

**ARAPÇA VE TÜRKÇEDEKİ DOĞUM VE ÖLÜM OLGULARIYLA
İLGİLİ DEYİMLERİN BETİMSSEL ANALİZİ**

Ebrar Ayyıldız

YÜKSEK LİSANS TEZİ
YABANCI DİLLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

HAZİRAN, 2021

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Ebrar

Soyadı : Ayyıldız

Bölümü : Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı / Arap Dili Eğitimi Bilim Dalı

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı: Arapça ve Türkçedeki Doğum ve Ölüm Olgularıyla İlgili Deyimlerin Betimsel Analizi

İngilizce Adı: Descriptive Analysis of Idioms Related to Birth and Death Cases in Arabic and Turkish

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Ebrar Ayyıldız

İmza:

JÜRİ ONAY SAYFASI

Ebrar AYYILDIZ tarafından hazırlanan “Arapça ve Türkçedeki Doğum ve Ölüm Olgularıyla İlgili Deyimlerin Betimsel Analizi ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Gazi Üniversitesi Arap Dili Eğitimi Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman (Başkan): Doç. Dr. Celal Turgut KOÇ

Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Üye: Doç. Dr. Erdinç DOĞRU

Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Üye: Doç. Dr. Gürkan DAĞBAŞI

Yabancı Diller Yüksekokulu, AHBV

Tez Savunma Tarihi: 09/06/2021/

Bu tezin Arap Dili Eğitim Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Anneme ve babama

TEŞEKKÜR

Gerek tez çalışmamda gerekse akademik hayatımın tüm aşamalarında rehberim olan, bilgi birikimini ve tecrübelerini esirgemeyen, bana gerçek bir bilim insanının nasıl olması gerektiğini bizzat göstererek öğreten saygıdeğer tez danışmanım Doç. Dr. Erdiñ DOĞRU'ya sonsuz şükranlarımı sunarım. Keza tez çalışmam boyunca doğru kaynaklara nasıl erişeceğim hususunda beni yönlendiren Doç. Dr. Celal Turgut KOÇ'a, yardımları ve yönlendirmeleri için Doç. Dr. Gürkan Dağbaşı'na ve Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Arap Dili ve Eğitimi Anabilim Dalındaki saygıdeğer hocalarım, Prof. Dr. Musa YILDIZ, Prof. Dr. Mehmet Hakkı SUÇİN, Doç. Dr. İbrahim ÖZAY, Doç. Dr. İbrahim Ethem POLAT, Dr. Öğr. Üyesi Cihaner AKÇAY ve Dr. Öğr. Gör. Mehmet ŞAYIR'a teşekkürlerimi arz ederim. Bilvesile eğitimim süresince bana her türlü desteği sunan anne-babam Emine ve Mehmet VAROL ile eşim Esat AYYILDIZ'a teşekkürlerimi sunarım.

Arapça ve Türkçedeki Doğum ve Ölüm Olgularıyla İlgili Deyimlerin Betimsel Analizi

(Yüksek Lisans Tezi)

Ebrar Ayyıldız

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Haziran 2021

ÖZ

Deyimler bir ulusun dil ile var oluşunu yansıtır. Bu çalışmada Arap toplumunun doğum ve ölüm olguları ile ilgili kullandıkları deyimler incelenmiştir. Doğum ve ölüm olguları için kullanılan deyimler belirlenerek dilsel analizleri yapılmış, kültürel ve dinî etkileri, tarihsel süreçleri, zihinsel çıkarımları ve Arap toplumunun kendine has terimleri seçilerek tetkik edilmiştir. Deyimlerin günlük yaşamdaki kullanımlarının dil üzerinde oldukça etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Birçok dilde ve çeşitli diller arasında yapılan araştırmalar bu konuyu ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Arap dilinde de deyim üzerinde yapılmış birçok araştırma bulunmaktadır. Ancak doğum ve ölüm olguları ile ilgili deyimler üzerine yapılan araştırmalar yok denecek kadar azdır. Doğum ve ölüm konusu insan yaşamında her zaman var olmuştur. Yeryüzünde insanlık devam ettikçe bu konular üzerinde de düşünölmeye devam edilecektir. Bu sebeple her insan için büyük öneme sahip olan doğum ve ölüm olguları üzerinde deyimleri incelemeyi seçilmiştir. Bu çalışmada doğum ve ölüm olguları ile ilgili deyimler üzerinde durulmuştur. Konuyla ilgili deyimler tespit edilerek betimsel analizleri yapılmış ve kültürel alt yapıları üzerinde durulmuştur. Bu çalışmayla Arapça

öğretimi alanında faaliyet yürütenlerin istifade edebileceği ve alana katkı sağlayacak akademik verilerin ortaya konulması ümit edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Arap Dili, Arap Deyimleri, Doğum, Ölüm,

Sayfa Adedi: 105

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Erdiñ DOĞRU

Descriptive Analysis of Idioms Related to Birth and Death Cases in Arabic and Turkish

(M.S. Thesis)

Ebrar Ayyıldız

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

JUNE 2021

ABSTRACT

Idioms reflect the existence of a nation with language. In this process, the idioms used by the Arab society regarding birth and death phenomena will be examined. The idioms used for similar groups (birth and death phenomena) were determined and their linguistic analyzes were made, their cultural and religious influences, historical processes, mental implications and specific terms of Arab society were selected and examined. It is a well-known fact that the use of idioms in daily life is quite effective. Researches in and between various languages have dealt with this issue in detail. There are many different studies in the Arabic language. However, there is scarcely any research on birth and death cases. The issue of birth and death has always existed in human life. As long as humanity continued on the earth, these issues continued to be considered. For this reason, we chose to examine the idioms on the facts of birth and death, which are of great importance to every human being. In this study, idioms related to birth and death cases are emphasized. Idioms related to the subject were determined, descriptive analyzes were made and cultural infrastructures

were emphasized. With this study, it is hoped that academic data that can benefit and contribute to the field of Arabic teaching will be revealed.

Key Words: Arabic Language, Arabic Idioms, Birth, Death,

Page Number: 105

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Erdiñ DOĞRU

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR	v
ÖZ	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
BÖLÜM 1	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	3
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi	4
1.4. Yöntem	4
1.4.1. Evren ve Örneklem.....	4
1.4.2. Sınırlılıklar	4
1.4.3. Araştırmanın Modeli.....	5
1.4.4. Verilerin Toplanması	5

1.4.5. Verilerin Analizi	5
1.4.6. Sayıtlar	5
1.4.7. Ölçme Araçları/ Veri Toplama Araçları	6
1.4.8. Güvenirlilik ve Geçerlilik.....	6
1.5. Tanımlar.....	6
1.6. İlgili Araştırmalar	6
BÖLÜM 2	10
2. DEYİMLERİN ANLAMSAL VE YAPISAL OLARAK	
DEĞERLENDİRİLMESİ.....	10
2.1. Deyim	11
2.2. Arapçada Mesel (مثل) ve Tabir (تعبير) Kavramları	15
2.3. Deyimlerin Yabancı Dil Öğretiminde Kullanılması	16
BÖLÜM 3	19
3. DOĞUM VE ÖLÜM OLGUSU	19
3.1. Doğum.....	19
3.2. Ölüm	21
BÖLÜM 4	24
4. DOĞUM İLE İLGİLİ OLAN DEYİMLER.....	24
4.1. Doğdu Anlamına Gelen Deyimlerin İncelemesi	24
4.2. Doğum Tebriki İçin Söylenen Deyimler	34
4.3. Doğum ile İlgili Deyimlerin Az Olmasının Nedenleri.....	38
BÖLÜM 5	39
5. ÖLÜM İLE İLGİLİ DEYİMLER	39
5.1. Öldü Anlamına Gelen Deyimlerin İncelemesi.....	39
5.2. Dolaylı Olarak Ölüm Anlamına Gelen Deyimlerin İncelemesi	56
5.3. Ölümün Yaklaşmasını İfade Eden Deyimler	71
5.4. Ölümle İlgili Deyimleşmiş Dualar	82

BÖLÜM 6	96
SONUÇ	96
KAYNAKLAR	99

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

Bty. Basım Tarihi Yok

Byy. Basım Yeri Yok

çev. Çeviren

h. Hicrî

MEB Milli Eğitim Bakanlığı

ö. Ölümü

s. Sayfa

TDK Türk Dil Kurumu

vb. ve benzeri

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Arap dilindeki doğum ve ölüm olguları ile ilgili olan deyimleri yapısal ve anlamsal olarak incelemek ve kullanım yerlerini araştırmaktır. Böylece ilgili konuyla alakalı olan deyimlerin kültürel öğeleri, dilsel alt yapıları ve özellikleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Deyimler kuşaktan kuşağa aktarılacak suretiyle günümüze değin ulaşmış, önceki nesillerin dilsel imgelerini, gelenek-göreneklerini ve yaşam koşullarını bize taşıyan yapılardır. İçerisinde birçok gerçek, mecazi veya yan anlamı barındırabilen deyimleri anlamak ve betimlemek pek de küçümsenecek bir eylem değildir. Çünkü bu yapılar başlı başına bir anlam ifade etmiyor olabilir. Bu yüzden bu yapıları bir bağlam içerisinde görmek onu kavramayı kolaylaştıracaktır. Kişinin anadilinde dahi her deyimini anlayıp yorumlayabilmesi pek mümkün olmamaktadır. Anadilinde dahi kişi bazı güçlüklerle karşılaşırken deyimleri bir başka dile çevirirken zorlanması gayet doğal bir olaydır. Çünkü diller arasındaki yapılar oldukça değişmekte ve yabancı bir kültürün medeniyet altyapısı, gelenek-görenekleri, yaşam şartları ve toplumun yargılama şekilleri bilinmeden bu aktarma eylemi güç bir hal alabilmektedir. Ulusal varlık olma özelliğine sahip olmasından dolayı deyimler, bir milletin ortak düşünce, kanı ve tutumunu belirtir.

Araplar, deyim ve atasözü teriminin karşılığı olarak *مثل* (*mesel*) sözcüğünü kullanmıştır. Geçmişte deyimlerle atasözlerini birbirinden ayıracak ölçütler koyulmamış, her ikisi için de *mesel* sözcüğü yaygınlık kazanmıştır. Deyim sözcüğü, daha etkili ve daha zengin bir ifade elde etmek amacıyla kelimelerin gerçek anlamlarından soyutlanarak kendilerine has

bir manaya ulaştığı kalıplaşmış söz öbekleri şeklinde tanımlanabilir. Bazı durumların ifade edilmesinde zorluk yaşandığında veya sözcüklerin yetersiz kaldığı anlarda etkili bir anlatım aracı olarak deyimleri kullanırız. Bu yapılar bir ulusun sosyal, kültürel ve dinî özelliklerini yansıtır. Deyimler birçok milletin edebiyatında önemli bir yer tutmaktadır. Arap edebiyatında da deyimler, öne çıkan söz varlıklarından biridir.

Mesel, sözlük anlamı olarak “benzemek, benzeri olmak” anlamına gelmektedir. Mesel terimi “atasözü, sıfat, vasıf, söz, ibret ve kıssâ” manalarına gelir (İbn Manzûr, مثل maddesi, 1990). Arapçada mesel terimi genellikle hem deyim hem de atasözünün yerine kullanılmaktadır.

Terim olarak ise mesel, belagat sahibi kişilerin, bir konu hakkındaki düşüncelerini ve önerilerini az sayıdaki kelimeler ile oluşturulan söz öbekleri hâlinde dile getirdikleri yapılara denilmektedir. Cahiliye dönemi edebi türlerinden biri sayılan nesir için meseller, önemli bir edebi değere sahip olan ve Cahiliye döneminden günümüze kadar ulaşmış olan nesrin en güvenilen bölümünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla meseller, geçmişte bir milletin hayat tarzının bir özeti ve yaşanmışlıklarının ifadesi olduğu kadar günümüzde varlığını sürdüren bir millet için de rehberdir; bir yazar ve şair için anlam, kelime ve düşünce hazinesidir. Meseller ile ilgili yapılan ilk çalışmalar Emevî dönemine dayanmaktadır. Bu dönemden itibaren meseller toplanarak kitap haline getirilmeye başlanmıştır. Bu mesellerden oluşan kitaplar içerik olarak oldukça çeşitlenmektedir. Meselin ortaya çıktığı dönemdeki ünlü insanlar, cesareti simgeleyen aslan, düşmanlığı simgeleyen kurt, zalimliği simgeleyen yılan ve bunun haricinde çöl, ay, bitki ve şehir gibi çeşitli olgular mesellerin konusunu oluşturmaktaydı. Bu mesellerden bazıları gerçek bir olaya dayanırken bazılarının kurgusal bir hikâyesi vardı. Hatta *Eyyâmu'l-'Arab* diye adlandırılan Arapların İslamiyet öncesi dönemde meydana gelen savaşlarını dile getiren meselleri vardı. Bu mesellerin kitaplara aktarılması ve günümüze kadar ulaştırılması, dilbilgisini, Arap tarihini ve meselleri anlayabilmemiz için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Günümüzde bilinen en eski mesel kitapları şunlardır:

el-Mufaddal ed-Dabbî'nin (ö. 178/794 [?]) *Kitâbu'l-Emsâl*'i,

Mu'errec es-Sedûsi'nin (ö. 195/813) *Emsâl*'i,

Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 224/842) *Emsâl*'i,

Ebû 'İkrime ed-Dabbî'nin (ö. 250/868) *Kitâbu'l-Mufaḍḍal*'i

el-Mufaddal b. Seleme'nin (ö. 291/908) *Kitâbu'l-Fâhir*'i,
el-Enbârî'nin (ö. 327/938) *Kitâbu'z-Zâhir*'i,
Hamza el-İsfehânî'nin (ö. 351/962) *Kitâbu'd-Duretu'l-Fâhire*'si,
Ebû Hilâl el-'Askerî'nin (ö. 400/1009) *Cemheretu'l-Emsâl*'i,
el-Meydânî'nin (ö. 518/1124) *Mecma'u'l-Emsâl*'i adlı eseridir.

1.1. Problem Durumu

Doğum ve ölüm, hayatın ön koşuludur. Doğum, bireyin varlığının başlaması, ölüm ise varlığının ve insan için önemli olan her şeyin bitişini ifade eden olgulardır. Bu yaşam boyu süregelen süreçler insanoğlunun kültürüne ve diline yansımıştır. Böylesi durumları ifade etmek için insanlar tarafından bazı dilsel kalıplar kullanılmıştır. Her millet kendine özgü dilsel yapılara sahiptir ve bu yapılar o milletin kimliği niteliğindedir. Arapların da çeşitli durumlar karşısında dile getirdikleri söz öbekleri ve kalıplar bulunmaktadır. Bu kalıplar zamanla benzer durumlar için kullanılagelmiş ve deyimleri meydana getirmiştir. Bu deyimler dilbilimciler ve dil çalışmalarıyla ilgilenen kişiler tarafından bir araya getirilmiş ve zamanla konularına göre bölümlere ayrılmıştır. Hem Arap dilbilimcileri hem de farklı milletlerden dilbilimciler deyimleri dilsel ve anlamsal olarak farklı yönlerden incelemişler ve çeşitli çalışmaları ortaya koymuşlardır. Fakat bu alanda Arapçadaki doğum ve ölüm olgularını ifade eden deyimlerin incelenmesi henüz akademik olarak yeterli derecede ele alınmamış olan bir konudur. Bu çalışmada, Arap dilindeki doğum ve ölüm ile ilgili deyimler ele alınarak betimsel analiz yoluyla incelenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın genel amacı; Arapçadaki doğum ve ölüm ile ilgili deyimleri betimsel yöntem yoluyla inceleyerek kültürün, dinin, coğrafyanın ve yaşam tarzının dildeki deyimlere nasıl etki ettiğini ortaya koymaktır. Aynı zamanda bu çalışmanın deyimlerle ilgilenen araştırmacılara yeni fikirler vermesi ve bu alanda yapılacak olan çalışmalara katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt amaçlara cevaplar aranacaktır:

- 1-Arapçadaki doğum ve ölüm ile ilgili deyimler hangi durumlarda kullanılmaktadır?
- 2-Arapçadaki doğum ve ölüm ile ilgili deyimlerin ortaya çıkmasında hangi faktörler etkilidir?
- 3-Arapçadaki doğum ve ölüm ile ilgili deyimlerin anlamsal özellikleri nelerdir?
- 4- Arapçadaki doğum ve ölüm ile ilgili deyimlerde bulunan tarihi, kültürel ve dini alt yapılar nelerdir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Betimsel analiz yoluyla doğum ve ölüm olguları ile ilgili Arapça deyimleri ele aldığımız bu çalışma, Arap dilinin öğrenilmesi ve öğretilmesi açısından büyük bir önem arz etmektedir. Doğum ve ölüm ile ilgili deyimlerin analiz edilmesi, kelime ve kalıplarının öğretilmesi, henüz bu konuda yeterli düzeyde araştırmanın bulunmuyor olması hasebiyle yapılan tez çalışmasının, akademik düzeyde deyimler ile ilgili çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmekte ve ümit edilmektedir.

1.4. Yöntem

1.4.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Arapça sözlükler ve Arapça yazılı eserlerden elde edilen deyimler; ayrıca, alanda yazılmış olan deyim ve atasözleri ile ilgili çalışmalar oluşturmaktadır.

1.4.2. Sınırlılıklar

Bu çalışma, Arap dilinde yazılmış olan yazılı eserlerle sınırlıdır. Günümüz teknoloji imkânlarından da yararlanılmış ve internet ortamından da bilgiler saptanmıştır. Örneklemeler, deyim alanında yazılmış olan Arapça deyim ve atasözleri sözlükleri ve ilgili kitaplardan temin edilmiştir.

Çalışmada kullanılan kaynaklar, Arapça, İngilizce ve Türkçe kaynaklarla sınırlı tutulmuştur.

1.4.3. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Arap dilinde yazılmış olan kaynaklar ve karşılığında Türkçe çevirilerine veya varsa Türkçe karşılıklarına yer verilmiştir.

1.4.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada kullanılan verilere Arapça asıl kaynaklardan ve elektronik ortamdaki bilimsel çalışmalardan yararlanılarak ulaşılmıştır. Literatür taraması yapılarak elde edilen kaynakların aslî olmasına önem verilmiş, alıntı yapma ve kaynak gösterme kuralları dikkate alınmıştır.

1.4.5. Verilerin Analizi

Araştırma süreci neticesinde ulaşılan veriler, çalışmanın problemine çözüm önerileri sunmasına imkân tanıyacak surette betimsel analiz kaideleri kapsamında araştırmacı tarafından tahlil edilmiş ve uygun örnekler sunularak yorumlanmıştır.

1.4.6. Sayıtlar

1-Arapça ve Türkçedeki deyimlerin kullanımı arasında benzer durumların olabileceği varsayılmaktadır.

2-Kültürün Arap dilindeki deyimleri etkilediği varsayılmaktadır.

3- İslam dininin Arap dilindeki deyimleri etkilediği varsayılmaktadır.

4- Deyimlerin betimsel analiz yoluyla incelenmesinin Arapça öğretiminde öğretici ve öğrenci açısından kolaylık sağlayacağı varsayılmaktadır.

5- Coğrafyanın Arap dilindeki deyimleri etkilediği varsayılmaktadır.

6- Doğum ve ölüm olgularına dair deyimlerde dua ve dileklerin bulunduğu varsayılmaktadır.

1.4.7. Ölçme Araçları/ Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan veriler, Arap dilinin temel kaynaklarından ve sözlüklerden elde edilmiştir.

1.4.8. Güvenirlik ve Geçerlilik

Araştırma sonucu elde edilen bilgilerin güvenilirlik ve geçerlilik hususları göz önüne alınarak bilimsellikleri gözetilmiş, geçerliliğin yüksek olması için çeşitli kaynaklar ve sözlükler incelenerek yorumlanmıştır.

1.5. Tanımlar

Deyim: “Bir kavramı, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce.” (Aksoy, 1988, s. 52).

Doğum: Doğum, türe özgü meydana gelen gebelik sürecinin sona ermesiyle yavrunun dünyaya geliş sürecidir.

Ölüm: Canlı organizmanın kendini yenileme yeteneğini yitirmesi, hayati organlardan birinin ya da bir kaçının tamamen işlevini yitirerek hayatın sonlanması ve kaçınılmaz olmasıdır (Çobanlı, 2001, s. 259).

Dua: Dua, kulun, bir faydanın elde edilmesi veya bir zararın giderilmesi için sözlü veya fiilî olarak Allah’a yalvarmasıdır (Oral, 2017, s. 164).

1.6. İlgili Araştırmalar

Şu ana kadar Arapçadaki deyimler ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Fakat Arapçadaki doğum ve ölüm ile ilgili deyimlere dair başlı başına bir çalışmaya rastlanamadığından dolayı genel olarak deyimler ile ilgili çalışmalar ele alınmıştır.

Şimşek, Uzun (1991), “*Arapça-Türkçe Deyimler Kalıp İfadeler Atasözleri Sözlüğü*” hem deyimleri hem de kalıp ifadeleri içeren son derece faydalı bir kaynak olma özelliğine sahiptir.

Bilgin, Abdülcelil (1999), “*Kur'an'daki Deyimler ve Kullanımları*” adlı yüksek lisans tezinde Kur'an-ı Kerim'de yer alan deyimlere ve bu deyimlerin kullanımına dair bilgiler vermiştir.

Yazıcı, Numan (2003), “*Arapça-Türkçe/ Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*” adlı sözlük Arapça deyim ve atasözlerini kapsayan ayrıntılı ve açıklamaları kapsayan değerli bir eserdir.

Doğru, Erdinç (2004), “*Modern Arapçadaki Deyimlerin Dilbilimsel Açından İncelenmesi ve Yabancı Dil Öğretimindeki Yeri*” adlı doktora tez çalışması deyimlerin dilbilimsel ve yapısal açıdan özelliklerinin ortaya koyulması ve bu deyimlerin Arapça öğretimindeki önemi açısından kapsamlı ve önemli bir çalışmadır.

Taşdelen, Hasan (2009), “*Arap Deyim ve Atasözlerinde 'El' Motifi*” adlı makalesi deyim ve atasözleriyle ilgili belirli bir konu çerçevesinde yazılmış önemli bir makaledir.

Azimov, İnayetullah (2012), “*Kur'an'daki Deyimler, Kırgızca Karşılıkları ve Arapça Öğretiminde Kullanımı*” adlı doktora tezinde deyimbilim konusunu işlemiş ve Kur'an-ı Kerim'deki deyimlerin Kırgızca karşılaştırmasını yaparak Arap dilindeki deyimlerin öğretimine dair değerli bilgiler vermiştir.

Özcan, Muhammed (2013), “*Kur'an-ı Kerim'deki Bazı Deyimlerin Çeviri Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi*” adlı yüksek lisans tezi Kur'an-ı Kerim'in Türkçe çevirilerinde deyimlerin aktarılmasında kullanılan çeviri stratejilerini saptayarak, çevirmenlerin verdikleri eşdeğerliklerin nedenlerini ortaya koyan önemli bir çalışmadır.

İpek, Muhammet Selim (2014), “*Türk Atasözleri ve Deyimleri ile Eşanlamlı Arap Meselleri*” başlıklı makalesi Arap deyim ve atasözlerinin önemli bir edebi tür sayılması, her iki dilde anlamca veya yapıca birbirine uyan deyim ve atasözlerinin ele alınması bakımından değerli bir çalışmadır.

Abdelli, Abdulkadir (2015), “*el-Emsâl el-Muştereke ev el-Muteşâbihe fi'l-Lugateyn el-Arabiyye v'et-Turkiyye [Arapça ve Türkçe Arasında Ortak veya Benzer Atasözleri]*” adlı yüksek lisans tez çalışması Arap ve Türk milletinin geçmişten günümüze kadar devam

eden etkileşiminden ve ortak özelliklerinden kaynaklı her iki milletin mesel alanındaki benzerliği ortaya koyulmuştur.

Akreş, Hasan (2015), “*Arapça’da Dua ve Türkçe’deki Karşılıkları Karşıtsal Çözümleme*” adlı doktora tezi Arapça ve Türkçedeki ‘duaların ve bedduaların’ benzerlik ve farklılıklarını karşılaştırıldığı değerli bir çalışmadır.

Aslan, Fatma Betül (2019), “*Yaşar Kemal’in ‘Yer Demir Gök Bakır’ Adlı Romanının Türkçeden Arapça Çevirisindeki Deyimlerin Eşdeğerlik Bağlamında İncelenmesi*” adlı doktora tezi *Yer Demir Gök Bakır* adlı romanının Arapça çevirisinde bulunan deyimleri eşdeğerlik bakımından inceleyip, tercümesinde hangi deyim yerine hangi deyim kullanıldığını ortaya koyan, iki dil ve edebiyat için de önemli bir çalışmadır.

Çiçek, Sıtkı (2019), “*Siirt Arap Dialektinde Kullanılan Atasözü ve Deyimler Üzerine Bir Çalışma*” adlı yüksek lisans tezi Siirt’te kullanılan Arap diyalektiği hakkında bilgiler vererek yöre halkının kullandığı atasözü ve deyimlerle ilgili örnekler sunmuştur.

Şimşek, Yaşar (2020), “*Arapça-Türkçe Deyim Kopyaları Üzerine*” adlı makalesi ilk yapılan Türkçe Kur’an çevirilerinde Arapçadan Türkçeye yapılan deyim kopyaları üzerinde durulan önemli bir çalışmadır.

Amin, WessamEldin Mohamed Kamal Mohamed Mohamed (2020), “*Yabancı Dil Öğretimi Bağlamında Türkçe ve Arapça Organ Adları İçeren Deyimlerin İncelenmesi*” adlı yüksek lisans tezi Türkçe ve Arapçadaki organ isimleri içeren deyimlerin yapısal ve anlamsal açıdan benzerliklerinin ortaya koyulması ve Arapça eğitiminde benzerlikler ve farklılardan yararlanılması bakımından önemli bir çalışmadır.

Elşağel, Ahmet İzzettin (2021), “*Suriye Lehçesi ve Türkiye Türkçesindeki Deyimlerin Karşıtsal Analizi*” adlı yüksek lisans tezinde Suriye Lehçesi ve Türkiye Türkçesindeki deyimleri karşılaştırma yoluyla inceleyerek her iki dildeki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya koyulmuş ve aynı zamanda Türkçe öğrenimi gören Suriyeli öğrencilerin karşılaşabilecekleri güçlükleri aşabilmeleri hususunda kolaylık sağlamaktadır.

BÖLÜM 2

2. DEYİMLERİN ANLAMSAL VE YAPISAL OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Arap dilinde hem deyim hem de atasözleri için “mesel” sözcüğü yaygınlıkla kullanılmaktadır. Mesel sözcüğü üç harften (مَثَل) oluşmaktadır. Bir olgunun bir olguya benzemesi anlamına gelmektedir. Arap dilbilimcilerine göre birçok anlama sahiptir. Bunlardan en önemlileri; aynı anlama gelmek, benzetmek, temsil etmek gibi anlamlardır. Mesel kelimesinin tanımı konusunda ise dilbilimciler, Arap dili belagati âlimleri ve müfessirler tek bir tanımda birleşememiş, ortaya birçok tanım çıkmıştır. Modern dilbilimcilerin yaptığı tanıma göre mesel, lafzın farklı şekillerde değişik anlatımlarda isimlendirilmesidir (el-‘Alvânî, 1993, s. 24).

Mesel, dile getirmek istediğimiz durumu özet bir şekilde söylememize yardımcı olur. İlk defa meydana gelen bir durumda söylenen sözün ikinci, üçüncü ve daha sonraki aynı veya benzer durumlarda söylenmesi ile meydana gelmiştir. Mesellerin bir durumda söylenmesi için anlamın içinde bulunulan koşula uyması, benzer durumlar olması, sözün özeti ve bir kinayenin bulunması gerekir. Arap dilbilimcileri mesellere oldukça önem vermişlerdir. Bazı sarf ve nahiv kurallarını kullanılan deyimlerden çıkarmaları da bunun bir delilidir.

Arap dilbilimcileri mesellerin önemi konusunda bu şekilde birçok anlatıma sahiptir. Mesellerin önemi konusunda söylenilen söz mesel olarak söylenirse mantık açısından daha açıklayıcı olur, kulağa daha hoş gelir ve dili kullanan halklar arasında daha geniş bir yere sahip olabilir.

2.1. Deyim

Deyim mefhumu, sözcükbilimin altında incelenmesi gereken son derece önemli bir kavramdır (Subaşı, 2011, s. 237). Deyimler, dilde mevcut olan en önemli söz öbeklerinden biridir. Hem yazılı hem sözlü alanda sıklıkla kullanılan deyimlerin dili daha akıcı ve açık hale getirdiği bilinmektedir. İnsanların günlük hayatta da sıklıkla kullandığı deyimler bir toplumun gelenek ve göreneklerini, yaşayış tarzlarını, inançlarını ve kültürlerini yansıttığı bir kültür ürünü olma özelliğine sahiptir. Deyimler dili zenginleştiren öğelerdir. Kişiye anlatmak istediğini daha etkili bir yolla iletme imkânı sunar. Deyimsiz bir dilin, kuru ve yavan bir ifade özelliğine sahip olduğu söylenebilir (Pala, 2008, s. 7). Kültürün ürünü olan deyimler çoğunlukla birden fazla sözcüğün kalıplaşarak kendi anlamı dışında kullanılmasıyla meydana gelen söz birlikleridir (Göker, 2001, s. 207).

Deyim terimine baktığımızda farklı tanımlar bulunmaktadır. Bu tanımlardan bazılarına yer vermek terimi daha iyi anlamak için faydalı olacaktır.

Deyim, “Belli bir durumu, oluşumu, insanların tutum ve davranışlarını, fiziksel ve ruhsal niteliklerini, kendi anlamları dışında kullanılan birkaç sözcükten oluşan birimlerle dile getirme” şekline tanımlanabilir (Aksan, 2015, s. 182).

Yine deyim, “anlatım gücünü arttırmak için, az çok mantık dışına kayan, bazı sözcükleri değişmediği halde bazıları değişip çekimlere giren kalıplar” şeklinde tanımlanmıştır (Hatiboğlu, 1972, s. 194).

Dilbilim Terimleri Sözlüğü ise deyimi, “Belli bir anlama gelmek üzere iki veya ikiden artık kelimedenden meydana gelmiş söz öbeği” olarak tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu, 1949, s. 57).

Zeynep Korkmaz ise, “Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği” biçiminde bir deyim tanımı yapar (Korkmaz, 1992, s. 43).

Ömer Asım Aksoy ise deyimi, “Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir durum içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” şeklinde tanımlamaktadır (Aksoy, 2015, s. 52).

Türk Atasözleri ve Deyimleri adlı kitapta deyim, “Her ne kadar kesin bir hüküm ifade etmez ise de atasözü değerinde ve ondan daha fazla söylenen sözler vardır ki, bunlara da tabir ve deyim diyoruz.” şeklinde tanımlanmaktadır (Tülbentçi, 1977, s. 6).

Tüm bu tanımlardan sonra dilin en önemli söz öbeklerinden biri olan deyimler için, çoğunlukla mecaz anlamıyla kullanılan birden çok sözcükten oluşan ama nadir de olsa tek kelimeden de oluşabilen, dile getirilmek istenen şeyi daha az kelimeyle ifade etmeyi sağlayan ve sözü daha etkili kılan ve akılda kalmasını kolaylaştıran aynı zamanda da toplumun kültürel özelliklerini taşıyan söz öbekleri şeklinde tanımlayabiliriz.

Dünyada gerek ölü gerekse yaşayan pek çok dil bulunmaktadır. Deyimler her ulusun sosyal, dinî ve kültürel yönlerini yansıtan bir ayna işlevi görmesi sebebiyle birçok ulusun edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Deyimler, bir toplumun anlatım gücünü ortaya koyan, mecaz, benzetme ve eğretilme gibi söz sanatlarına olan yatkınlığını yansıtan en önemli söz varlıklarındandır. Günlük hayatta ise söylenmek istenen sözü daha öz ve daha anlamlı bir şekilde dile getirmek için deyimler yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Deyimlerde şekil ve kavram özellikleri mevcuttur. Şekil özellikleri bakımından deyimler, kalıplaşmış sözlerdir. Bir deyimın aynı anlama gelse bile kelimeleri değiştirilip yerlerine farklı kelimeler yerleştirilemez. Anlamını ve etkisini kaybedebileceğinden dolayı deyimlerin sözdizimleri bozulamaz (Aksoy, 1988, s. 132). Deyimler bir veya birden çok sözcükten oluşabilen kısa ve özlü sözlerdir. Bir kavramı dile getirmek için kullanılmış ve sonrasında yaygın bir kalıp olarak ortaya çıkmış olan deyimler başlı başına özel bir anlatıma sahip kalıplardır. Deyimlerin amacı ise, bir kavramı o kavramdaki anlama has bir kalıp içerisinde daha etkileyici ve daha hoş bir anlatımla dile getirmektir. Aynı zamanda kullanılan söz sanatları ile birlikte belirtilmek istenen duygu veya düşünce güçlendirilmektedir. Bu söz sanatlarıyla birlikte dil zenginleşmekte ve kişinin kendini ifade edebilme yeteneği de artmaktadır. Hem kişinin ifade gücünü hem de dili zenginleştiren deyimler, topluma mal olmuş, söyleyeni genellikle belli olmayan anonim sözlerdir. Deyimler, bir toplumun dil kullanım gücünü, teşbih ve mecaz gibi dil sanatlarına olan yakınlığını gözler önüne seren en önemli söz öbekleridir. Deyimler, toplumların yok olması durumunda yok olabilen veya yüzyıllar boyunca hiçbir değişikliğe uğramadan varlığını devam ettirebilen söz varlıklarıdır.

2.1.1. Deyimlerin Özellikleri

Yaşam şartlarına göre değişkenlik gösterebilen deyimler durağan unsurlar değildir. Toplumların değişmesi, teknolojik gelişmeler, sosyal ve kültürel özelliklerin zamanla çeşitli haller almasıyla birlikte deyimler de bir takım değişikliklere uğrayabilir. Geçmişten günümüze adeta birer kültürel miras olma özelliği barındıran deyimler, coğrafyadan coğrafyaya, yöreden yöreye değişebilmektedir. Bir yörenin benimsediği ağızdan dolayı deyimlerin kullanılış şekli değişebilmektedir (Gümüşatam, 2012, s.361). Fakat deyimler kültürel özellikler taşıırken aynı zamanda evrenselliğe sahip olma kabiliyetine de maliktir. Örneğin; *Ölüm Allah'ın emri* deymi, anlamsal açıdan değerlendirildiğinde, evrensel bir niteliğe sahiptir. Ölümün meydana gelmesi, dünyanın her yerinde yaratıcının koyduğu bir kural olarak görülmekte, inanılan yaratıcı veya ilahi güç her ne olursa olsun, ölümün onun elinden olduğuna inanılmaktadır.

Bir dilin en önemli yapılarından biri olan deyimlerin bazı özellikleri bulunmaktadır. Tanımlardan yola çıkarak ve deyimlerin yapısını inceleyerek deyimlerin özellikleri ortaya konmaktadır. Bu özelliklere vakıf olmak deyimleri anlayabilme hususunda yararlı olmaktadır.

- 1- Deyimler bir öğüt veya tavsiye niteliği taşımamaktadır. Sadece içinde bulunulan vaziyet hakkında bir açıklama yapar ve konuyla ilgili gerçekleri ortaya koyar.
- 2- Deyimler hem gerçek anlamlarıyla hem de mecaz anlamlarıyla kullanılabilirler. Fakat cümle içindeki sözcükler temel anlamında kullanılsa dahi, deyim içerisinde sözcükler bir araya geldiğinde deyim mecaz anlam kazanabilir.
- 3- Deyimler bir durumu ve fikri daha basit bir şekilde, daha az kelime kullanarak ve daha etkili bir yolla anlatmayı mümkün kılar; öz anlatımlardır. Aynı zamanda o dili konuşan bireyler arasında anlam daha açık seçik ve daha etkileyici bir şekilde, lafı dolandırmadan düşüncüyü dile getirmeyi sağlar.
- 4- Deyimlerin anlamı çoğunlukla deyimleri oluşturan öğelerin tek tek anlamından çıkarılamaz. Deyimler bir bütün olarak değerlendirilmelidir.
- 5- Daha önce de dile getirdiğimiz gibi deyimlerdeki sözcüklerin cümle içerisinde değiştirilmesi veya farklı bir sözcük eklenmesi mümkün değildir (Aksoy, 2015, s. 38). Değişiklik yapılması durumunda artık o söz öbeği deyim sayılamamaktadır. Çünkü deyimler birlikte kullanıldığı kelimelerle bir ahenk içine girip bir bütün oluşturmaktadır. Örneğin; *ağzı laf yapmak* deymi, laf sözcüğünün yerine “söz”

kelimesini getirerek *ağzı söz yapmak* şeklinde değiştirilemez. Aksi halde deyimın anlamı ve vereceği mesaj bozulmaktadır.

- 6- Deyimler ekseriyetle iki veya daha çok kelimeden oluşmaktadır. İki kelimeden meydana gelen söz öbekleri bulunduğu gibi bir cümleden veya birden çok cümleden oluşan deyimler de bulunmaktadır.
- 7- Her deyim bir eş dizim olma özelliğine sahiptir.
- 8- Deyimler, dil bilgisi ve söz dizimi yönünden sınırlandırılmışlardır.
- 9- Dilde önemli bir yere sahip olan ve uzun bir geçmişı bulunan deyimlerin nasıl ortaya çıktığı konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Deyimler toplumların inanç ve adetlerinden doğmuş olabilir. İnsanların çevrelerine karşı düşünceleri, duygu ve değerlendirmeleri, fikirlerini dile getirişlerinden meydana gelmiş olabilir. Yaşanmış bir olaydan doğan deyimler olduğu gibi, bir hikâyeye bağlı olarak ortaya çıkan deyimler de bulunmaktadır. Yaşanmış bir olaydan veya halk arasında anlatılan efsanelerden, fıkralardan ve masallardan türemiş deyimler de mevcuttur.
- 10- İkileme şeklinde deyimler de bulunmaktadır.
- 11- Deyimler ulusların kültürel özelliklerini barındırırlar. Her ulusun kendi kültüründe, kimliğinde, dininde ve gelenek-göreneklerinde bulunan özellikler dillerine dolayısıyla da deyimlere yansımıştır.
- 12- Zamanla meydana gelen sosyal, kültürel ve siyasî değişimlerle birlikte deyimler de değişiklik göstermiştir. Şartlara bağlı olarak yeni deyimler türeyebilir veya önceden kullanılan deyimler unutulmaya başlanmış olabilir. Bu özellik de dilin değişen ve gelişen bir olgu olmasından kaynaklanmaktadır.
- 13- Deyimler çoğunlukla söyleyeni belli olmayan anonim söz öbekleridir.
- 14- Bazı deyimleri kullanım şekillerine ve yerlerine göre atasözü olarak da yorumlamak mümkündür.
- 15- Deyimler toplumlar tarafından benimsenmiş ve halk dilinde yaygın bir şekilde kullanılan söz varlıklarıdır. Aynı zamanda kültürel etkileşime açık olan deyimler, çeviri yoluyla çeşitli kültürler tarafından benimsenip kullanılagelmiştir.
- 16- Deyimlerin çevirisi yapılırken yalnız doğru aktarmaya önem verilmez aynı zamanda dilin belagat ayrıntılarına da dikkat etmek gerekir. Bu husus gözetilmediğinde deyimler, hedef dilde anlaşılamayan söz öbekleri olmaktadır.
- 17- Deyimler abartma (mübalağa) özelliği taşımaktadır. Bir durum deyimlerde mevcut halinden abartılarak olduğundan daha fazla gösterilebilir. Deyimlerde abartmanın

bulunması, anlamı daha etkili ve çekici hale getirmek içindir. Örneğin *pireyi deve yapmak* deyimini çok küçük bir şeyi çok büyük göstermek manasında kullanılır. Normal şartlarda pire ve deve arasında çok büyük bir fark bulunmaktadır. Bu deyim olduğundan daha çok büyütülen olaylar için kullanılmaktadır.

2.2. Arapçada Mesel (مثال) ve Tabir (تعبير) Kavramları

Mesel sözcüğü, genellikle hem deyim hem atasözü anlamını karşılamaktadır. Mesel Arapçada benzeyen, eşit olan manasına gelmektedir. Ayrıca “sıfat, vasıf, söz, ibret ve kıssa” gibi anlamları da mevcuttur. Çoğulu ise *Emsâl* (أمثال) şeklindedir. Râğıb el-İsfahânî (ö. 502/1108) mesel sözcüğünü “açıklamak amacıyla benzeri hakkında söylenen söz” olarak tanımlamıştır (el-İsfahânî, 1986, s. 701). Etimolojik açıdan bakıldığında mesel sözcüğünün “örnek” anlamına gelen *misâlden*, “dikilmek” anlamındaki *musûlden* veya “benzeşmek” anlamındaki *temâsulden* türemiş olabileceği görüşleri de bulunmaktadır (el-‘Askerî, 1988, s. 400). Benzerlik ilgisine dayanan mesel ilk olarak belli bir durum veya olay için söylenmesinden ortaya çıkar ve bundan sonra da insanlar tarafından kullanılmaya ve yaygınlaşıp ona benzeyen durumlar için söylenmeye devam eder. Bir meseli diğer kalıplardan ve söz öbeklerinden farklı kılan temel özellik lafzının kısa, anlamının yerinde ve doğru oluşu, aynı zamanda anonim olması ve yaygın bir şekilde kullanılması, yapısının da değişmez oluşudur.

Arap mesellerinin bir araya getirilmeye başlanması Cahiliye dönemine kadar gitmektedir. Emevî ve Abbâsî döneminde meselleri bir araya getiren ve açıklayan birçok emsal kitapları (*Kitâbu’l-Emsâl*) telif edilmiştir (İpek, 2014, s. 189).

Arapçada deyim ve atasözünün farklı terimlerle isimlendirilmediği, bu terimlerin de ‘mesel’ adı altında anıldığı belirtilmiştir (Doğru, 2011, s. 14). Klasik dönem Arap dilbilimcileri deyim kavramını karşılayacak ayrı bir kavram kullanmamışlardı. Bu konuda da dilbilimciler tarafından üzerinde uzlaşmaya varılmış bir terim mevcut değildir. Fakat deyim terimi için *تعبير* (*ta‘bîr*) sözcüğünü kullanmanın uygun olacağı görüşüne sahip dilbilimciler bulunmaktadır. İsmâ‘îl Mazhâr tarafından yazılmış olan *Kâmûsu’l-Cumel ve’l-‘İbâratu’l-İstilahiyye* adlı sözlük bu alanda yazılmış olan ilk eser olarak bilinmektedir (‘Alyân, 2014, s. 272).

Ta‘bîr terimi, mesel kavramdan farklı olarak birden fazla kelimenin bir araya gelerek bir anlam bütünlüğü oluşturduğu dil unsurudur. *Ta‘bîr*lerin kelimeleri tek tek bir anlam ifade etmez, fakat bütün olarak ele alındığında kendisine has anlam kazanmaktadır. *Ta‘bîr* kavramı söylenmek istenen sözü kısa ve öz bir şekilde söylemeyi hedeflemektedir. Diğer bir deyişle; birden fazla sözcükten oluşan ve bir toplumun diline has ifadelerin topluluğuna *ta‘bîr* adı verilmektedir. Bir ulusun kültürünü, tecrübelerini ve düşüncelerini yansıtan *ta‘bîr* sözü özlü olarak söylemeyi, anlamı benzetmeyle daha anlaşılır bir şekilde açıklamayı hedefler. Türkçede deyim olarak adlandırılan bu kavram, Arapçada *ta‘bîr* olarak adlandırılmaktadır.

Arap toplumunun kullandığı deyimlerde de birçok söz sanatı bulunmaktadır. Bu deyimleri inceleyen bir kişinin söz sanatları hakkında bir alt yapısının olması oldukça büyük önem arz etmektedir. Çünkü bu söz sanatlarını anlamak deyimlerin anlaşılmasında büyük bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda Arap ve İslam kültürü hakkında bilgi sahibi olmak deyimleri yorumlayabilme ve deyim altındaki anlamı okuyucuya doğru aktarabilme hususunda son derece önemli bir etmendir.

Derin köklere ve kültürel bir altyapıya sahip olan deyimleri anlayıp yorumlayabilmek kadar çevirmek de önemlidir. Çünkü deyimleri tercüme eden kişi sadece deyimleri oluşturan kelimeleri ve ifadeleri öteki dile aktarmakla kalmaz aynı zamanda o dilin kültürünü de diğer dile aktarmakla yükümlüdür. Kaynak dildeki deyim eşdeğeri, hedef dilde mevcut olmayabilir. Çünkü bir dilin çeşitli anlamları ifade etme veya etmeme şeklini tahmin etmek kolay bir iş değildir. Bir dil bir anlamı sadece bir sözcükle dile getirebilirken başka bir dil aynı anlamı şeffaf bir ifadeyle dile getirmeyi yeğleyebilir (Suçin, 2013, s. 185). Bu sebepten ötürü deyim çevirisi yapmak her iki dildeki deyimlere çok iyi vakıf olmayı gerektirir.

2.3. Deyimlerin Yabancı Dil Öğretiminde Kullanılması

Dil, en genel ifadesiyle canlıların iletişim kurmak için kullandıkları bir bildirişim aracıdır. Her canlı kendine özgü bir yolla iletişim kurmaktadır. İnsan dışındaki canlı varlıkların iletişim kurmak için kullandığı dili bir kenara bırakırsak, insanın bir başka insanla anlaşmak için kullandığı en etkin araç olan dil, gelişmiş ve bir o kadar da karmaşık bir sistemdir. İnsanın dili etkili bir iletişim aracı olarak kullanması ve başka insanların

kullandığı dilleri de öğrenmeye çabalaması çok eski bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancı dil öğrenme arzusu insanın toplumsallaşma ve sosyalleşme ihtiyacıyla doğrudan ilgili bir durumdur. Çünkü insan, diğer insanlarla sürekli bir iletişim ve etkileşim halindedir, binlerce yıllık birikimini aktarmak ve aynı zamanda farklı insanların ve milletlerin birikimlerinden faydalanmak ister. Deyimler bir milletin değerlerini, sosyal unsurlarını, inançlarını ve geleneklerini bünyesinde taşımakta ve ait olduğu dil aracılığıyla birikimleri ve özellikleri gelecek kuşaklara aktarmaktadır.

Bir dili incelikleriyle öğrenebilmek için deyimlerin öğretilmesi ve öğrenilmesi önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü deyimlerin kullanım sıklığı ve kullanım amacı düşünüldüğünde öğretime neden aktarılması gerektiği daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu nedenle yabancı dil öğretim sürecinde kitaplarda ve kullanılacak olan diğer materyallerde bulunacak olan deyimler kelime haznesinin gelişmesinde önemli bir role sahiptir. Deyimleri öğrenme ve anlama sürecinde pek çok nedene bağlı olarak öğrenciler zorluklar yaşayabilir. Deyimlerin kullanıldığı toplumun dilsel ve kültürel altyapısı, gelenek ve görenekleri, yaşam şekilleri, anlatım yolları ve geçirmiş oldukları tarihsel süreçlerinden edindikleri deneyimleri yansıtmamasından dolayı diğer dillerde anlamsal, sözdizimsel ve kültürel açıdan farklılıklar gösterebilmektedir. Hem mecazi anlama sahip olan hem de anlamlarının farklı şekillerde kullanılması yabancı dil öğrenenler için sorun yaratabilmektedir. Bu yüzden yabancı dil öğrenen bireyin seviyesine uygun, gerçek anlamına yakın manalara sahip olan ve daha az sözcükten oluşan deyimler kullanmak hem dil öğretimini kolaylaştıracak hem de öğrenci için daha somut ve anlaşılır bir hal alabilecektir.

Kelime dağarcığı gelişmiş olan öğrenci duygularını ve düşüncelerini sözlü ya da yazılı olarak daha etkili ve anlaşılabilir bir şekilde ifade edebilir. Kelime haznesine olan güveni yabancı dili konuşmaya ve yazmaya karşı özgüvenini de geliştirebilir. Yabancı dil öğrenen bir öğrenci dil seviyesine uygun olan metinleri okuduğunda zevk alma eğilimindedir ya da hedef dili konuşan birini duyduğunda anladığı kelimeler veya cümleler öğrencide daha çok öğrenme isteği ve azmi oluşturabilir. Kelimelerin yanı sıra, ait olduğu toplumun dilsel ve kültürel yapısını yansıtan deyimler, o milleti tanımada da önemli bir role sahiptir. Deyim bilgisine sahip olmak, öğrencileri daha özgüvenli, çok daha iyi konuşmacı olmalarını ve sağlıklı bir iletişim kurmalarını sağlar. Çünkü anadil konuşmacıları günlük hayatta çok sayıda deyim kullanır, bu da dili yabancı dil olarak öğrenenleri kaygılandırabilir, deyimleri

anlamayabilirler ve bu da öğrencinin kendisini umutsuz bir durumda bulmasına neden olabilir. Yabancı dil öğrencileri, anadilini konuşanlarla iletişimleri sırasında deyimleri gerekli durumlarda ve uygun şekilde kullanabilirlerse o zaman kendilerini o dile karşı daha az yabancı hissedeceklerdir. Bu yüzden yabancı dilde deyimlerin yarattığı sorunları en aza indirmek için dil öğretimi esnasında deyim öğretimine yer vermek yerinde olacaktır.

Bir dildeki deyim sayısı oldukça fazladır. Bu nedenle deyimlerin tamamının öğrenilmesi oldukça güç bir eylem olmasından dolayı öğretilecek deyimlerin ne gibi özelliklere sahip olması gerektiği sorusu akıllara gelebilmektedir. Burada deyimlerin seçimi söz konusu olduğunda öğrenciler için yararlılık ön planda olmalıdır. Deyimler, kullanım sıklığına, öğrenci seviyesine uygunluğuna ve belirlenen gereksinimlere uygunluk ölçütlerine göre belirlenebilir (Portero, 2005, s. 3). Deyim öğretimi esnasında gazete, dergi, edebi eserler ve televizyon programları gibi farklı etkileşimi yüksek kaynaklardan yararlanmak süreci zenginleştirecek ve deyimlerin içerisindeki anahtar sözcüklerin bağlamdan çıkarımının yapılması kolaylaşacaktır (Güneş, 2009, s. 13).

Deyim öğretiminde hedef dilde en sık kullanılan, dilbilgisi ve kelime yönünden problem meydana getirmeyecek, açık anlamı olan deyimlerin seçilmesinin daha uygun olacağı, deyimleri oluşturan sözcükler arasında varsa anahtar sözcüklere, fiillere, isimlere, mecazi anlam ve kavramlara göre sınıflandırma yapılabilir. Deyimleri anlam alanlarına ve konularına göre sınıflandırma yaparak öğretmek konu bütünlüğü sağlanacağından dolayı kelime öğrenmeyi ve anlamayı kolaylaştırmaktadır. Örneğin; öldü fiili öğretilmek istendiğinde içinde öldü sözcüğü geçen 5-6 adet deyim öğrenciye öğretildiğinde hem hedef sözcüğün tekrar edilmesiyle akılda kalması kolaylaşmakta hem de deyimdeki bağlam ve diğer konuyla alakalı kelimelerle birlikte ölüm konusuna yakın olan mezar, kabir, toprak, tabut, ecel ve kaza gibi çeşitli kelimeler de duyulmakta ve bağlamın getirdiği konu bütünlüğü sayesinde sözcüklerin öğrenilmesi kolaylaşmaktadır. Deyimler aynı zamanda kültürel motifler, inançlar ve gelenekler içerdiğinden dolayı o dili konuşan toplumun kültürü ve düşünce yapısı hakkında da bilgi sahibi olunabilmektedir.

Bu sebeple yabancı dil öğretiminde deyimlere daha çok önem vermek her şeyden önce öğrencilerin deyimlerin dil içerisindeki önemini kavramasını kolaylaştırmaktadır. Deyim öğretimi sürecinde yabancı dil öğrenen bireylerin motivasyonunu arttırmak ve öğrenme sürecine katılımcı olmasını sağlamak ders içi etkinliklerin daha doğru ve etkili bir şekilde uygulanmasıyla öğrenme sürecini hızlandırmaktadır.

BÖLÜM 3

3. DOĞUM VE ÖLÜM OLGUSU

3.1. Doğum

Canlı varlıkların başlangıcı ve neslinin devamı doğum ile gerçekleşmektedir. İnsanlarda üreme, anne karnında, rahimde meydana gelmektedir. Rahim, sözcük anlamı olarak koruyan, merhamet gösteren ve acıyan demektir, Bu kelimenin kökü رحم (rahime) sözcüğünden gelmektedir. Bu sözcük aynı zamanda Allah'ın sıfatlarından olan *Rahîm* kelimesinin de köküdür. Rahîm olan Allah, affeden, merhametli olan ve bağışlayan sıfatlarına sahiptir. Her türlü canlı için gebelik dönemi ve doğum önemli bir manaya sahiptir. Çünkü bu süreçte merhametin, sevginin ve koruyup kollamanın ne anlama geldiğini ve nasıl hissettirdiğini öğrenen canlı varlıklar, hayatlarının farklı bir evresine girmektedir. Yeni bir yaşamın başlaması her canlı için önemli bir olay olarak görülmüştür. Var olmak anne rahminde başlamakta ve doğum ile birlikte hayata ilk adım atılmış olunmaktadır. Gebelik, doğurganlık dönemine erişen her kadının tecrübe edebileceği fizyolojik bir olaydır. Gebe bir kadının yaşayacağı fizyolojik olaylara ek olarak eşi ve diğer aile bireyleri de bazı psikolojik ve sosyal değişimler yaşar ve meydana gelen değişimlere uyum sağlama ihtiyacı hissederler. Çünkü aile kurmak, bireyler ve toplum için vazgeçilemez bir olgudur. Hem soyun devamını sağlamak hem de bireylerin ve toplumların beklentilerine uygun bir biçimde yeni bireyler yetiştirmek konusunda evrensel bir sorumluluk hissedilmektedir. Şüphesiz bu rol de doğum ile gerçekleşmektedir. İnsanlık için bu denli önemli ve değerli kabul edilen bir olayı anlatmak ve dile getirmek de farklı ve

özel olmuştur. Toplumlarda yeni bir bebeğin dünyaya gelmesi, özlü sözlerin oluşturulmasında, çeşitli kutlamaların yapılmasında ve bebeğin sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesinden ötürü yaratıcıya şükredilmesi konusunda, çeşitli uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Doğumun gerçekleştiği ve dünyaya bir bireyin geldiği durumları ifade ederken kişilerin mutluluğunu dile getiren veya çocuk sahibi olan ebeveynleri kutlamak ve bu sevinci paylaşmak için söylenen ifadelerden çeşitli deyimler doğmuştur. Arap toplumunda da böylesi durumları ifade eden çeşitli deyimler bulunmaktadır.

İslâmiyet öncesi Araplar ya göçebe(bedevî) ya da yerleşik(hadarî) olmak üzere iki şekilde yaşamlarını sürdürürlerdi. Çöl ve vahalarda develeriyle birlikte konargöçer olarak hayatını devam ettiren bedevilerin sosyal hayatlarını kendi gelenek ve görenekleri, ahlâk ve inanç esasları düzenlerken, köy, kasaba ve şehirlerde kerpiçten yapılmış evlerde yerleşik hayat yaşayan Araplar da 'site devleti' ne benzeyen bir düzen kurmuşlardı. Çöl şartlarında yaşayabilmeleri için kabile hayatını benimseyen bedeviler geçimlerini sağlamak için kervancılık ve çapulculuk yaparlardı (Demir, 2007, s. 19). Gerçekleştirdikleri uzun yolculuklarda yağmalamaya ve saldırıya uğrama ihtimalleri oldukça yüksekti. Bu tür saldırılara karşı kendilerini savunabilmek için topluluklar halinde yaşıyorlar ve kalabalık aileler oluşturmaya çalışıyorlardı. Bu yüzden ataerkil aile yapısını benimseyen Araplar uzaktaki akrabalarını da dâhil ettikleri kabile olarak adlandırılan sosyal yapıyı meydana getirmişlerdi. Şüphesiz de bu kabilelerin çekirdeği ailelerdi. Hem aileler hem de kabileler için nüfusun fazla olması önemliydi çünkü hem kendilerini dış saldırılara karşı korumak hem de yaşam faaliyetlerine gerçekleştirebilmek için sayıca fazla olmak avantaj sağlıyordu (Demir, 2007, s. 20). Aynı zamanda Câhiliye döneminde erkekler, kabilelerin temel gücünü oluşturuyorlardı. Erkek çocuk sayısının fazla olması siyasî açıdan güçlülük getirdiği gibi, sözü dinlenir ve toplum tarafından sayılır biri haline gelmek için de gerekiyordu. Tüm nedenlerden dolayı doğum yapmak ve özellikle çok sayıda evlat sahibi olmak Arapların zihniyetine yerleşmişti. Arapların çocuk dünyaya getirmeye verdikleri önemi kadınlara annelik ile ilgili verdikleri vasıflardan anlayabiliriz. Çocuk doğurmayan kadınlara Âkir, az çocuk dünyaya getiren kadınlara Nezûr, çok çocuk dünyaya getiren ve bu sebeple de toplumsal değeri fazla olan kadınlara Nesûr, dünyaya getirdiği çocukları kuvvet bakımından üstünlük kazanmış olan ve toplumdan tarafından en çok hürmet gösterilen kadınlara Muncibe adı verilmekteydi (Carullah, 2000, s. 31). Tüm bu çeşitli nedenlerden dolayı çocuk sahibi olmak Araplar tarafından arzu edilen bir eylemdi.

3.2. Ölüm

Ölüm, bireysel ve içtimai yönden, hiçbir toplumda basit bir olgu olarak görülmemiştir. Tarih öncesi çağlardan beri tüm dönemlerden elde edilen bulgulardan yola çıkarak ölümün bir tek beden fonksiyonlarının sona ermesi olarak algılanmadığını söyleyebiliriz. Ölüm çeşitli çağlarda ve dinlerde farklı manalar barındırmaktaydı. Gerçekleştirilen tüm ilmî çalışmaların ve sorgulamaların temelinde insan yaşamının anlamlandırılması büyük bir öneme sahiptir. Bazı felsefi düşüncelere ve görüşlere göre ölüm bir yok oluşu, hiçliği ve insan için sonu simgeliyordu. Bazı görüşlere göre de insan yaşamının bir parçası ve her canlı için mutlak son anlamına geliyordu. Tıpkı ölümün çeşitli tanımları olduğu gibi ölüme karşı geliştirilen tutumlar da farklılaşmaktaydı. Bu tutumlar toplumdan topluma, dinden dine ve kültürden kültüre değişiklik göstermektedir. Hatta bu tutum bireyin bizzat kendi ölümüne veya bir başkasının ölümüne karşı da değişmektedir. İnsanoğlu kendi yaşantısı içerisinde, ölmeyi dileme, ölümü kabullenememe, ölümden korkma veya ölüme karşı direnme gibi tutumlara sahiptir. Bir başkasının ölümü söz konusu olduğunda ise, onun ölümünü isteme veya istememe ya da ölen kişinin ardından yas tutma gibi davranışlar gösterebilmektedir. Eski çağlarda oldukça ilgi odağı olan ve bu ilgi sayesinde de varlığını her zaman hissettiren ölüm, günümüzde ise daha çok kabullenememe, ölüme karşı mücadele etme veya ölümün sahibine yakışmadığı gibi düşünceler barındırmaktadır. Bu yüzden tarih boyunca insanların cesetlere yaklaşımları farklılık göstermiştir. Bazı toplumlar cesetleri pis bir nesne olarak görmüş ve ondan kurtulmaya çalışmışlardır. Bazı toplumlar ise cesedin bir insana ait olduğunu ve saygı gösterilmesi gerektiğini düşünmüştür.

Ölüm, insanlık tarihi boyunca hep merak edilen bir konu olmuştur. İnsanoğlunun ölüme karşı bu ilgisi, onu daha fazla düşünmeye, tanımaya ve merak konusu haline getirmesine neden olmuştur. Bu sebeple ölüm, din, politika, sanat, bilim ve sosyal yaşamı doğrudan etkileyen bir olgudur. Ölüm dünyada var olmanın son evresi, insan gelişiminin bitişi ve doğum ile birlikte insana bahşedilen yaşamın bedeli olarak görülmüştür. Ölümün tanımı ise farklı kültürlerde, medeniyetlerde ve disiplinlerde kişinin özelliklerine, dinine hatta kültürel konuma göre değişmiştir. Bir toplumda seilmeyen veya o toplumdaki insanlar için ömrü boyunca sorun ve tehlike arz etmiş birisinin ölümü, *öldü gitti* veya *geberdi* gibi hoş olmayan sözcük veya deyimlerle ifade edilmiştir. Toplum için önem arz eden, değerli bir kişi için ise *vefat etti*, *rabbine kavuştu* gibi deyimler kullanılmıştır. Toplumun yüksek mertebesindeki kişilerin ardından ise, hayır duaları edilir, kabrinin nur ve ferahlıkla dolu

olması dilenir ve merhumun yattığı yerde rahat etmesi için çeşitli temennilerde bulunulur. Tüm bu ölümü dile getirme şekilleri ve tanımlarında bazı ortak paydalar mevcuttur. Bu bağlamda, canlı bir varlığın yaşamının sona erdiği dile getirilir, farklı duygular ve dilekler ifade edilir.

Ölüm bir değişim ve yaşamın sonu olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla ölümün bazı özellikleri bulunmaktadır. Ölüme dair belirtilen bazı özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1- Ölüm karmaşık bir olgu olma özelliğine sahiptir.
- 2- İnsanın ölüme karşı geliştirdiği düşüncesi onun davranışıyla ilgilidir. Çünkü insanların eylemleri onların ölüm anlayışlarıyla paraleldir.
- 3- Ölüm göreceli bir kavramdır. Ölümün ne olduğu, nasıl gerçekleşeceği, neden meydana geldiği toplumdan topluma, kültürden kültüre değişebilmektedir.
- 4- Ölümlü neyin oluşturduğu pek çok kanıt, düşünceye ve araştırmalara rağmen hala belirsizdir. Ölümün nasıl ve ne zaman meydana geleceğini tam olarak kestirebilmek mümkün değildir (Akalin, 2006, s. 8-9).

Ölüm, İslâm öncesi Arap akidesinde konuyla alakalı şiirlerden de çıkarılabileceği üzere önemli bir yere sahiptir. Bunun göstergelerinden bazıları ölen kişinin bineğinin mezarının ucuna bağlanması, kişinin mezarının başına kan ve şarap dökülmesi, hâmm ve sadâ diye adlandırılan İslâmiyet öncesi Arap inancında ölen kişinin, ölümden sonra bir kuşa dönüşmesine yönelik inançlarıdır. İslâmiyet öncesi Arap inancında ölüm sonrası sadece ceset yok olacaktır. Bu yüzden ölüm hayatın akışını bitiren bir son değildir. Ölüm düşüncesi, insanı farklı bir şekle bürüyerek onu farklı bir âleme yönelten bir geçit veya cesedin bir halden başka bir hale büründüğü bir dönüşüm hali olması sebebiyle korkunç bir olgu olagelmiştir. Ancak bu korku ruhların gittiği bilinmeyen bir âlemin bilinmezliğinden kaynaklanan bir korkudur. Cahiliye Araplarına ölüm sükûnet anlamına gelmekteydi. Bir kişi öldüğü zaman onun için, “Sükûnete erdi” derlerdi. Ölümden kasıtları ise ruhun bedenden ayrılmasıyla beraber bedeninin sakinliğe erişmesidir. (el-Cennâbî, 2020, s.155-173). İslâmiyet öncesi Araplar, pek çok medeniyetin inancında olduğu gibi insan bedeninden ayrılan ruhun kuşların bedenlerinde hayat bulduklarına inanıyorlardı. Bu inanışla birlikte Araplar bazı kuş türlerinin ölen kişilerin ruhları olduğunu düşünüyorlardı (Esad, 2004, s. 30).

Cahiliye döneminde bir insan vefat ettikten sonra yakınları tarafından hazırlanırdı. Ölen kişinin bedeninin su ile temizlenmesiyle başlar, yıkandıktan sonra muhakkak tütsülenir, misk gibi güzel kokular bedene sürüldükten sonra yeni bir kıyafet giydirilerek veya kefenlenerek defnedilmeye hazır hale getirilirdi. Sedire yerleştirilen merhum, yakılan meşaleler eşliğinde defnedilmeye doğru yola çıkarılırdı (Cevad Ali, 2001, s. 123). Bazı Cahiliye Arapları, ölen kişiyi hayattayken kullandığı bazı eşyalarla defnederdi. Bazı Cahiliye Arapları ise ölülerini altın, gümüş ve değerli mücevherlerle beraber defnederdi (Cevad Ali, 2001, s. 175). Cahiliye Araplarından bazıları ise ölülerinin saçlarını keser, kestikleri bu saçları kabirlerinin üstlerine serperlerdi. Bilindiği üzere Araplar, hac veya umre ziyaretlerinde tavaf, vakfe ve sa'y gibi ibadetlerden sonra, ihramdan çıkmak için kurbanlarını kabile tanrılarının huzurunda kesmek maksadıyla Mekke'den ayrılırlardı. Kabile ilahlarının yanına vardıklarında, ilk olarak tavaf eder sonra onlar için kurbanlarını keserlerdi. Bu uygulamalardan sonra saçlarını da onların huzurunda tıraş eder ve ilahlarına sunmak maksadıyla önlerine serperlerdi. Bu uygulamaları gerçekleştirmedikleri takdirde hac veya umrelerinin kabul olmayacağına inanırlardı. Öldükten sonra saçlarının kesilip kabirlerinin üzerine serpilmesi ile hac ve umreden sonra saçlarının ilahlarına bağışlanması arasında bir ilişki bulunma ihtimali yüksektir (Cevad Ali, 2001, s. 131). Vefat eden kişinin defnedilmesinden sonra geri kalanlara bir hüznün çöker ve bundan dolayı da günlerce yas tutulur ve mersiyeler okunurdu. Arapların şiirlere düşkünlüğü bu hüznü zamanda da kendini gösterirdi.

Arapların bu inançları ve ritüellerinde İslamiyet ile birlikte bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Ölümün taşıdığı anlam ve gerçekleştirilen ritüeller de İslam dinine göre şekillenmiştir.

BÖLÜM 4

4. DOĞUM İLE İLGİLİ OLAN DEYİMLER

4.1. Doğdu Anlamına Gelen Deyimlerin İncelemesi

1

إِزْدَانٌ فَرَّاشُهُ بِمَوْلُودٍ

(el-Fârisî, 1999, s. 145)

Sözlük Anlamı: Yatağı bebekle süslendi.

Deyimsel Anlamı: Bir çocuğu doğdu.

ازدان sözcüğü *süslenmek*, *güzelleştirmek* ve *bezenmek* anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 13, s. 201). فراش sözcüğü ise Arapçada *döşek*, *yatak* ve *uyumak* için serilen nesne anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 6, s. 330). مولود sözcüğü ولد yani *doğmak* fiil kökünden türemiştir ve *doğan*, *bebek* ve *evlat* anlamını taşımaktadır (İbn Manzûr, 1990, c. 5, s. 57). Çocuk sahibi olmanın insanlar için bir gereklilik olduğu düşünülmektedir. Doğan bebeğin aileye neşe katacağı, huzur ve mutluluk getireceğine inanılmaktadır. Özellikle eski çağlarda çocuğun dünyaya gelmesi önemli bir etmen olarak görülmekteydi. Çünkü eski toplumlar tarım ve hayvancılık ile uğraşıyor ve bu bedensel faaliyetler de daha çok insan gücü gerektiriyordu. Böylelikle insanlar için ne kadar çok çocuk, o kadar çok iş gücü demekti. Dünyaya gelen yeni bir çocuk, aileleri oldukça sevindiriyor, ebeveynler kendilerini daha emin bir halde hissediyorlardı. Bu durum günümüz modern dünyasında

değişse de çocuk sahibi olmak insanlar için sevinç kaynağı ve övünç sebebi olmaya devam etmiştir. Çünkü sevmek ve sevilme duygusu, insanın iyi olma hali için her zaman büyük bir önem arz etmektedir. Bu deyim de kişinin yeni bir çocuğunun dünyaya geldiğini ifade eder. Bu deyimde yatağı süslenmek ifadesinin kullanılması, yeni doğan bir bebeğin aileyi güzelleştirdiğinin düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü yeni bir bebek, aile için sevinç kaynağı ve aynı zamanda o evin süsüdür.

2

مَسْقَطُ الرَّأْسِ

(Fâyid, 2007, s. 470)

Sözlük Anlamı: Başın düştüğü yer.

Deyimsel Anlamı: Doğum yeri.

مسقط sözcüğü سقط kökünden türeyen bir isimdir. سقط anlam olarak düşmek, dökülmek ve bulmak demektir. مسقط ise bir şeyin düştüğü yer anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 7, s. 318). رأس sözcüğü ise baş ve kafa anlamlarına sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c.6, s. 92). Bu deyim kişinin başının ilk düştüğü yer olan doğumun gerçekleştiği yeri ifade eder. İnsanın doğduğu köy, ilçe, şehir veya ülkesi bu deyim kullanılarak ifade edilir. Belirttiğimiz gibi doğumun gerçekleştiği mekânı anlatmaktadır. Nitekim kişilerin kültüre uyumları söz konusu olduğunda birçok faktör konuya dâhil olmaktadır. Genellikle çevrede konuşulan dil, etnik kimlik, gelenek ve görenekler ve doğum yeri, kişilerin gelecekteki içinde yaşayacağı toplumlara sosyo-kültürel uyumuyla yakından ilişkilidir. Yapılan çalışmalara göre, doğum yerinin kültürel uyum sürecinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu sebeple de insanların yaşamları boyunca büyüdükleri yer doğum yerleri olmasa bile doğum yeri daima yâd edilip hatırlanır. Doğum yerleri, kişinin gözlerini hayata açtığı ilk mekân olduğu için, insan hayatında önemli bir yeri bulunmaktadır.

نَثَرَتْ بَطْنَهَا

(Fâyid, 2007, s. 487)

Sözlük Anlamı: Karnını saçtı.*Deyimsel Anlamı:* Çok çocuk doğurmak.

نثر sözcüğü *saçmak*, *dağıtmak* ve *serpiştirmek* anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 5, s. 191). بطن sözcüğü ise *karın*, *göbek* ve *rahim* anlamlarına gelirken aynı zamanda da süt veren hayvanların tek seferde doğurduğu miktar olarak karşımıza çıkmaktadır (İbn Manzûr, 1990, c.5, s. 159). Genellikle toplumlar için ebeveyn olmanın mutlulukla pozitif bir ilişkisi vardır. Hem aile içerisinde birey ihtiyacının ekonomik nedenlerden dolayı fazla olması hem de özellikle doğu kültüründe çok çocuk sahibi olmanın bir övünç kaynağı olmasından dolayı, ebeveynler birden fazla çocuk sahibi olma yoluna gitmişlerdir. Yapılan çalışmalara göre çok eşlilik, dinsel ve felsefi inanışlar, nüfusu çoğaltma, çocuk sahibi olma, birden fazla çocuk isteği, erkek çocuk isteği, ev işlerine bir yardımcı bulma, siyasî sebepler, gelenekler ve görenekler, toplumsal örgütlenme, nüfuz ve erk sağlama gibi sebeplere bağlı olarak çocuk yapılabilir. Bu deyimde *rahmi saçtı*, *dağıttı* derken rahminden çocuk doğduğunu anlarız. Saçmak ve dağıtmak sözcükleri bol miktarda bulunan bir şeyi dökmek anlamına gelir. Burada rahimde çocuğun bol olması ve sonra da doğumun gerçekleştiği anlatılmaktadır. Bu deyim çocuğu çok olan insanlar, fazla doğum yapan kadınlar ve çok yavru doğuran hayvanlar için kullanılır.

وَضَعَتِ الْحَامِلُ وَلَدَهَا

(Umar, 2008, s. 2455)

Sözlük Anlamı: Hamile çocuğunu koydu.*Deyimsel Anlamı:* Doğum yapmak.

وضع sözcüğü *koymak*, *doğurmak* anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 8, s. 399). Doğurganlık anlayışı her toplum ve kültürde farklılaşmaktadır. Doğurganlık algısı ve

doğum düzeyi de çeşitli nedenler dolayısıyla her yerde değişmektedir. Bu nedenler arasında, toplumun yapısı, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısı, dinî inanışları, eğitim düzeyi, bölgede sunulan sağlık hizmetleri ve bunların erişilebilirlik oranı, evlenme oranı, eşlerin çocuk sahibi olmaya dair bakış açıları, kadınların çalışma hayatındaki rolü, kadın ve erkeğin yaşı, ülkedeki mevcut nüfus politikaları bulunmaktadır. Doğum kadının hayatını fiziksel, psikolojik ve sosyal yönden etkileyen önemli bir deneyimdir. Gerçekleştirilen doğum deneyimi, kadını ve çevresindeki bireyleri hem bedensel hem de psikolojik yönden etkilemektedir. Tüm faktörler düşünüldüğünde bir doğumun gerçekleşmesi çok da basit bir eylem değildir. Böylesi değerli ve aynı zamanda zorlukları bulunan bir işin dile getirilmesi çeşitlendirilmiştir. Bu deyim de hamile bir kadının çocuğunu dünyaya getirdiğini dile getirmektedir. Çocuğun sağlıklı bir şekilde dünyaya geldiği ve annenin de hamilelikten lohusalık durumuna geçtiği özetlenir.

5

نُفِست المرأة

(Fahrettin, 2009, s. 1292)

Sözlük Anlamı: Kadın lohusa oldu.

Deyimsel Anlamı: Doğum yapmak.

نُفِست sözcüğü *lohusa olmak, lohusa döneminde bulunmak* anlamlarına gelmektedir. نفاس sözcüğü ise *doğum, lohusalık hali* anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 6, s. 237). Bu dönem annenin ve bebeğin hastalıklara karşı bağışıklığının zayıfladığı ve kendilerini korumalarının gerektiği bir dönem olarak kabul edilmektedir. Hatta Türk kültüründe “*lohusanın mezarı kırk gün açık olur*” gibi ifade yer almaktadır (Eğri ve Konak, 2011, s. 54). Bu sebeple doğum sonrası anneye ve bebeğe yakınları tarafından destek verilir. İhtiyaçları karşılanır ve ikisinin de rahat etmesi sağlanır. Her kültüre has hem anne hem de dünyaya yeni gelmiş çocuk için farklı uygulamalar bulunmaktadır. Bu deyimde de kadın lohusa oldu diyerek yeni doğum yaptığı, dünyaya bir çocuk getirdiği ifade edilmiştir. Bir bebek dünyaya geldi demek yerine, kadın lohusa oldu denilerek annenin duyguları düşünülmüştür. Çünkü yeni doğum yapmış kadın, hem ruhsal hem de fizyolojik olarak pek

çok değişim geçirmektir. Bu yüzden annenin bu hassas döneminde onun durumundan bahsedilerek dolaylı olarak dünyaya bir ocuk getirdiği dile getirilmiştir.

6

نَجَلَ الْمَوْلُودَ

(Umar, 2008, s. 172)

Sözlük Anlamı: Doğanın babası oldu.

Deyimsel Anlamı: ocuğu olmak.

نجل sözcüğü, *genişlemek, güzel ve büyük olmak* aynı zamanda *ocuğu olmak, çocuğun babası olmak* anlamlarına gelmektedir. مولود sözcüğü ise *yeni doğan* ve *bebek* manalarına sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 11, s. 647). Bu deyim ile kişinin çocuğunun dünyaya geldiği anlatılır. Bir bebeğin dünyaya gelmesiyle aileye bir birey daha katılmış olur dolayısıyla aile genişlemekte ve aynı zamanda daha güzel ve kalabalık bir hal almaktadır. Gebelik doğurganlık çağındaki her kadının tecrübe edebileceği fizyolojik bir olaydır. Gebeliği fizyolojik olarak sadece anne adayı yaşasa da kadının çevresinde bulunan kişiler de bu olaydan etkilenmektedir. Kadının yaşadığı fizyolojik değişikliklere ek olarak eşi ve tüm aile bireyleri de değişikliğe maruz kalmaktadır. Karşılaşılan tüm bu ruhsal ve sosyolojik değişimlere bireyin uyum sağlaması gerekmektedir. Çünkü soyun devamını sağlama ve nesilden nesile aktarılan milli ve manevi değerler, bu yol ile korunmaktadır. Bireylerin çoğunlukla toplumsal bir görev olarak gördüğü neslini devam ettirme eylemi, evrensel bir role sahiptir. Genellikle birçok toplumda evlat sahibi olma konusunda sosyal bir baskı vardır. Eşlerin aile veya arkadaş çevrelerinden gelen baskı, ocuk sahibi olma kararında önemli bir etmendir. Kişiler kendilerini hazır hissetmese ve içinde bulundukları şartlar el vermese de sosyal baskıdan kurtulma veya çevrelerindeki insanları mutlu edebilmek için bu yola girebilmektedirler. Doğumun gerçekleştiği durumda da aile ve sosyal çevreleri bu durumu önemli ve mutluluk verici kabul ederler. Bu durumu da dile getirmek için, ailenin yeni bir çocuğa kavuştuğunu ifade eden bu deyim gibi çeşitli deyimler mevcuttur.

شَبَلَتِ اللَّبْوَةُ

(Umar, 2008, s. 161)

Sözlük Anlamı: Aslan yavruladı.

Deyimsel Anlamı: Yavrulamak.

شَبَلَتِ sözcüğü *aslanın yavrulaması* anlamına gelir. Kökü, شَبَلَ kelimesidir. Aslan yavrusu anlamına gelen sözcük de bu kökten türetilmiştir (İbn Manzûr, 1990, c. 9, s. 81). لَبْوَةٌ kelimesi ise dişi aslan anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 7, s. 340). Bu deyimde aslan yavrusu yine bir aslandır ve yavrunun yine bir aslanın özelliklerini taşıdığı belirtilmiştir. Yani ona yavru diyerek onun hafife alınmaması gerektiği, çünkü onun da bir aslandan doğduğu ve aynı özellikleri taşıdığı belirtilmek istenmiştir. Aslan, dünya kültüründe ve mitolojilerinin pek çoğunda önemli bir yere sahiptir. Birçok kültürde aslan, güç, kuvvet, yiğitlik, cesaret, asalet ve hâkimiyet gibi simgesel anlamlar barındırmıştır. İnsanoğlu yeryüzünde var olduğundan beri bir şekilde duygu ve düşüncelerini dile getirmeyi başarmıştır. Bunlar arasında mağara duvarlarına, taşlara ve kayalara resim çizmek dâhildir. Günümüze dek ulaşan bu çizimlerde hayvan figürlerini sıklıkla görmekteyiz. Aslan da resmedilen bu hayvanlardan biridir. Farklı şekillerde ve renklerde olsa da insan tasavvurunda her zaman bir yer edinmiştir. Örneğin Fars kültüründe egemenliğin sembolü olan aslan, at ile beraber güneşin yeryüzündeki temsilcisi olarak görülmektedir. Türk kültüründe de aynı şekilde aslan bilinmektedir. *Dede Korkut Kitabı*nda da aslan tasvirleri pek çok yerde geçmektedir. Hatta bazı Türk hükümdarları aslanı kendileriyle özdeşleştirmiş, bastırdıkları paraların bir taraflarına aslan resmi koydurmuşlardır (Cengiz, 2016, s. 47-57). Aslan, sembolik anlamlarıyla, gerek geçmişte gerekse günümüzde, dünyanın pek çok toplumunda olduğu gibi Arap toplumunda da kullanılmaktadır. Aslan, güç, kuvvet, yiğitlik, cesaret, asalet ve hâkimiyet gibi simgesel anlamlarıyla Arap dilinde farklı şekillerde kullanılagelmiştir.

Bu deyim, hem gerçek hem mecazi anlama sahiptir. Gerçek anlamda bir aslanın yavru dünyaya getirdiği aktarılmaktadır. Mecazi anlamı ise insanların evlatlarını aslan gibi görmelerinden kaynaklanmaktadır. Bir çocuğu veya insanı aslana benzetmek, istiare sanatının bir örneğidir. Çünkü aslana atfedilen yiğitlik, cesurluk, asillik ve güç gibi özelliklerin insana aktarıldığı görülmektedir. Bu durum, klasik Arap şiirindeki

methiyelerde de yaygın şekilde karşımıza çıkmaktadır (Ayyıldız, 2020c, s. 77). Aslında saydığımız bu özelliklerin insanda da olması temennisiyle bu benzetme yapılmaktadır.

8

أَطْعَمَهُ اللَّهُ وَلَدًا

(Uzun & Şimşek, 2006, s. 262)

Sözlük Anlamı: Allah onu bir evlatla doyurdu.

Deyimsel Anlamı: Bir çocuğu doğdu.

أَطْعَمَ sözcüğü *doyurmak, ihsan etmek ve rızıklandırmak* anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 10, s. 136). Buradaki anlamı daha çok bahşetti, bağışladı olarak aktarılmaktadır. Fakat bu deyim bir arka planı da bulunmaktadır. أَطْعَمَهُ ifadesi, *onu doyurdu* anlamına gelmektedir. Nitekim devamında cümle faili olan اللَّهُ sözcüğü bulunmaktadır. *Allah onu doyurdu* ifadesini duyduğumuzda, gerçek anlamda ilk olarak aç halde bulunan birinin karnını doyurdu olarak düşünürüz. Fakat burada karnı aç bir insanın bulunmasından ziyade çocuk özlemi çeken birini anlayabiliriz. Dolayısıyla buradaki *doyurmak, beslemek* lafzı, çocuğu olmayan birinin aç durumda olduğunu ve dünyaya gelen evladı ile birlikte evlat açlığının doyurulduğunu anlatmaktadır.

Bu deyimi, *Allah ona bir çocuk bahşetti, ihsanda bulundu* şeklinde anlayabiliriz. Bu deyimde *onun bir çocuğu doğdu* demek yerine, *Allah ona bahşetti* diyerek bu nimetin Allah'tan geldiği zikredilir.

أُطْفَلَتِ الْمَرْأَةُ

(Umar, 2008, s. 1407)

Sözlük Anlamı: Kadın çocuk doğurdu.

Deyimsel Anlamı: Çocuk dünyaya getirmek.

أُطْفَلَ sözcüğü, *çocuk doğurdu* anlamlarına gelir. Kökü, طِفْل şeklindedir. *Çocuk* manasına gelen طِفْل sözcüğü de bu kökten türemiştir (İbn Manzûr, 1990, c. 15, s. 227). مَرَأَة sözcüğü ise kadın manasına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 1, s. 156). Bu kullanım, doğrudan doğurdu demek yerine, çocuk dünyaya getirdi anlamını karşılamaktadır. Çocuk dünyaya getirmek ve anne olmak geçmişten günümüze kadar tüm toplumları ilgilendiren bir olgu olarak süregelmektedir. Çünkü çocuk her toplumda aile bağlarını kuvvetlendiren bir unsur olarak görülmüştür. Mensup olduğu sosyal sınıf gözetilmeksizin evlilik ile birlikte her çiftten çocuk beklenmekte ve bu süreç çiftlerin kendilerini baskı altında hissetmelerine neden olabilmektedir. Bu beklentinin bir sonucu olarak da çocuğun her anı bireyler tarafından önemsenmiştir. Dünyaya gelişi o toplumun kültürüne ve dinine göre çeşitli ritüellerle kutlanmıştır. Toplumlar için bu denli önemli bir durumu dile getirme şekilleri de oldukça çeşitlenmiştir.

فَرَّخَ الطَّائِرُ

(Umar, 2008, s. 685)

Sözlük Anlamı: Kuş yavruladı.

Deyimsel Anlamı: Kuş yavrulamak.

فَرَّخَ sözcüğü, *kendisinden küçüğünün çıkmasını* ifade eder, hayvan, ağaç, bitki ve diğer canlıların yavrulaması, *yavru çıkarması* anlamlarına gelir (Umar, 2008, s. 685). طَائِر sözcüğü ise *kuş* manasına gelmektedir. Bu deyimde kuşun veya bir hayvanın yavrulamasından bahsedilir. İnsanların çocuk dünyaya getirip neslinin devamını sağladığı gibi, hayvanlar da yavru dünyaya getirmekte ve dünyadaki varlığını sürdürmektedir. Her

hayvan çeşidinin de kendine özgü bir üreme yöntemi vardır. Bu çeşitlilikte en ilginç üreme şekline sahip olan hayvanlardan biri de kuşlardır. Kuşlar eşeyli üreyen varlıklardır. İç döllenmenin görüldüğü kuşlarda, dişi kuşun bedeninde zigot sert bir kabuk ile kaplanır. Daha sonrada yumurtlama gerçekleşir. Dişi kuş, yumurtayı vücut dışına atar. Dışarı atım işleminden sonra da dişi kuş yumurtanın üstünde kuluçkaya yatar. Bu süre zarfında gelişimini tamamlayan yavru kuşlar, yumurtanın kabuğunu kırarak dünyaya gelir. Yumurtadan çıkan bu yavru kuş için artık yaşam mücadelesi başlamıştır. İnsanın aksine farklı bir yol ile doğumu gerçekleştiren kuşlar için Arapçada فَرَخَ sözcüğü kullanılır. Çünkü kuşların doğumu insanın doğumundan daha farklı bir şekilde gerçekleşmektedir. O yüzden insanların doğumu için kullanılan وَلَدَ sözcüğü kuşlar için uygun görülmemiş kuşların üremesi için فَرَخَ sözcüğü türetilmiştir.

11

فَرَخَتِ الْبَيْضَةُ

(Umar, 2008, s. 685)

Sözlük Anlamı: Cıvciv yumurtayı çatlattı.

Deyimsel Anlamı: Yumurtadan cıvciv çıkmak.

Bu deyim, *yumurtanın içinden yavrunun çıkması* anlamına gelmektedir (Umar, 2008, s. 685). Tavuk gibi tüm kanatlı hayvanların soylarını devam ettirmek için sahip oldukları fizyolojik ve doğal özelliğe kuluçka adı verilmektedir. Bu kuluçka süresi, tavuklarda yirmi bir gündür. Yumurtadan cıvciv çıkması gürk tavuğun döllenmiş yumurtalar üzerine oturarak gelişim için gerekli olan çevre koşullarını sağlamasına bağlıdır. Tavuk gibi kanatlı hayvanlarda yavrunun dünyaya gelmesi bu şekilde gerçekleşir. Yumurtlama yoluyla üreyen hayvanlar için bu deyim kullanılagelmıştır.

فَتَحَ عَيْنَيْهِ عَلَى الدُّنْيَا

(İbn Manzûr, 1990, s. 107)

Sözlük Anlamı: Dünyaya gözlerini açtı.

Deyimsel Anlamı: Yeniden doğdu, kendine geldi, doğdu.

عين sözcüğü, Arapçada *açmak* anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 2, s. 537). عین sözcüğü, *göz*; عینین sözcüğü ise, *iki göz* manasına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 13, s. 307). *İki gözünü dünyaya açtı* şeklinde Türkçeye çevirebileceğimiz bu deyim, insanın ilk kez dünyaya geldiğinde annesinin karnından çıkıp gözlerini ilk açtığı ana delalet eder. Artık doğan çocuk gözlerini açmış ve hayatının son anına kadar geçireceği ömrü başlamıştır. Şüphesiz ebeveynler ve çevresindeki insanlar için çocuğun doğumu ve dünyaya gözlerini açtığı ilk anları önemli ve değerli görülmüştür. Bu ilk anları betimleyerek yeni bir insanın dünyaya geldiğini belirtmek için bu deyim sıklıkla kullanılır.

أُنْجَبَتِ الْمَرْأَةُ / أُنْجَبَ الرَّجُلُ

(Umar, 2008, s. 168)

Sözlük Anlamı: Dünyaya getirdi.

Deyimsel Anlamı: Dünyaya gelmek, doğmak.

أُنْجَبَ sözcüğü *doğurmak*, *çocuk yapmak* ve *ürün vermek* anlamlarına gelmektedir. أُنْجَبَتِ المرأة ifadesiyle kadının çocuk doğurduğu dile getirilir, أُنْجَبَ الرَّجُلُ ifadesiyle de bir erkeğin dünyaya çocuk getirdiği ve çocuk sahibi olduğu anlatılmaktadır (Umar, 2008, s. 168). أُنْجَبَ sözcüğü soylu olmak manasına da sahiptir. Bu deyim hem erkek hem de kadın için çocuğu olmak manasında kullanılmaktadır. Çocuğu dünyaya getirme işlemini kadın yerine getirir. Ama çocuk hem anne hem babanın soyundan gelmektedir.

أَتَأْمَتِ الْحَامِلُ

(İbn Manzûr, 1990, s. 61)

Sözlük Anlamı: Birden fazla çocuk doğurdu.

Deyimsel Anlamı: İkiz, üçüz doğurmak.

أَتَأْمَتِ sözcüğü, *birden çok çocuk doğurmak, çift yapmak ve eşleştirmek* gibi anlamlara gelir. أَمَّ sözcüğü ise *ikiz, bir diğerrinin onunla birlikte doğduğu* anlamına sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 12, s. 76). Bu deyim ikiz sözcüğünden türeyen bir deyimdir. Anne rahmine tutunmuş olan bir zigot tek gebeliği meydana getirir. Rahme iki zigot tutunması durumunda ise ikiz gebelik oluşur. İkiz gebelik durumu tek gebeliğe göre daha nadir rastlanılan bir durumdur. Bu ender durumu dile getirmek için böyle bir deyim ortaya çıkmış ve durumu daha öz dile getiren bu şekliyle kullanılagelmiştir.

4.2. Doğum Tebriki İçin Söylenen Deyimler

1

جَعَلَهُ اللَّهُ قَرَّةَ عَيْنٍ لَوَالِدَيْهَا الْكُمَا

(Umar, 2008, s. 1794)

Sözlük Anlamı: Allah'ım annesine ve babasına onu neşe kaynağı eyle.

Deyimsel Anlamı: Hayırlı olsun

قَرَّة sözcüğü, *neşe ve sevinç* anlamına gelmektedir. قَرَّ sözcüğü, *rahatlamak, sevinmek* anlamlarına gelmektedir قَرَّة sözcüğü bu kökten gelmektedir. قَرَّة عَيْن ifadesi ise *kişinin gördüğü nesnede mutluluğu bulduğu ve gözünün başka bir varlığı görme arzusunun bulunmadığı* anlamına sahiptir (Umar, 2008, s. 1794) . Mecazi olarak insanın içini ferahlatan şey veya kişi olarak da kullanılmaktadır. Bu deyimde yeni doğan bebeğin, annenin ve babanın neşe kaynağı yani onları mutlu eden rahatlatan şey olduğu dile

getirilmektedir. Bu deyim yeni bebeği dünyaya gelen aileye güzel temennilerde bulunmak, aynı zamanda bebeğin önemini dile getirip Allah'tan hem bebek hem de aile için mutluluk ve huzur dilemeyi ifade etmektedir.

2

ألف مَبْرُوك المَوْلُود الجَدِيد

(Umar, 2008, s. 2947)

Sözlük Anlamı: Yeni evlat bin kez mübarek olsun.

Deyimsel Anlamı: Hayırlı olsun.

ألف sözcüğü, *bin* manasına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 9, s. 9). مَبْرُوك sözcüğü ise *mübarek kılınmış* ve *kutlanmış* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 6, s. 100). ألف مَبْرُوك kalıbı, *bin kez mübarek olsun* anlamına gelir. Bin sayısı, mübalağa sanatı yaparak abartma anlamı vermek için kullanılmıştır. Karşısındaki kişiyi tebrik ettiğini dile getirmek, güzel dileklerini sunmak için bir tabir olarak kullanılmaktadır.

Bu deyim, yeni bir çocuk dünyaya geldiğinde, ebeveynlerini ve yakınlarını kutlamak için, Arap dilinde kullanılan en yaygın ifadelerden biridir.

يَتَرَبَّى / يَكْبُرُ بِعِزِّكُمْ وَ دَلَالِكُمْ

(İbn Manzûr, 1990, s. 6343)

Sözlük Anlamı: Siz güçten ve kuvvetten düşmeden büyüsün.

Deyimsel Anlamı: Allah analı babalı büyütsün.

تربى sözcüğü, *büyümek* ve *yetişmek* anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 3, s. 446). Bu deyimde çocuğun büyüyüp yetişmesi dile getirilmektedir. عز sözcüğü, *ün*, *şan* ve *güç* anlamına sahiptir. دلال sözcüğü ise *refah*, *bolluk*, *zenginlik* ve aynı zamanda *rahat içinde yaşama* anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 7, s. 8). Çocuğun ailesinin kucağında, sevgi ve şefkatle büyümesini ve ailenin sağladığı ekonomik refah ile birlikte rahatça büyümesi için bir dilektir. Türkçedeki *Allah analı babalı büyütsün* tabiriyle çok benzerdir. Çünkü her iki deyimde de çocuğun anne ve babasının yanında rahat ve ferah içinde büyümesi temennisi mevcuttur.

Bu deyime cevap olarak الله يعزك ifadesi kullanılmaktadır. O da *Allah seni kuvvetlendirsin, şerefleflendirsin* anlamına gelmektedir.

أَنْبَتَهُ اللَّهُ نَبَاتًا حَسَنًا

(el-Meyhenî, 1962, s. 17)

Sözlük Anlamı: Allah onu nadide bir bitki gibi büyütsün.

Deyimsel Anlamı: Hayırlı olsun.

أنبت sözcüğü, *bitkinin topraktan çıkması* ve *tohumun ekilmesi* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 2, s. 96). نبات sözcüğü de أنبت kökünden gelmektedir; *ot*, *bitki* ve *ürün* anlamına sahiptir. حسن sözcüğü ise Arapçada *hoş*, *iyi* ve *nezaket* anlamlarına gelmektedir

(İbn Manzûr, 1990, c. 4, s. 435). Burada ürün verme anlamı çocuğun dünyaya gelmesi anlamına gelmektedir. Tohum ve fidan toprağa ekildiğinde nasıl ürün veriyorsa insanoğlu da bir ürün meydana getirmekte ve evlat sahibi olmaktadır. Bu deyimle birlikte çocuğu dünyaya gelmiş aileye evlatlarının Allah tarafından nadide bir bitki gibi özenle korunup, büyütülmesi aynı zamanda hayırlı bir soya sahip olması dileğinde bulunularak aile tebrik edilir.

4.3. Doğum ile İlgili Deyimlerin Az Olmasının Nedenleri

İnsanoğlu tüm kıyafetlerinden, eşyalarından ârî bir şekilde dünyaya gözünü açtığı anda görünüş itibariyle herkesle eşittir. Bu andan itibaren hayatı ve ona bahşedilen müddeti ilerlemeye başlamıştır. İnsan hayata adapte olmaya çalışarak içinde yaşadığı topluma benzer şekillerde yaşamını sürdürmeye devam etmiştir. Fakat insanoğlu dünyaya geldiği zaman, saf, temiz ve masum bir haldedir. Masum bir bebek olarak dünyaya gelen insan büyüdükçe ve hayatı öğrendikçe değişir, gelişir ve yetişkin bir birey olunca kimliğini bulmaya çalışır. Hayatın getirdikleri ve öğrettikleriyle birlikte kişi kendi eylemlerini gerçekleştirmeye ve hür iradesiyle yaşamını sürdürmeye devam etmektedir. Yaşamını sürdürürken gerçekleştirdiği eylemler kişinin nasıl bir insan olduğunu belirler. Bu yüzden insanoğlu nasıl doğduğundan ziyade nasıl yaşayıp ve nasıl öldüğüyle nitelendirilir.

Aynı zamanda doğumun sağlıklı bir şekilde gerçekleştiği durumlarda, kişiler geriyi düşünüp de doğum hadiselerine, vakitlerine ve ne şekilde gerçekleştiğine odaklanmamışlardır. Her insan farklı bir hayat yaşamaktadır. Yaşamı boyunca yaptıkları, yaşadıkları ve insanlar üzerinde bıraktığı izlenimlere göre anılarak bu dünyadan göçüp gider. Yaşarken yaptıklarına göre çeşitli sıfatlara sahip olan insan, öldükten sonra da bu sıfatlarıyla anılmaya devam etmektedir.

BÖLÜM 5

5. ÖLÜM İLE İLGİLİ DEYİMLER

5.1. Öldü Anlamına Gelen Deyimlerin İncelemesi

Her canlının nihai sonu şüphesiz ki ölümdür. İnsanın doğuştan gelen fizyolojik ve biyolojik yapısının yanında, insanı gerçek manada insan yapan bir ruhunun olduğuna da inanılmaktadır. Fakat insan bedeninde meydana gelen fizyolojik değişimler, ruhunda meydana gelmemektedir. İnsan ruhu ne eskir ne de yenilenir. İnsana da ölümü getiren şey ruhu değil bedenidir. Çünkü insan bedeni zamanla yaşlanır ve eskir; artık fonksiyonlarını yapamaz hale gelir. Vücut için hayati öneme sahip olan hücreler yenilenemez. Böylelikle yaşlanan beden miadını doldurmuş ve artık görevlerini tam olarak yerine getirememeye başlamıştır. Dolayısıyla bu arızaların meydana gelmesiyle doğanın kanunu olan ölüm yaklaşmaktadır. Bu tip bedenin yaşlandığı durumlarda ölüm yavaş yavaş gelmektedir. Fakat ölüm bir kaza veya talihsizlik sonucu ani olarak da gerçekleşebilir. Sonuç olarak bedensel fonksiyonların sona ermesi ve ölümün gerçekleşmesi kaçınılmaz bir sonudur.

Bedensel ölümün niçin zorunluluk olduğu bilim insanları tarafından pek çok kez araştırılmış ve konu üzerinde çeşitli tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Ölüm gerçekleştikten sonra insan bedeni defnedilir ve insan vücudu toprak ile bütünleşerek biyolojik varlığı sona erer. Artık insanın geride bıraktıkları ve sevdikleri tarafından hatırlanması kalır. Tüm bu süreçler insan hayatında oldukça önemli olmuş ve hem bireylerin hem de toplumların hafızasına kazınan eylemler haline gelmiştir. İnsanoğlu için büyük önem arz eden ölümü çeşitli şekillerde ifade etme yolları aranmış ve bunlar zamanla kalıplaşmış sözleri ve deyimleri meydana getirmiştir. Ölüm kavramının, kimi zaman insanların kibrini kıran olumlu bir etken olarak görüldüğü de gözlemlenmektedir (Koç ve Demirkazık, 2019, s. 10). Keza pek çok edebiyatta olduğu gibi, Arap edebiyatında da ölüm kavramı, aşk kavramıyla ilişkilendirildiğinde, olumlanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Koç,

2018, s. 137). Keza Arap-İslam kültüründe, Allah yolunda ölmek, yani şehit olmak, pek yüce bir mertebe olarak görülmektedir (Yıldız ve Kurun, 2020, s. 243-258). Mamafih ölüm hadisesi, kadim Arap kültüründe, genellikle kötü görülen bir olgudur ve insanlar bu durumdan mümkün olduğunca kaçınmalıdır. Gerek olumlu gerekse olumsuz bakış açısıyla, ölüm etrafında şekillendirilen pek çok deyim, Arap dili ve edebiyatında kendisine geniş şekilde yer edinmeyi başarmıştır.

1

دَارَتْ عَلَيْهِ رَحَى الْمَوْتِ

(Fâyid, 2007, s. 197)

Sözlük Anlamı: Ölüm değirmeni onun üzerinde döndü.

Deyimsel Anlamı: Ölüm onu buldu, öldü.

Bu deyim bir fiil cümlesi olarak karşımıza çıkmaktadır. *دار* kelimesi, *dönmek*, *dolaşmak* ve *çevirmek* anlamlarına gelir. *رحى* ise, *değirmen* manasındadır (İbn Manzûr, 1990, c. 14, s. 313). Bu tabir çok eski kullanımlara sahiptir. Çünkü değirmenin kullanılmaya başlanması milattan önceki yüzyıllara gider. Beslenme canlılar için hayati öneme sahiptir. Besin almadan insanın yaşamını sürdürmesi mümkün değildir. Bu sebeple insanoğlunun besinlerin ham maddesi olan maddeleri ortaya çıkarması, eski zamanlarda çok da kolay olmamıştır. Yerleşik yaşama geçerek tarıma dayalı faaliyetlerin başlaması ile mahsullerin yenilebilecek bir duruma getirilmesi gerekiyordu. Bunun için de insanlar bazı araç gereçlere ihtiyaç duydular. Geliştirilen aletlerden birisi de değirmenlerdi. Belki de mahsulleri öğütmek için kullanılan bu değirmenler insanlık tarihindeki ilk teknolojik gelişmelerden biriydi. O günün imkânlarına, bilgisine ve coğrafyanın sunduğu imkanlara göre çeşitli değirmenler bulunmuştu. Tahılları öğütmek amacıyla evlerde el gücüyle çalışan el değirmeni kullanılırdı. Bu değirmenlerin mekanik özelliklerinden en önemli olanı ise değirmen taşıydı. Değirmen taşı Türkçe sözlükte, “*değirmende dönerek taneleri ezen yuvarlak taş, değirmen taşı yapmakta ve bazen de yapılarda kullanılan çakmak taşı türünden sert bir taş*” olarak tanımlanır (Türkçe Sözlük, 1998, c. 1, s. 484). Alt taş ve üst taştan oluşan bu değirmenlerin ortasında bir delik bulunur, üst taş ortadaki delikten gelen

tahıl tanelerini ezer ve döner hareketiyle tahılları un haline getirirdi. Değirmenin bu çalışması ve tahılları ezip un haline getirmesiyle ölümün insanı ezmesi arasında teşbih sanatı kullanılmıştır. Ölüm de tıpkı değirmen taşının tahıl tanelerini yok edip una dönüştürdüğü gibi insan hayatına son verir. Değirmen ve ölüm birbirine benzetilmiştir. İşlem sonucunda ortaya çıkan ezilmiş gıda maddesi ile de hayatını kaybeden insan arasında bir benzetme yapılarak kültürden etkilenen bir deyim ortaya çıkmıştır. Çok eski zamanlardan gelen bu değirmen kültürü, Arapçadaki deyimleri dahi etkilemiştir. Günümüzde unutulmaya yüz tutan değirmenler pek kullanılmasa da dile yerleşmiş ve deyimlerde hayat bulmuştur. Klasik Arap şiirinde de değirmen, ölümle ilişkilendirilen bir kavramdır (Ayyıldız, 2020c, s. 79).

2

رَقَدَ رَقْدَتَهُ الْأَخِيرَةَ

(Uzun & Şimşek, 2006, s. 262)

Sözlük Anlamı: Son yatışını yattı.

Deyimsel Anlamı: Öldü.

رَقَدَ kelimesi, *uyumak*, *yatmak* ve *uzanmak* anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 8, s. 457). Bu deyimde, *son uykusunu uyudu* anlamı verilebilir. Tarih boyunca insanlar uykunun ne olduğunu belirlemeye çalışmış, canlıların bu uyku haline neden ihtiyaç duyduğu ve bu esnada neler olup bittiğine anlam vermeye çabalamışlardır. Uyku esnasında azalan bedensel ve bilişsel faaliyetler, ölüm gerçekleştiği durumda tekrar geri dönmek üzere durmaktadır. İnsanoğlu bu benzerliği sebebiyle uykuyu ölümün bir fragmanı olarak görmüştür. Bu sebeple insan zihnindeki bu benzetme dile de yansımıştır.

Bu deyimde insanın son uykusuna yatması bir daha yattığı yerinden kalkmayacağı ve o şekilde yatar halde kalacağı anlamına gelir. Kinaye sanatıyla ölüm, son uykusuna yatmak ile ilişkilendirilmiştir.

صَعِقَ فِي مَكَانِهِ

(Umar, 2008, s. 296)

Sözlük Anlamı: Bulunduğu yerde yıldırım çarptı.*Deyimsel Anlamı:* Olduğu yerde hemen can verdi, öldü.

صَعِقَ kelimesi, anlam olarak *yıldırım çarpmak*, *şuurunu kaybetmek*, *ölmek* anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 10, s. 198). Bir kişiye yıldırım çarptığında hemen bulunduğu yerde can verir, çünkü yıldırım yeryüzü ve bulutların arasında gerçekleşen bir elektrik boşalmasıdır. Bu elektrik akımı insana isabet ettiğinde ya ağır sakatlanmalarla ya da ölümle sonuçlanır. Yıldırımın gücüyle insanın hemen hayatını kaybetmesi gibi bir kişinin bulunduğu yerde hemencecik can vermesi arasında benzetme yapılmıştır. Bu deyimde, kişinin bulunduğu yerde can verdiği anlamı mevcuttur. Tabiat olayları insanlar için eski zamanlarda kontrol edilemeyen ve öngörülemeyen olayların başında gelmekteydi. Bu nedenle de şiddetli tabiat hadiseleri insanlar tarafından derin bir korkuyla karşılanmaktaydı. Bu hadiselerin başında da sık aralıklarla gözlemlenebilen hem de öngörülemeyen şimşekler ve akabinde gerçekleşen yıldırım düşmesi bulunuyordu. Öyle ki bunun nasıl cereyan ettiğini bilmeyen insanoğlu, şimşek ve yıldırımları ulûhiyet ile ilişkilendirmişti. Örneğin; eski Yunanlılar baş tanrıları olan Zeus'u yıldırım tanrısı ilan ederek bu kudreti ona atfetmişlerdi. Bu düşüncenin antik Yunan'da, Roma'da ve helenize olmuş Orta Doğuda bir müddet yaşadığını düşünmek mümkündür. Araplar da bu durumdan etkilenecek şimşek ile eceli özdeşleştirmiş olabilirler. Ayrıca bu deyim, مات في حينه şeklinde bir kullanımının bulunduğunu da belirtmek gerekir.

طَوَى الْعَمْرُ

(Umar, 2008, s. 552)

Sözlük Anlamı: Ömrünü dürdü.

Deyimsel Anlamı: Ömrünü bitirdi, öldü, amel defteri kapandı.

طوى kelimesi, *dürmek*, *katlamak* anlamına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 15, s. 21). Ölüm, bu dünyadaki geçici yaşamın sona erip varlığı ebedi olan hayata geçişin başıdır. Ölüm ile birlikte yaşam sona erdiği gibi yapılan işler, hayırlar ve günahlar da sona ermekte, kişinin amel defteri kapanmaktadır. Bu deyime göre, kişinin ömrünü dürmesi, bir kitabı dürmek, kapatmak gibidir; ama ömür bir kere kapatıldığında tekrar açılmaz, dolayısıyla ömür sona erer. Müslüman Araplar, eceli yazgı olarak gördüklerinden, ölen bir kişi için yazgısı sona erdi, düürldü demişlerdir. Türkçedeki *amel defteri kapanmak* tabiri bu deyime karşılık gelebilir.

لَمَسَتْهُ يَدُ الْمُنُونِ

(Akdağ, 1999, s. 362)

Sözlük Anlamı: Ölümün eli ona değdi.

Deyimsel Anlamı: Öldü.

لمس sözcüğü, *değmek*, *dokunmak* ve *temas etmek* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 6, s. 209). لمست kalıbı ise, *el dokundu* manasına gelir. منون kelimesi de *ölüm* ve *ecel* anlamına sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 6, s. 12). Aslında ölümün eli yoktur; o el aslında ecelin ta kendisidir. Fakat burada kişileştirme/teşhis sanatı ile ölüme bir organ atfedilerek onun dokunmasıyla kişinin hayatını kaybetmesi arasında bir ilişki kurulmuştur. Ölüm evrensel bir gerçektir. Ölümün varlığını kavrayan ve onu düşünen her insanda belirli bir tepki ortaya çıkmaktadır. İlk bakışta ölüm gayet doğal bir olay olarak görünse de

böylesi bir gerçek karşısında insan kendini buna hazır hissedip hemen boyun eğip durumu kabullenemez. Çünkü her canlıda doğuştan var olan bir hayatta kalma ve yaşamını devam ettirme dürtüsü bulunmaktadır. Bu hayatta kalma dürtüsü de ölüme karşı gösterilen ilk tepkilerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer tepkiler ise benimsenen dine, düşünceye ve ideolojik yapıya göre değişebilmektedir. İnsanlar, varoluşa verdiği anlam gibi ölüme de bir anlam vermektedirler. Böylelikle fikir ve görüşlerine göre, ölüme karşı bir tutum benimsemektedirler. Ne var ki ölüm insan için her ne kadar doğal bir olay olarak görünse de aynı zamanda başına gelen bir musibet olarak da değerlendirilmektedir. İnsanın yaşadığı bu ikilem ile birlikte, hem ölümü kabullenmekte hem de ölüme yakalanmamayı ve ondan kurtulmayı istemektedir. Bu ölümden kurtulmayı isteme dürtüsüyle birlikte insan içgüdüsel olarak ona kötü özellikler atfetmektedir. Bu deyimde geçen ölümün eli de insanoğlunun ölüme atfettiği bir organ olarak karşımıza çıkmaktadır, aslında insan ölümün bu mecazi elinden kurtulmak istemekte; ama o el insanı bulduğunda bir şekilde dokunmasıyla birlikte onu yaşamdan koparmaktadır.

6

اِحْتَبَلَهُ الْمَوْتُ بِحَبَائِلِهِ

(Umar, 2008, s. 438)

Sözlük Anlamı: Ölüm onu tuzağına düşürdü.

Deyimsel Anlamı: Öldü.

احتبل kelimesi, *tuzağa düşürmek* anlamına gelir. حبال ise *tuzak*, *kapan* anlamına gelir ve kökü, manası *ip* olan حبل sözcüğüne dayanır (İbn Manzûr, 1990, c. 11, s. 139). Bu deyimi balıkçının ipliyle avlanıp balıkları ağına düşürdüğü gibi ölüm de insanı ağına ve tuzağına düşürdü olarak anlayabiliriz. İnsanın inanç, düşünce ve manevi yapısına göre insan ölüme bir anlam vermektedir. Her insan kendi tavrına göre ölüme bir anlam biçmektedir. İnsanın verdiği bu anlama göre de ölüme karşı bir tutum şekillenmektedir. Ölüm kaygısı da bu tutumlardan biridir. İnsan, söz konusu ölüm olduğunda kaygılanmaktadır. Çünkü neyle karşılaşacağını bilemez ve bu durum insan psikolojisinde korku ve kaygı meydana getirmektedir. Bununla birlikte her insan ölümden kurtulamayacağını, ölümün bir gün gelip onu bulacağını bilmektedir. Fakat ölümsüz olma ve hayatta kalma arzusu da insanın

fitratında mevcut bulunan bir duygudur. İçgüdüsel olarak herkeste ortaya çıkan bu ölümsüz olma isteği, insanoğlunda her fırsatı değerlendirme düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Tüm bu çabanın amacı ölümden kurtulma düşüncesidir ki bu fikir insanlarda yerleşmiş ve ölüme kötü sıfatlar vermelerine neden olmuştur. Arap şairler, ölümü yaşamın zevkini kaçırان bir durum olarak görmüşlerdir (Toprak, 2014, s. 57). Ölüm insanlar tarafından genellikle kötü bir şey olarak algılanır. Çünkü ölüm insanları sevdiklerinden ayırır, yaşamlarından koparır ve onları bir bilinmezliğe sürükler. Bu deyimde de teşhis sanatı kullanılarak ölüm, tuzak kuran bir kişi gibi algılanmıştır. Ölüm komplot kuranların başı olarak düşünölmekte ve bir gün herkesi tuzağına düşörmek isteyen canlı bir varlık olarak tasavvur edilmektedir. Kişi için ölüm, onu tuzağına düşören ve avlayan bir varlık olarak nitelendirilmiştir.

7

انطفأت شعلته

(Fâyid, 2007, s. 66)

Sözlük Anlamı: Meşalesi söndü.

Deyimsel Anlamı: Öldü.

انطفأ kelimesi, *ateşin veya ışığın sönməsi, kaybolması* anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 15, s. 10). شعله kelimesi ise *meşale* demektir (İbn Manzûr, 1990, c. 7, s. 375). Çağlar boyunca insanoğlu aydınlığı bulmaya ve karanlıktan kurtulmaya çalışmıştır. Bunun için de pek çok yöntemi denemiştir. İlk aydınlanma faaliyetleri kuşkusuz ateş ile başlamıştır. Çünkü ateş hem pişirme hem ısınma hem de aydınlanma işini bir arada yapıyordu ve bu ilk insanlar için vazgeçilemez bir maddeydi. Bu durum binlerce yıl devam etti. Fakat insanlık artık daha pratik taşınabilir ve istediğı yöne yönlendirebileceğı bir aydınlatma aracı arıyordu. Bu arayış ile birlikte etleri pişirmek için kullandıkları hayvan yağlarının uzun süre yanmadığını ve ateşe karşı dayanıklı olduğunu keşfettiler. Daha uzun aydınlanmayı mümkün kılmak için odunlara hayvan yağlarını sarmaya başladılar. Böylece ilk meşale insanlar tarafından keşfedilmiş oldu. Özellikle kapalı ortamlarda hayvan yağı oduna nazaran daha az gaz ve duman çıkardığından dolayı ilk insanlar için daha kullanışlı ve sağlıklı bir araç oldu. Meşalenin bulunmasıyla insanlık ışığa kavuşmuş ve karanlığa

mahkûm olmaktan kurtulmuştu. Bu meşaleler insanların can suyu haline gelmişti. *Meşalesi söndü* anlamına gelen bu deyim de insanların binlerce yıl önce keşfettiği bu önemli buluştan etkilenmiştir. Bu deyim meşalesi söndü, öldü anlamına gelir. Aslında insanın meşalesi yoktur; ama yaşam bir bakıma insanın sahip olduğu bir ışıktır ve ölüm ile birlikte yaşamımızı da bu ışığı da kaybederiz. Aynı zamanda görme duyusu, insanın ışığa sahip olma yetisi olarak bilinir ve gözlerini bu dünyaya kapatan bir kişi artık ışığı ve varlıkları göremeyecektir. Öldükten sonra tekrar yaşam faaliyetleri gösteremeyecek olan insanın artık meşalesi sönmüştür ve tekrar ışık saçamayacaktır. Bu durumu özetlemek için de meşalesi söndü deyimini sıklıkla kullanılmaktadır.

8

فَاضَتْ رُوحَهُ/ نَفْسُهُ

(ed-Dâvud, 2003, s. 400)

Sözlük Anlamı: Canı taşıtı.

Deyimsel Anlamı: Öldü.

فاض sözcüğü, *akmak, taşmak* ve *yeten miktardan fazla* olmak anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 7, s. 211). Bu deyimdeki taşmak lafzı, ruhun ölüm esnasında bedenden çıkmasına işaret eder ve bununla kovanın dolduğunda suyunun taşması arasında benzerlik kurar. Ölüm, yaşam gücünün yok olması ve ruhun bedenden çıkması halidir. Her canlının dünyada geçireceği süre onun yaşamıdır ve bu süre de her canlı için önceden belirlenmiştir. Bu belirlenen yaşam süresi her canlının kovanı gibidir. Mühleti bittiğinde artık kovanı taşar ve yaşamı sona erer. Bu deyimde, tıpkı bir kovadan veya bardaktan sıvının taşıdığı gibi, canın ve ruhun da yaşam süresi bittiğinde taşıdığı anlatılmaktadır. Fakat bu taşma mecazi bir anlama sahiptir. Hareket kabiliyetini kaybetmiş, sükûnete ulaşan bir canlının ruhunun bedeninden çıkması, taşma kelimesiyle aktarılmıştır. Bu deyim ölümü farklı bir şekilde dile getirmektedir.

لَقِيَ حَتْفَهُ / مَصْرَعَهُ

(Fâйд, 2007, s. 449)

Sözlük Anlamı: Ölümüyle karşılaştı.

Deyimsel Anlamı: Öldü.

لَقِيَ sözcüğü, *karşılaşmak*, *buluşmak* gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 15, s. 255). حَتْف sözcüğü ise *ölüm* anlamına gelir. مَصْرَع kelimesi de حَتْف sözcüğü ile eş anlamlıdır (İbn Manzûr, 1990, c. 9, s. 238). Bu deyim insanın hayatını kaybettiğini, herhangi bir dış etken bulunmadan eceliyle kişinin bu dünyadan göç ettiğini ifade etmektedir. Ölüm kimi zaman insanın içinde bulunduğu çatışmalı ve sıkıntılı ortamdan kurtulması için bir çözüm yolu olarak görülebilir. Bazen de başka insanlara suçluluk duygusunu yüklemek, daha açık bir şekilde ifade edecek olursak, ölümü ile o kişiyi cezalandırmak olarak görülebilir. Kişinin bu gibi durumlarda kendi canına kıyması veya başkası tarafından öldürülmesi, onu yaşamdan koparabilir. Fakat bu deyim bu zikrettiğimiz durumlarda çok da tercih edilmez. لَقِيَ حَتْفَهُ deyimini, ölümü hayatın son derece doğal bir parçası olarak kabul ederek dış bir etmen olmaksızın kişinin eceliyle hayatını kaybetmesini anlatır. Bu ölümden cinayet, kaza veya herhangi bir etken yoktur. Buna göre dünyadaki süresini dolduran kişi, kendi eceliyle, “tabii ölüm” şeklinde tabir edilen ölümle hayatını kaybetmiştir (Fâйд, 2007, s. 449).

مَاتَ حَتْفَ أَنْفِهِ

(ed-Dâvud, 2003, s. 483)

Sözlük Anlamı: Burnundan öldü.

Deyimsel Anlamı: Eceliyle öldü, yatağında öldü.

Eski Araplar, katledilmek suretiyle insanın ölümü gerçekleştiğinde, ruhunun bedeninden çıktığını, fakat eceliyle öldüğünde ruhunun burnundan çıktığını düşünmekteydi. Halid b. Velid vefatı esnasında: “Çok yavaş ilerlemelerle karşılaştım. Bedenimde ne bir karış vurma ne bir darbe izi ne de bir vurma belirtisi yok. İşte ben yaban eşeğinin öldüğü gibi ölüyorum.” diyerek doğal bir şekilde ölümünün gerçekleştiğini dile getirmektedir (ed-Dâvud, 2003, s. 483). Bu sözlerin de aslı, kişinin yatağında vefat etmesi ve canının burnundan veya ağzından çıkmasıdır. Yine İbnu'l-Esîr bu deyimle ilgili şöyle demiştir: “Kişinin yatağında ölmesi, burnunun düşüp canını vermesi gibidir.” Bu deyim, kişinin doğal yollarla ölmesini dile getirir. Herhangi bir dış etken olmadan ecelin gelmesiyle kişinin bu dünyaya gözlerini yumduğunu anlatır (ed-Dâvud, 2003, s. 483).

قَضَى نَحْبَهُ

(Fâyid, 2007, s. 395)

Sözlük Anlamı: Süresini bitirdi.

Deyimsel Anlamı: Eceli geldi, öldü.

قضى sözcüğü, *tamamlamak*, *bitirmek* ve *imha etmek* gibi anlamlara sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 9, s. 238). نحب sözcüğü ise, *ölüm*, *süre* ve *zaman aralığı* gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 1, s. 750). Ahzâb suresinin yirmi üçüncü ayetinde şöyle buyrulmaktadır: “مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا

تَبْدِيلًا “Mü’minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah’a verdikleri söze sâdık kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir (Kur’an-ı Kerim, Ahzab Suresi, Ayet 23).” Bu deyim, eski bir kullanıma sahip olduğunu, Kur’an-ı Kerim’de geçmesinden de anlayabiliyoruz. Bu deyim, verilen sürenin bittiğine, ölüm vaktinin geldiğine işaret etmektedir.

12

اِنْتَقَلَ إِلَى دَارِ الْخُلُودِ

(el-Bustâni, 1987, s. 209)

Sözlük Anlamı: Ahirete taşındı.

Deyimsel Anlamı: Rahata kavuştu, öldü.

انتقل sözcüğü, taşınmak, gitmek anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 11, s. 674). خلود ise, sonsuzluk, ebedilik demektir. دار الخلود kalıbı, ahiret manasına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 12, s. 416). İnsanın ahirete taşınması, tekrar geri dönmeyeceğini, yani ölümün gerçekleştiğini, sonra da kişinin hesap gününü bekleyeceğini anlatır. İslam dinindeki ölümden sonra da var olma, yani ahiret inancı bu deyimi ortaya çıkarmıştır. İslam inancında Allah kullarının ruhlarını yarattığı vakit, onların ölüm zamanlarını da belirlemiştir. Bu zamanı bilen kişi de sadece yaratandır. Ölüm sonrasında her insanın gideceği yer ahirettir; orada insan sorguya çekilecek, sorgu sonrası cennete veya cehenneme gideceği belli olacaktır. Kişinin bir yere intikal etmesi, artık yaşamına başka bir yerde devam edeceği anlamını taşır. Bu deyimle de ölüm ile hayatın sona ermeyeceği yaşamın yine ahirette de devam edeceği anlaşılmaktadır. Çünkü İslam dininde ölüm bir bitiş değil sadece bir geçiş eylemidir. Bu yüzden vefat eden kişi için hayatı sona erdi demek yerine bu deyim kullanıldığında, yaşamının başka bir yerde yani ahirette devam edeceğini dile getirmiş ve aynı zamanda ahireti hatırlamış ve hatırlatmış oluruz.

أَرَاَحَ فَرَاَحَ

(Akdağ, 1999, s. 44)

Sözlük Anlamı: Hem kendi dinlendi, hem dinlendirdi.

Deyimsel Anlamı: Öldü kurtuldu.

أَرَاَحَ kişinin, *ölmesi* anlamına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 2, s. 461). أَرَاَحَ ise *öldü ve yorgunluktan sonra kendine geldi* anlamı taşır. İnsanın ölümlerle kurtuldukları ise, hayatın getirdiği zorluklar ve sıkıntılardır. İnsanın öldüğü zaman tüm uğraşlarının bittiği, böylece çektiklerinden kurtulduğu ve artık kendine gelip dinleneceği düşünülmektedir. İnsanın yaşadığı psikolojik buhranlar, yaşamı dayanılmaz hale getiren sıkıntılar, kişinin içinde bulunduğu yaşama elverişsiz ortam veya tedavisi olmayan bedensel sakatlıklar, insanın yaşamını zorlaştırabilir. Ölüm de böylesi dezavantajlı durumlar karşısında kurtuluş çaresi olarak görülebilir. Çünkü bu dünyadaki hayatında hem kişiye hem de çevresine zor ve yorucu gelen durumlar vardır. Örneğin; bir insanın bedensel hareket kabiliyetini kaybetmesi, hem bu durumu yaşayan kişi hem de yakın aile bireyleri için zordur. Böylesi bir durumda şahıs, kişisel ihtiyaçlarını tek başına karşılayamamakta ve çevresindeki kişilere muhtaç hale gelmektedir. Yetişkin bir bireyin kendi kendine yetememesi psikolojik olarak da ona zor gelmektedir. Freud, insan içgüdülerini anlatırken insanoğlunun yaşamaya karşı bir arzusu bulunduğu gibi, cansız maddeye dönme arzusu diye adlandırılan bir arzuya da sahip olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla insanoğlu, içinde yaşadığı fiziksel veya psikolojik koşullara bağlı olarak ölümü isteyebilir (Koç, 2002, s. 344). Bu tür zor şartlardan dolayı yaşamın zorlaştığı ve akabinde ölümün gerçekleştiği durumlarda hem ölen kişi hem de onunla bizzat ilgilenen kişilerin rahatı düşünülerek “öldü kurtuldu” tabiri kullanılmaktadır.

ارْتَحَلَ إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ

(Akdağ, 1999, s. 44)

Sözlük Anlamı: Allah'ın rahmetine göçtü.

Deyimsel Anlamı: Allah'ın rahmetine kavuştu, öldü.

ارتحل sözcüğü, *gitmek, göçmek, ayrılmak* anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 11, s. 93). رحمة ise, *bağışlamak* demektir (İbn Manzûr, 1990, c. 12, s. 230). İslam'da bağışlayıcı ve merhameti en geniş olan Allah'tır. İnsanın Allah'ın rahmetine gitmesi de artık rabbine kavuştuğu ve öldüğü anlamlarına gelir. Çünkü Allah'ın rahmeti çokça bağışlama yetkisidir. Allah'tan, varsa ölen kişinin günahlarını affetmesi, onu bağışlaması ve mağfiret etmesi istendiği için bu tabirle hem öldü demek istenilir ve hem de ölen şahıs için Allah'ın rahmeti dlenir.

أَسْلَمَ الرُّوحُ

(ed-Dâvud, 2003, s. 44)

Sözlük Anlamı: Ruhunu teslim etti.

Deyimsel Anlamı: Öldü.

أسلم sözcüğü, *teslim etmek, terk etmek* anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 12, s. 295). روح sözcüğü aynı şekilde Türkçeye geçmiştir ve *ruh* manasına gelir. Ruh kelimesi, *nefs, rüzgâr, ferahlık, rahmet, sevinç* vb. gibi birçok anlama gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 2, s. 467). Terim anlamı ise insana canlılık veren şey, cevher olarak yorumlanmıştır. İnsanın ölümünün gerçekleşmesi ruhun kabzedilmesi ile meydana gelmektedir. İslam'a göre ruh, ölüm meleği tarafından alınır ve asıl sahibine, yani Allah'a teslim edilir. Bu deyimde anlam olarak hem ölmek hem de zaten sahibi olunmayan ruhun iade edilmesi gibi

bir anlam mevcuttur. Çünkü ruh ve beden aslında insana ait değildir. Onu bahşeden Allah'tır. Vakti geldiği zaman, Allah bunları geri alır. Bu deyimde İslam dininde bulunan ahiret inancının etkisini görmekteyiz.

16

خَرَّ صَرِيحاً

(Akdağ, 1999, s. 196)

Sözlük Anlamı: Çarpılıp yere düştü.

Deyimsel Anlamı: Öldü.

خَرَّ sözcüğü, *düşmek, çökmek, yere kapaklanmak* anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 4, s. 234). صَرِيح kelimesi ise *yere yıkılmış, yenik* manasına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 8, s. 197). Bu deyimi *yere yıkılarak düştü* şeklinde anlarız; ama burada bir mecazi anlam vardır. Ayakta olan insan, canlı, sağlam ve hala hayattadır. Ne zaman ki insan güçten düşer veya hayatını kaybederse artık ayakta duramaz; ya yere yıkılır ya da oturmuş veya yatmış halinde bulunur. Burada da kişinin yıkılarak yere düşmesi artık tekrar ayakta duramayacağı ve sonsuza kadar düşmüş gibi yatmış pozisyonunda bulunacağı anlamına gelir. Aynı zamanda insanın hayatını kaybetmesi, ölüme yenik düştüğünü de anlatmaktadır. İnsanın ölüm karşısında kaybetmesini ve ona teslim olmasını dile getiren bu deyim, kişinin hayatta olmadığını ve öldüğünü dile getirmektedir.

رَحَلَ إِلَى الْأَبَدِ

(Fâyid, 2007, s. 223)

Sözlük Anlamı: Ebediyete göçtü.

Deyimsel Anlamı: Öldü.

رحل sözcüğü, *göçmek, ayrılmak ve vefat etmek* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 11, s. 276). الأبد sözcüğü ise, *sonsuzluk, ebediyet* manasına sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 3, s. 68). Ölüm her durumda varlığını sürdüren ve yok edilemeyen bir gerçektir. İnsanoğlu her ne kadar ölümü anlamaya, değiştirmeye ve ertelemeye çalışsa da bu durum karışıktır. Kişi kendi doğumunu göremediği gibi ölümünü de göremez. Ölüm hakkında fikir yürütmek isteyen kişi, ölüm karşısında seyirci olmaktadır. Çünkü ölüm tecrübe edilemediği için hakkında bir fikir yürütmek de zorlaşmaktadır. Ama kişinin inançlarına göre ölüm hakkında bir fikri meydana gelmektedir. Benimsenen dinin özelliği, bireyin inançları ve dinin buyruklarına kendini veriş derecesi, ölüm hakkında benimsenen düşüncelerin oluşmasında önemli bir etkidir. Bu deyim İslam dininden gelen bir kültürden ortaya çıktığı için burada İslam'ın ölüm ve sonrası hakkındaki ifadeleri zeminini oluşturmuştur. İslam inancına göre genellikle ömrünü güzel ve verimli bir şekilde geçirdiğini düşünenler, ölümü kabullenmekte ve güzel karşılamaktadırlar. Çünkü bir Müslüman ölümün bir son olmadığı bilincindedir. Ölümünden sonra da onu bekleyen ahiret hayatının dünya hayatından daha güzel olduğunun farkındadır. Fakat bu durum tüm dinlerde aynı şekilde seyretmez. Benimsenen dinin özelliklerine ve felsefesine göre ölüm ve ölüm sonrası hayat hakkındaki düşünceler oldukça değişmektedir. Ama İslam inancına göre bu dünya, geçici bir süreçten başka bir şey değildir. İnsanların sonsuza kadar sürecek olan asıl yurdu ahirettir. Ölüm ile birlikte insanın bu dünyadaki sınavı sona ermiştir. Bu dünyada yaptığı eylemlere göre ahirette bulunacağı yer değişecektir. Yaptıklarına göre ya ödüllendirilecek ya da cezalandırılacaktır. Bu deyimde de ebedi ve ezeli yurdun ahiret hayatı olduğu kapalı bir şekilde dile getirilmiştir. Kişinin bu dünyadaki müddetinin bittiği, ahiretteki nasibini aramaya başladığı dile getirilerek ölüm haberi verilmektedir.

خَاتِمَةُ الْمَطَافِ

(ed-Dâvud, 2003, s. 246)

Sözlük Anlamı: İşin sonu.*Deyimsel Anlamı:* Ölümün gelmesi.

Bu kullanım eski zamanlara dayanır. İnsanın eski yüzyıllarda yeryüzünde dolaşıp ikamet edecek bir yer, verimli araziler ve su kaynağı bulmak için dolaştığı zamanlara dayanır. المطاف kelimesi, طاف fiilinden gelmektedir; anlamı da *insanın hayatı için çalışıp çabalaması için uğraşması, gezinmesi* şeklindedir (İbn Manzûr, 1990, c. 9, s. 225). الخاتمة sözcüğü ise, *son anlar* demektir (İbn Manzûr, 1990, c. 12, s. 164). Bununla insan hayatının son anları kast edilir. Böylelikle kişiye ölümün geldiği artık işinin ve tüm çabalarının sona ereceği anlamındadır. Bir işin veya çabanın gerçekleştirilmesinden sonra da kullanılır; artık başarıya ulaşıldığı ve işin sonuna gelindiği gibi. Bu deyim insanın son çabası ve son hareketi anlamına da gelmektedir.

أُحْتُضِرَ فُلَانٌ

(Aynî, 2000, s. 174)

Sözlük Anlamı: Ölüm ona geldi.*Deyimsel Anlamı:* Ölümü gelmek.

أُحْتُضِرَ sözcüğü, *ölümün gelmesi* anlamını ihtiva etmektedir. حضر fiili, Arapçada *gelmek, vasıl olmak ve ulaşmak* anlamlarına sahiptir. أُحْتُضِرَ sözcüğü de حضر kökünden türemiştir (İbn Manzûr, 1990, c. 12, s. 272). أُحْتُضِرَ sözcüğü kullanımda, *ölümün ulaşması, varması*

gibi anlamları kazanmıştır. Böylelikle bu fiil başlı başına bir deyim özelliği kazanmıştır. اَحْتَضِرَ tabiri, aslında *ona geldi* demektir. Ama burada kişiye gelen şey ölümdür. Çünkü bilinir ki her insana gelecek olan yegâne son ölümdür.

20

اِنْتَقَلَ إِلَى جَوَارِ رَبِّهِ

(Akdağ, 1999, s. 215)

Sözlük Anlamı: Rabbinin yanına gitti.

Deyimsel Anlamı: Öldü.

جوار sözcüğü, *yakınlık*, *çevre* ve *etraf* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 14, s. 398). Bu deyimde İslam dininin dildeki deyimlere nasıl etkisi olduğunu görebiliyoruz. İnsanın rabbinin yanına gitmesi, deyimsel açıdan, ölümün bir bitiş değil aksine bir başlangıç olduğunu dile getirmektedir. Ölüm aslında bir tebdîl-i mekândır. Çünkü İslam dinine göre hayat, ölüm ile birlikte kesintiye uğramaz. Ölüm hayatın sadece bir basamağıdır. İslam'a göre inançlı bir insan ölümü dilemez; fakat ölümden de korkmaz. Çünkü inançlı bir insan için ölmek Allah'a kavuşmaktır. İnanç sahibi, zor bir durumda kaldığında, psikolojik olarak sıkıntılar yaşadığında veya hayatın onun için zorlaştığını düşündüğünde dahi ölmeyi istemez. En mutlu ve en güzel zamanlarında bile rabbine kavuşmayı düşünür ve bunu temenni eder. Ama ölümün de bir yerinin ve zamanının olduğunu bilir. Bu yüzden de o zamanı sabırla bekler. Bu deyim de bir mümin için o sabırlı bekleyişin bittiğini artık Allah'ın katında bulunacağını dile getirir.

5.2. Dolaylı Olarak Ölüm Anlamına Gelen Deyimlerin İncelemesi

1

أَخَذَ رُوحَهُ

(el- Bağdadî, 1977, s. 136)

Sözlük Anlamı: Ruhunu aldı.

Deyimsel Anlamı: Öldürdü.

أَخَذَ sözcüğü, *almak, başlamak ve yakalamak* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 3, s. 473). رُوح sözcüğü ise, sözlükte, *gitmek, geçmek; (hava) rüzgârlı olmak; (bir şey) geniş ve ferahlık verici olmak* manalarındaki *r-v-h* kökünden türemiş terimdir (İbn Manzûr, 1990, c. 2, s. 467). Bu olgu, genellikle canlılarda hayatı sağlayan unsur şeklinde tanımlanmaktadır. Ruh, bir anlamda kendisinin bir cüzünü teşkil eden ve devamlılığını sağlayan “nefes” manasına da gelir. İnsanın canını Allah’ın alması anlamını taşıırken birisini öldürmeye kast etmek anlamına da gelmektedir. Vadesi dolan kişinin canı, Allah tarafından görevlendirilmiş ölüm meleği tarafından, yine Allah için alınır. Bu durum, kişinin ecelinin geldiğine işaret etmektedir. Fakat bir insanın bir başkasının canına göz koyması, onu hayattan koparması anlamına da gelir. Böylesi bir durumda cinayet işlenmiş olur. Bu durumda, sebep her ne olursa olsun bir insan başka bir insanın yaşam hakkını gasp etmiş olmaktadır. Bu deyim, kişinin dünya hayatının Allah tarafından bitirildiğini veya bir başkası tarafından yaşamdan koparıldığını anlatmaktadır.

ثَبَرَ الشَّيْءُ / المَرءُ

(Umar, 2008, s. 312)

Sözlük Anlamı: Bir şeyi, birini helak etti.

Deyimsel Anlamı: Öldürdü, yok etti.

ثَبَرَ sözcüğü, *helak olmak*, *öldürmek* ve *yok etmek* anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 4, s. 99). Helak olma kavramı Kur'an-ı Kerîm'de genellikle kavimlerin yok olması ile ilgili olsa da bu kavram kavimlerin kültür ve medeniyetlerinin yok oluşunu karşıladığı da görülmektedir. Dolayısıyla bu deyim sadece insanın veya bir insan topluluğunun helak olmasının yanı sıra bir kültürün veya medeniyetin varlığının sona ermesi anlamını da karşılamaktadır. Ölüm sosyal bir olgu niteliği taşımaktadır. Onun bu özelliği, hem ölen kişi hem de diğer kişiler için iki şekilde açıklanabilir. Bir kişinin ölümü gerçekleştiğinde, tüm yaşamsal fonksiyonlar işlevini kaybeder. Bu biyolojik son buluş ile birlikte psikolojik ve sosyal fonksiyonlar da sona erer. Kişinin ölümü ile beraber sosyal hayattaki yerinin de nihayet bulması ile sosyal hayatta da bir değişim ve dönüşüm meydana gelmektedir. Yaşamı son bulan kişi ile birlikte varlığını sürdüren kişilerin sosyal bağları da bu durumdan etkilenmiş olur. Ölen kişinin yakınlarında bir boşluk ve yoksunluk duygusu meydana gelmektedir. Meydana gelen bu yoksunluk duygusu ile insan hayatında bazı psikolojik değişimler ortaya çıkabilir. Bu da ölen kişinin yakınlarını duygusal, kültürel ve hatta ahlaki değişimlere sürükleyebilir. Bu değişimler kültür ve medeniyet konusunda farklılaşmalar, hatta yok olma durumları meydana getirebilir.

(ed-Dâvud, 2003, s. 39)

Sözlük Anlamı: Yok etti, varlığını tamamen ortadan kaldırdı, kökünü kuruttu.

Deyimsel Anlamı: Öldürdü.

استأصل sözcüğü, *yok etmek, kökünü kazımak ve tüm izlerini silmek* gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 10, s. 242). الشأفة sözcüğü de *ayakta çıkan çıban* demektir (İbn Manzûr, 1990, c. 9, s. 168). Çıban, enfeksiyon sonucunda kıl köklerinde iltihaplanma ile başlayan bir deri hastalığıdır. Çıbana yol açan bakteriler, özellikle kıl köklerinden vücuda girmektedir. O bölgede kısa süre içerisinde ağrı ve sertlik meydana getirir. Basit bir enfeksiyondan hayati tehlike oluşturabilecek şiddetli durumlara dönüşebilir. Bu tür çıban ve nasır gibi deri hastalıkları ayak tabanı gibi hareket eden ve üzerine ağırlık basan bölgelerde meydana geldiğinde hissedilen ağrı oldukça fazla olmaktadır. Bu, kişi için oldukça güç bir durumdur; yürümek hareket etmek oldukça acı verici bir hale dönüşür. Kişi tarafından bu bölge kesici aletlerle kazınmaya, yok edilmeye çalışılır. Bu deyimde çıbanın kazınması ile bir insanın veya bir topluluğun kökünün kazınması ile benzetme yapılmıştır. Sonuç olarak her iki şekilde de yok etmeye çalışma amacı mevcuttur. Bu deyim aslında *Allah çocuklarının kökünü kazıdı* anlamına gelen استأصل الله بنى فلان tabirinden türemiştir. Buradaki kök, kişinin ailesi ve mal varlığı anlamına gelmektedir. Bir insanın tüm evlatlarının ve dünyada var olan başarısı, mal varlığı ve aile isminin yok olması, artık devamının gelemeyeceği, onun ve tüm soyunun varlığının ortadan kaldırıldığını anlatmaktadır. Kötü bir kavim veya insan topluluğunun Allah tarafından yok edilmesi, onların hoş olmayan bir vaziyette olduklarına işaret eder. Dolayısıyla bu deyim iyi kimseler için kullanılmaz. Düşman olan veya insanlık için faydası bulunmayan kişilerin yok olmaları, öldürülmeleri anlamında kullanılmaktadır.

أَتَى عَلَى الْأَخْضَرِ وَالْيَاسِ

(ed-Dâvud, 2003, s. 20)

Sözlük Anlamı: Yaşı da kuruyu da yok etti.

Deyimsel Anlamı: Öldürdü.

أتى sözcüğü, Arapçada günlük hayatta *gelmek* anlamında kullanılsa da bir çok anlamı mevcuttur. على harf-i ceri ile birlikte kullanıldığında *bitirmek, sonunu getirmek, öldürmek* ve *ortadan kaldırmak* gibi anlamlara sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 14, s. 15). الأخضر sözcüğü, *nimet* ve *verimlilik* anlamına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 4, s. 246). الياس sözcüğüyle ise *kurumuş bitkiler* ve *ağaçlar* kastedilir (İbn Manzûr, 1990, c. 6, s. 261). Bu deyimde الأخضر ile taze ve yaş olan her madde ve الياس sözcüğü ile katı, kuru ve sert olan her nesne anlatılmaktadır. Tüm maddeler atom veya molekül olarak adlandırılan küçük parçalardan meydana gelmektedir. Bu parçaların birbirlerine tutunmaları ve birlikte hareket etme şekilleri o maddenin katı, sıvı veya gaz halinde bulunduğunu gösterir. Bu deyimde الأخضر ve الياس sözcükleri katı, sıvı yahut gaz halinde bulunan nesnelerin yerini tutmaktadır. Anlam olarak nesnelerin tüm şekillerini karşılamasından dolayı, kuruyu-yaşı, ne varsa her şeyi yok etti manasına gelmektedir. Türkçedeki her şeyi götürmek, yok etmek anlamına gelen *silip süpürmek* deyimiyile aynı anlama sahiptir. Araplar bu deyimi daha çok hiciv amacıyla söylerler.

ضَرَبَ فُلَانٌ رُقْبَةَ/عُنُقَ فُلَانٍ

(Fâyid, 2007, s. 288)

Sözlük Anlamı: Boynunu vurdu.

Deyimsel Anlamı: Öldürdü, kılıçla öldürdü.

رقبة ve عنق sözcükleri, *boyun* anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 3, s. 316). Bu deyim de *boynunu vurmak*, *idam etmek* demektir. Başını keserek öldürmek manasında kullanılan bu deyim, kişiye ceza olarak idam şeklinin uygulanması ve bunun da halk arasında duyurulması yoluyla gerçekleşir. Bu ifadenin halk dilinde sıklıkla kullanılması, ifadenin dilde yerleşmesine ve deyim olarak kalmasına sebep olmuştur. Bu deyimde kültürel bir alt yapı bulunmaktadır çünkü eskiden kılıçla baş kesilerek kişinin öldürülmesi, idam yollarından biriydi. Bu şekilde gerçekleştirilen ölümlerde, boynu vuruldu deyimini sıklıkla kullanılır hale gelmişti.

جَرَفَهُ الدَّهْرُ/ جَرَفَ الدَّهْرُ الْقَوْمَ

(İbn Manzûr, 1990, s. 26)

Sözlük Anlamı: Musibetler, topluluğu helak etti.

Deyimsel Anlamı: Öldürdü, yok etti.

جرف sözcüğü, *süpürerek temizlemek*, *kazıyıp süpürmek* gibi anlamlara sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 9, s. 25). دهر sözcüğü ise *zaman*, *felek* ve *çağ* gibi anlamlara gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 4, s. 226). Bu deyim *zamanın süpürerek temizlemesi*, *yok etmesi* manasına gelmektedir. İslam öncesinden itibaren Araplar arasında ölümün kesinliği gerek şiir gerekse hutbelerde yaygın şekilde vurgulanmıştır. Toplumun önde gelen kesimini oluşturan şair ve hatiplerden oluşan bu bilgiler sınıfı, dinleyicilerini kaçınılmaz son olan ölüm hususunda uyarak belirli bir misyonu üstlenmişlerdir. Bu yüzden دهر sözcüğü

klasik metinlerde sıklıkla ölümle ilişkili olarak kullanılmaktadır. Burada القوم kelimesi ise halk manasından ziyade insanlar manasında kullanılmaktadır. İnsanların ve kabilelerin yok olduğuna işaret etmektedir.

7

سَوِيَتْ بِه الْأَرْضُ

(Umar, 2008, s. 142)

Sözlük Anlamı: Yerin dibine batıp helak oldu.

Deyimsel Anlamı: Helak oldu, öldürdü.

سوى sözcüğü, düz olmak, dümdüz yapmak ve düzlemek anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 14, s. 413). أرض sözcüğü ise, yer, zemin gibi anlamlara gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 7, s. 114). Bu deyimde, yer onun üzerine oturdu anlamıyla, kişinin helak olduğu ve yerin onu içine aldığı anlatılmak istenir. Heyelan, sel ve deprem gibi doğal afetlerin meydana geldiği durumlarda toprak, insan, hayvan, bitki örtüsü ve betonarme yapıları yutar. Canlı varlıklar hayatlarını kaybederler ve yerin altında kalmış olurlar. Bu deyim de bunun gibi durumları dile getirmek için kullanılmaktadır. Helak olup yeryüzünden silinerek hayatını kaybedenler için bu deyim anlamı karşılamaktadır.

طَحَنَ النَّاسَ

(Umar, 2008, s. 1390)

Sözlük Anlamı: İnsanları öğüttü.*Deyimsel Anlamı:* Öldürdü.

طحن sözcüğü, *öğütmek*, *yok etmek* ve *ezmek* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 13, s. 264). Öğütmek, tane durumunda bulunan nesneleri bir araç yardımıyla ezerek un haline getirmek demektir. Bu deyim, kötü bir durumun veya kişinin insanları öğüttüğünü, yani ezdiğini dile getirmektedir. Dünya da bir çeşit değirmendir; sırası geleni öğütüp bu âlemden götürmektedir. Bu deyim, helak etmek, yok etmek anlamlarına sahiptir. Mecazi anlamda ise insanın bir işin veya bir yükün altında ezilmesini, şartların onu söz konusu durumu kaldıramayacak veya üstesinden gelemeyecek duruma getirmesini anlatmaktadır.

عَصَفَ بِهِ الدَّهْرُ

(Umar, 2008, s. 1508)

Sözlük Anlamı: Zaman onu alıp götürdü.*Deyimsel Anlamı:* Öldürdü.

عصف sözcüğü, *sürükleyip götürmek*, *rüzgarla şiddetlice sarsmak* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 9, s. 247). دهر sözcüğü ise *zaman*, *çağ* ve *devir* anlamlarına sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 4, s. 226). Bu deyimde zamanın sürükleyip götürmesi ile yok olma dile getirilir. Daha önce de dile getirdiğimiz gibi Arapçada zaman ve ölüm arasında eski devirlerden beri pek çok bağ kurulmuştur. Özellikle İslam'da دهر yani zaman önemli bir yere sahiptir. Hz. Muhammet (s.a.v), bir hadîs-i şerîfnde: “لَا تَسْبُوا الدَّهْرَ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الدَّهْرُ” “Zamana sövmeyiniz; zaman Allah'tır” buyurmuştur (el-Kudâ'î, 1407/1986, c. 2, s. 79). Burada hayatımızda meydana gelen olayların sebebinin zaman olmadığını, bilakis Allah

olduğunu anlarız. Özellikle Cahiliye döneminde yaşayan Araplar, başlarına kötü bir şey geldiği vakit, “zaman bizi mahvetti, helak etti” diye söylenirlerdi. Aslında başlarına gelenleri takdir eden Allah, fakat yaptıklarının sorumlusu kendileridir. Çünkü zamanın olaylara hükmetme, değişiklik yapma veya insanları cezalandırma gibi bir vasfı yoktur. Bu eylemlerin hepsini gerçekleştirebilecek yegâne güç Allah’tır.

10

قَتْلٌ غِيْلَةً

(eş-Şâfi‘î, 2001, s. 56)

Sözlük Anlamı: Suikaste uğradı

Deyimsel Anlamı: Yok oldu.

قتل sözcüğü, öldürmek anlamına gelmektedir. ez-Zubeydî, قتل sözcüğünü, “*Darbe vurarak, taşıyarak, zehirleyerek veya bulaşıcı bir hastalıkla birisinin hayatına son vermek*” şeklinde tanımlamıştır (el-Feyyumî, 1987, s. 684).

غيلة sözcüğü ise sözlüklerde bir çok anlamda verilmiştir. Bunlardan bazıları *ansızın, aniden, kötülük, hile, kin ve tehlike* gibi kavramlardır (İbn Manzûr, 1990, c. 11, s. 512). Bu deyimde ise غيلة sözcüğü çerçevesinde *kandırma* ve *hilekârlık* anlamları daha baskındır. Çünkü karşıdaki kişiyi hilekâr bir şekilde, onun haberi yokken, kurnazca öldürme anlamına gelir. Bu öldürme şekline suikast de diyebiliriz. Suikast, gizlice yapılan bir plan sonucunda birinin yaşamına son vermek anlamına gelmektedir. Bu deyim, arkadan iş çevrilerek birinin onun haberi yokken katledilmesi veya suikastla yaşamına son verilmesi durumunda kullanılmaktadır.

قَبَضَ اللَّهُ رُوحَهُ

(Fâyid, 2007, s. 388)

Sözlük Anlamı: Allah canını aldı.

Deyimsel Anlamı: Öldürdü.

قبض sözcüğü, *yakalamak, tutmak ve kontrol altına almak* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 7, s. 214). Bu deyimde Allah'ın kişinin canını aldığı ve artık ruhunun Allah'ın himayesinde olduğu dile getirilir. Her bireyin geçirdiği ömür, başına gelen sıkıntılar ve yaşanmışlıkları farklıdır; ama ölüm eşit sonlu evrensel bir olaydır. Her insana bir ömür bahşedilmiş ve bu müddetin sonuna ecel denmiştir. İslam'a göre iman eden kişi ölüm ile barışıktır. Ölümü sıkça hatırlamak ve ona hazırlık yapmak İslam'da güzel bir davranış şeklidir. Dünya hayatı insan için bir imtihan vesilesi olduğu gibi, ölüm de insan için bir imtihandır. Bu imtihanın sırrı da kişinin ne zaman, nerede ve nasıl öleceğinin bilinmemesidir. Bu bilgilerin tümüne sadece Allah sahiptir. Bu sebeple vakti saati geldiğinde, Allah kulunun canını alır ve bundan sonrası yaratanın kontrolü dâhilinde gerçekleşir. Bu deyimde öldürmekten çok Allah'ın canı alması dile getirilir. Canı veren Allah olduğu gibi onu alan da odur. Bu yüzden bir sebep veya bir aracı dolayısıyla kişinin ölmesinden ziyade, vakti geldiğinde canının bedeninden çıkması dile getirilir.

أَلْوَىٰ بِهِ الدَّهْرُ

(İbn Manzûr, 1990, s. 263)

Sözlük Anlamı: Zaman eğip büktü, dürdü, katladı.

Deyimsel Anlamı: Öldürdü.

أَلْوَىٰ sözcüğü, *uzaklaştırmak*, *çevirmek* ve *bükme* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 15, s. 266). دهر sözcüğü ile birlikte kullanıldığında, zamanın yok etmesi anlamı taşır (İbn Manzûr, 1990, c. 4, s. 226). Ölüm, dünyanın her yerinde yaşayan, büyüyüp gelişen her canlının kaderidir; dolayısıyla evrensel bir olgudur. Fakat insanoğlu bunu bildiği halde ölümü ertelemeye ve ondan kaçmaya çalışır. Çünkü insan yaşamaya alışmıştır ve her zaman yaşamasının bir gereklilik olduğunu düşünür. Ama ölüm karşısında herkes eşit hale gelir. Ertelense de bazı tedavi ve bakımlarla ölümün belirtileri hissedilmese de zamanı geldiğinde en zenginden en fakire, en âlimden en cahile herkesi bulur ve farklılıkları ortadan kaldırarak yaşamına günü geldiğinde son verir.

مَحَقَّ الْقَوْمَ

(Umar, 2008, s. 2071)

Sözlük Anlamı: Kavmi yok etti.

Deyimsel Anlamı: Öldürdü.

مَحَقَّ sözcüğü, *silmek*, *yok etmek* ve *öldürmek* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 3, s. 306). Bu deyim bir kavmin veya insan topluluğunun helak olması manasını taşımaktadır. İnsanoğlu ölümün kaçınılmaz olduğunu bildiği halde, yine de ebedi olmak istemektedir. Bu ölümsüz olma arzusu, aslında ölüm hakkında yeterince bilgi sahibi olmaması ve ölüm sonrasına dair kendi geleceğinin belirsiz olduğunu düşünmesinden

kaynaklanmaktadır. Bilinemeyenler ve akılda bulunan sorular, insanda kaygı ve endişeye yol açmaktadır. Yine de varlığını devam ettirme ve ölümsüz olma isteği, insan fıtratına kodlanmış bir duygu olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat vakti geldiğinde her insan ve her topluluk bu dünyadan ayrılmak durumundadır. Farklı sebeplerden dolayı yaşamın yitirilmesi, çeşitli deyimler meydana getirmiştir. Bu deyim de bir şekilde varlığı sona ermek ve ortadan silinmek anlamına gelmektedir.

14

أَجَفَّ بِهِمُ الدَّهْرُ

(Umar, 2008, s. 347)

Sözlük Anlamı: Geçen zaman onların kökünü kazıdı, yok etti.

Deyimsel Anlamı: Öldürdü, helak etti.

أَجَفَّ sözcüğü, *zarar vermek, helak etmek ve öldürmek* anlamlarına gelmektedir. أَجَفَّ sözcüğü, ب harf-i ceri ile birlikte kullanılır (İbn Manzûr, 1990, c. 9, s. 21). الدَّهْر sözcüğü ise, *zaman, devir* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 4, s. 226). Ölüm deneyimlenen bir olay değildir. Bu sebeple kişi bir başkasının ölümü yoluyla ölüm hakkında fikir sahibi olmaktadır. Şu ana kadar ölüm ile ilgili dile getirilen ve düşünülmekte olan her ne var ise ikincil kaynaklardan edinilen bilgilerdir. Bireye kendisinin ölümünü hatırlatan ve onu psikolojik olarak etkileyen olayların başında bir başkasının ölümü gelmektedir. Fakat ölen kişinin karakteri, yaşamı, ölme şekli ve milletlerin yaşadığı sosyal ve kültürel gelişmelerle birlikte ölümü hatırlama ve ölüm düşüncesinden etkilenme eylemi değişmiş ve azalmaya başlamıştır. Bu deyimde de yine zaman ile ölüm ilişkilendirilmiş ve zamana ölüme sebebiyet verme sorumluluğu yüklenmiştir.

Sözlük Anlamı: Allah onu aldı.

Deyimsel Anlamı: Canını aldı.

Ölüm farklı dinlerde çeşitli anlamlara gelmektedir. Yahudilikte ölüm, ağır bir ceza ve korkunç bir gerçek; Hristiyanlıkta bedenın kaybı ve ölüm sonrası yaşamın daha güzel hale dönüşmesi; İslam'da ise ruhun bedenden ayrılarak Allah katına intikal etmesi şeklinde değerlendirilmektedir. Din ve ölüm arasında bir ilişki olduğu bilinmektedir. Yapılan çalışmalar dindar kişilerde ölümü kabullenmenin daha yüksek olduğunu, ölüme karşı kaygının ise daha az gözlemlendiğini göstermektedir. İslam dininde ölüm, rabbine kavuşmak olarak görülmektedir. Bu nedenle dindar insanlar tarafından arzu edilen bir olgu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu deyimde *Allah onu aldı* tabiriyle, kişiyi yaratan rabbinin onu katına aldığı dile getirilmektedir. Bu durum da dinî inanca sahip bireyler tarafından istenilen bir olay olduğu için, ölüm kötü bir tecrübe olarak görülmemektedir. Bir kişi için *öldü*, *vefat etti* demek yerine, *Allah onu aldı* denildiğinde, gittiği yerin Allah'ın kudretiyle dolu bir mekân olduğu dile getirilmektedir. Bu deyim hem bir ayrılma hem de bir kavuşma ifadesi içermektedir.

Sözlük Anlamı: Allah ömrünü dürdü.

Deyimsel Anlamı: Öldürdü.

طوى sözcüğü, *katlamak*, *sona erdirmek* ve *bitirmek* anlamlarına gelmektedir. طوى sözcüğü, *açık bir şeyin katlanıp dürülmesi* anlamına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 15, s. 21). عمر sözcüğü ise *hayat*, *ömür* ve *yaşam* anlamlarına sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 3, s. 53). Bir serili bir parşömenin dürülmesi gibi, hayatın da açık vaziyetteyken katlayarak kapatılması manasına gelir. Bir parşömenin dürüldüğü gibi, vakti geldiğinde ömür defteri de Allah tarafından dürülerek kapatılır. Bu deyim ömrün Allah tarafından dürülüp kapatılması, yaşamın sona erdirilmesi anlamına gelmektedir. Allah dünya hayatında insanoğluna çeşitli nimetler verir ve bununla birlikte insan imtihana tabi tutulur. Bazen yokluk bazen bolluk, bazen açlık bazen zenginlik, kimi zaman tehlike kimi zamansa emniyet ile insan imtihan edilmektedir. Vakti geldiğinde de bu çeşitli özellikleri barındıran ömür, Allah tarafından sona erdirilir. Bu deyim hayatı sona erdirenin Allah olduğuna işaret eder. Akabinde ise söze mahal kalmadığı, çünkü karar verenin ve hayatı sona erdirenin Allah olduğu dile getirilir. *Allah ömür defterini kapattı* denilerek kişinin hayatını kaybettiği belirtilir.

قَطَعَ فُلَانٌ دَايِرَ فُلَانٍ

(Fâyid, 2007, s. 397)

Sözlük Anlamı: Falanca kişi, falanca kişinin kökünü kesti.

Deyimsel Anlamı: Helak etti, öldürdü.

قَطَعَ sözcüğü, *kesmek*, *durdurmak* ve *bitirmek* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 4, s. 360). دَايِرَ sözcüğü ise *geçmiş*, *kök* manalarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 4, s. 270). Bu deyimın sözlük anlamı kökünü kazımaktır. Kökünü kazımak, tekrar belirmeyecek, ortaya çıkmayacak şekilde varlığını ortadan kaldırmak, kalıntısını bırakmamak anlamına gelmektedir. Somut anlamıyla kök, bitkiyi yetiştigi ortama bağlar ve yeterli besin maddelerini almasını sağlar. Bitki kökü zarar görür veya ihtiyacı olan besini alamazsa yaşamını sürdüremez böylelikle kök işlevini yerine getiremediğinde, bitkinin diğer organları da beslenemez ve bitki artık hayatını sürdüremez hale gelir. Bu somut olaydan yola çıkarak insanın veya bir topluluğun kökünü kurutmak, onların yaşamlarına son vermek ve tekrar yaşam belirtisi gösteremeyecek şekilde varlıklarını ortadan kaldırmak anlamına gelmektedir. Genellikle kökünü kurutmak deyimini düşman veya sevilmeyen kişiler için kullanılır. Türkçede de *kökünü kurutmak* deyimini mevcuttur.

أَشْبَعَ

(ed-Dâvud, 2003, s. 45)

Sözlük Anlamı: Öldürdü.

Deyimsel Anlamı: Öldürdü.

أَشْبَعَ sözcüğü, *doyurmak*, *memnun etmek* ve *karıştığı şeyde aşırıya kaçmak* gibi anlamlara gelmektedir. Ne var ki *vefat ettirmek*, *öldürmek* anlamları da mevcuttur (İbn Manzûr, 1990,

c. 11, s. 665). Bu sözcüğün hangi anlama geldiğini ancak içinde bulunduğu bağlamdan anlayabiliriz. Bu deyim birisinin bir başkasının hayatına son vermesi anlamına gelmektedir.

19

عَصَفَتْ/أَعَصَفَتْ بِهِ الْحَرْبُ

(ed-Dâvud, 2003, s. 137)

Sözlük Anlamı: Savaş onu rüzgâra kattı.

Deyimsel Anlamı: Savaş nedeniyle öldü.

عصف sözcüğü, *sürükleyip götürmek, rüzgarla şiddetlice sarsmak* gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 9, s. 247). حرب sözcüğü ise *savaş, muharebe* anlamlarına sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 1, s. 304). Amacı her ne olursa olsun, her savaş kayıplara, yıkımlara ve insan psikolojisinde tedavisi güç travmalarla sebep olmaktadır. Savaşların her ne kadar ordular ve silahlı hizipler arasında meydana geldiği düşünülse de sonuçlarından tüm bölge sakinleri ve komşu ülkeler etkilenmektedir. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, hatta hayvanlar, savaşların sonuçlarından dolayı mağduriyet yaşamaktadır. Savaşların ana amacı her ne kadar insan hayatına son vermek olarak görülmesi de sonucunda meydana gelen olay insan ölümleridir. Politik veya maddi çıkarlar için verilen savaşlar, mücadelenin meydana geldiği coğrafyada her canlının yaşamına mal olur. Kayıplar sadece bedensel olarak meydan gelmemektedir. Manevi açıdan da insanlara verdiği tahribatlar, oldukça ciddi boyutlara ulaşabilmektedir. Bu deyim savaşlarda dağılan yuvaları, yetim kalan çocukları, dul kalan kadınları, yerinden edilen insanları, sefalet, cehalet ve imkânsızlıklar sonucunda meydana gelen salgın hastalıkları dile getirir. Bu deyim, savaşlar sonucunda saydığımız ve sayamadığımız her canlının ve nesnenin yok olduğunu veya etkilendiğini anlatmaktadır.

5.3. Ölümün Yaklaşmasını İfade Eden Deyimler

Ölüm, insanoğlunun ilk çağlardan beri üzerinde kafa yorduğu bir konu olmuştur. İnsanlar, ölümü anlamlandırmaya çalışmış; ama onun gizemlerini tam manasıyla aydınlatmayı asla başaramamışlardır. Her canlının nihai sonu ölümdür ve ölüm ayırt etmeksizin her canlıya bir gün muhakkak gelecektir. İster büyük medeniyetler olsun isterse de bir ülkenin en ücra köşesinde yaşamını sürdüren bir kabile, her türlü toplum, ibadetlerinde, törelerinde ve masallarında, ölüme kendilerince bir yorum getirmiş ve anlam vermişlerdir. Ölümün ne zaman gerçekleşeceğini tam manasıyla bilememek, insanoğlunda büyük kaygılar meydana getirmiştir. Ölüme karşı gösterilen tutumlar, bireyden bireye toplumdan topluma oldukça değişiklik göstermektedir. Fakat genellikle hayatını güzel geçirdiğini ve geride iyi şeyler bıraktığını düşünenler, ölümü karşılamakta daha sükûnetli davranmışlardır. Ölüme yaklaştığını düşünen kişiler, dinî veya felsefî bakış açılarından dolayı daha çok ölüme boyun eğme ve onu kabullenme eğilimindedirler. Ama bu durum her dinde aynı şekilde olmayabilir. Benimsenen dinin özellikleri, kişinin psikolojik durumu ve değerlerine olan bağlılığı, ölümün karşılanmasındaki önemli değişkenlerdendir. İnsanoğlu da bu durumları farklı kelimeler ile farklı bağlamlarda kullanarak dile getirmiş ve bu kullanımların sonucunda da deyimler meydana gelmiştir.

1

أَشْرَفَ عَلَى الْمَوْتِ

(Akdağ, 1999, s. 57)

Sözlük Anlamı: Ölümün eşiğine geldi.

Deyimsel Anlamı: Ölmek üzere.

أَشْرَفَ sözcüğü, *eşiğinde*, *sınırında* ve *-mek üzere* gibi anlamlara gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 9, s. 170). Bu deyim ile kişinin ölmek üzere olduğu ve hayat ile ölüm arasındaki çizgide, ölüme çok yaklaştığı ifade edilir. Ölümün yaklaşması, insanın duygularının karışmasına neden olur. Özellikle de bir yakını kaybetmek, insan için oldukça üzücü ve kabul edilmesi zor bir durumdur. Sevdiği birinin kaybını düşünmesi, insanı korkutur, üzer,

öfkeliendirir ve zihnini dağınık bir hale getirir. Kişinin basit bir konu hakkında bile karar verebilmesi güçleşir. Kişinin veya yakının başına gelen herhangi bir ölümcül tehlikede, ilk önce ölümden kurtulması ümit edilir. İnancı gereği yaratana yakarıp yalvarmaya, dua etmeye başlar. Yaratana dua ederek, sevdiğinin veya kendisinin hayatta kalması için yakarır. Bu durumun, özellikle bir yakını kaybeden kişilerin ruhsal iyileşme sürecine faydası olabileceği söylenmektedir. Henüz kişinin hayatını kaybetmediği, ama kaybetmesine az bir sürenin kaldığı durumlarda, bu deyim kullanılabilir. Ölümün eşiğinde olmak, artık geri dönülmesi zor bir noktadır. Bu sebeple hayata geri dönme ihtimalinin zayıf olduğu durumlar, bu deyim ile nitelenmektedir.

2

حَشْرَجَتْ رُوحُهُ فِي صَدْرِهِ

(Akdağ, 1999, s. 185)

Sözlük Anlamı: Ruhu göğsünde hırıltı çıkardı.

Deyimsel Anlamı: Ölmek üzere, can çekişiyor.

حشرج sözcüğü, *hırıltı çıkarmak, ölmek üzere olmak* gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 2, s. 237). صدر sözcüğü ise *göğüs, ön kısım* ve *döş* anlamlarına sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 4, s. 446). Bu deyim, kişinin son anlarını yaşadığı, ruhunun çıkmak üzere olduğu, ama ölüm öncesi son anlarında ruhun göğüste sıkışıp kaldığı ve henüz çıkamadığı anlamına gelmektedir. Mezkûr deyim, bir kişinin ölümüne çok yaklaştığı, ama bir türlü ruhunun bedeninden ayrılmayıp kişinin can veremediği durumları ifade etmektedir. Bir hastalığa yakalanmış olan kişi, ölmek üzereyken yakınları panikler ve onu ölümden kurtarabilmek için kendilerince çözüm yolları arar. Bu panik ortamının hâkim olduğu durumlarda, ölmek üzere olan kişi, sevdiklerinden ve hayattan ayrılma zamanının geldiğini fark eder. Fakat her ne olursa olsun, insan hemen canını teslim edip ölemeyebilir. Farklı sebeplerle bu süre uzayabilir, ölmek üzere olan kişi bir takım acılar hissedebilir. Her insanın ölümü aynı şekilde gerçekleşmez. Bazen hastalık sebebiyle felç geçirerek yaşamını yatağa bağlı geçirmek zorunda kalan kişiler, yıllar sonra bu dünyadan ayrılabilir bazense son derece sağlıklı birisi ansızın hayatını kaybeder.

عَلَى فِرَاشِ الْمَوْتِ

(Akdağ, 1999, s. 295)

Sözlük Anlamı: Ölüm döşeğinde.

Deyimsel Anlamı: Ölmek üzere, son anlarını yaşıyor.

فِرَاش sözcüğü, *döşek*, *yatak* ve *uyumak için alta serilen nesne* anlamına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 6, s. 330). Bu deyim, yaşamsal fonksiyonlarının kısa süre içerisinde durması beklenen kişilerin, son zamanlarını geçirdiğini ifade eder. Bu bahsettiğimiz insan bedeni ve psikolojisi için yaşamsal ehemmiyeti bulunan fonksiyonların güç kaybetmesi ve bedensel fonksiyonların durmaya başladığı durumlarda, kişi için son anlarını yaşıyor, ölüm döşeğinde gibi deyimler kullanırız. Emarenin ölümü gösterdiği durumlarda, mevzuyu daha açık hale getirip kişinin yakınlarına acı vermemek için, anlatılmak istenen durumu daha öz bir şekilde ifade etme kudreti bulunan *ölüm döşeğinde* tabiri uygun düşmektedir. *Ölüm döşeğinde olmak* ifadesi, Türkçede de sıklıkla kullanılan bir deyimdir.

فِي حَالَةِ الْاِحْتِضَارِ

(Uzun & Şimşek, 2006, s. 105)

Sözlük Anlamı: Can çekişme halinde.

Deyimsel Anlamı: Ölmek üzere, can çekişiyor.

حَالَة sözcüğü, *hal*, *durum* ve *vaziyet* anlamlarına sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 14, s. 398). *احتضار* sözcüğü ise *ölüm*, *can çekişme* ve *ölümünden hemen öncesi* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 12, s. 84). Bu deyim ile kişinin ölüme çok yaklaştığı, can çekişme

halinde olduğu ve ölüm kalım mücadelesi verdiği dile getirilmektedir. Yaşlanarak vefat eden birinin ölümü ile genç birinin kaza, cinayet, hastalık ve intihar gibi nedenlerle gerçekleşen ölümü, iki farklı olgudur. Her iki durumda da ölüm söz konusudur; ama ölüm şekilleri birbirinden ayrılmaktadır. Aynı şekilde hayatı sıkıntılar sebebiyle tahammül edilemeyecek hale gelen, fiziksel engeller ve psikolojik rahatsızlıklar dolayısıyla kişi ölümü kurtuluş olarak görebilir. Ölümünün son çare olarak görüldüğü ve acısız, tıbbi bir yolla kişinin hayatına son vermeyi, yani ötenaziyi arzuladığı durumlar da vardır. Yine herhangi bir hastalık veya rahatsızlık yokken, insanın ölüm sıkıntılarını çekerek ölüm öncesinde yaşadığı buhranlar, can çekişme olarak adlandırılır. Bu durumda olan kişiler için bu deyim kullanılabilir.

5

عَلَى حَافَةِ الْقَبْرِ

(Umar, 2008, s. 526)

Sözlük Anlamı: Kabrin, mezarın kenarında.

Deyimsel Anlamı: Bir ayağı çukurda olmak.

حافة sözcüğü, *uç*, *sınır* ve *kıyı* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 9, s. 60). Bu deyim ile kişinin yaşlandığı, artık ölüm zamanının yaklaştığı, her an yaşamının sona erebileceği dile getirilmektedir. Bu deyim Türkçedeki tam karşılığı *bir ayağı çukurda olmak* tabiridir. Ömrün sınırında olmak deyimini, artık ömrün bittiğini ve yaşamın sonuna geldiğini anlatan bir deyimdir. Bu deyim çok yaşlı olan birisinin ölmek üzere olduğunu dile getirmektedir. Bir ayağın çukurda olması, insanın neredeyse bir kısmının mezara girdiğini ve artık yaşanacak çok az ömrünün kaldığını belirtir. Tedavisi bulunamayan hastalıklar için özellikle ölümün yaklaşması düşüncesi, hem bireyi hem de çevresini derinden üzmektedir. İnsanoğlu söz konusu ölüm olduğunda, en küçük bir ümit dahi varsa o ümide tutunmakta ve ölüm karşısında hemen pes etmemektedir. Fakat bilimdeki ve tıptaki ilerlemeler, kişinin ölüm zamanı hakkında tahmini bir değerlendirmede bulunabilmektedir. Ölümü ön görülen yaşlılar veya öleceği hususunda teşhis konulan kişiler için, *ömrünün sınırında* deyimini kullanabiliriz.

شَيَّعَ إِلَى مَثْوَاهُ الْآخِرِ

(Umar, 2008, s. 1256)

Sözlük Anlamı: Son ikametgâhına uğurlandı.

Deyimsel Anlamı: Defnedildi.

شَيَّع sözcüğü, *uğurlamak, yolcu etmek ve ölüye son görevini yapmak* anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 8, s. 188). مَثْوَى sözcüğü ise *mesken ve ev* manasındadır (İbn Manzûr, 1990, c. 14, s. 125). Burada kişinin son evine uğurlanması, artık dünyada bulunmadığı ve son mekânı olan kabrine defnedildiği anlamına gelir. İnsanoğlu hayatı boyunca birçok mekân değiştirebilir; ama her insanın intikal edeceği son mekân kabridir.

أَشْفَى عَلَى الْمَوْتِ

(ed-Dâvud, 2003, s. 68)

Sözlük Anlamı: Ölüme yaklaştı.

Deyimsel Anlamı: Ölmek üzere.

أَشْفَى sözcüğü, *şifa vermek, iyileştirmek* anlamlarına gelirken, عَلَى harf-i ceri ile birlikte kullanıldığında *çok yakın olmak, eşiğinde olmak* anlamlarına sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 14, s. 426). Ölüm, insanın fiziksel ve psikolojik olarak nihai evresi ve hayatın kaçışı olmayan bir sonudur. Her birey için ölüm, onu algılayışına, dinine, kültürüne ve içinde yaşadığı toplumun değer yargılarına göre farklı anlamlar taşımaktadır. Ölüme yaklaşan birey için, yalnız kalma, yakınlarını yitirme, ölüm esnasında acı hissedeceği düşüncesi veya ölüm sonrasına dair bilinmezlikler olabilir. Yakınları için ise, sevdiği birini kaybetme, hayatlarında meydana gelebilecek değişimler ve belirsizlikler gibi çeşitli endişeler meydana gelebilmektedir. Ölümü yaklaşan birey ve yakınlarının geçirmekte olduğu süreç,

literatürde “terminal dönem” şeklinde isimlendirilmektedir (Kavuncubaşı ve Kısa, 2002, s. 34). Bu dönemde yaşanan problemler, hastanın mevcut durumuna, inançlarına ve ölüme yüklediği anlamlara göre değişmektedir. Bu problemler, çevresine karşı duyarsızlaşmaya, olumsuz tutumlara, huzursuzluklara, yaratıcıya ve kadere karşı isyankârlığa kadar gidebilmektedir. Tüm bu zor süreçlerden geçmekte olan ve ölüme yaklaştığının farkına varan kişiler için bu deyim kullanılabilir.

8

حَانَتْ سَاعَتُهُ الْأَخِيرَةُ

(Fâyid, 2007, s. 164)

Sözlük Anlamı: Son saati geldi.

Deyimsel Anlamı: Ölüm vakti yaklaştı, ölmek üzere.

حان sözcüğü, *gelmek* ve *yaklaşmak* anlamlarına gelmektedir. حانت ساعة kullanımı ise *saati geldi, vakti yaklaştı* manasına sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 13, s. 136). Bu deyimde dile getirilmese de saati gelen şeyin ölüm olduğunu biliyoruz. Çünkü bir kişinin son saatinin gelmesi, bu dünyadaki son saatine girdiğini ve ölümüne az bir zaman kaldığını anlatmaktadır. Bu deyim ile kişinin artık yaşamda sona yaklaştığı ve ölüm sekeratı halinde olduğu dile getirilir. Bu deyim genellikle ölümüne çok az bir zaman kalan kişiler için kullanılmaktadır.

بَلَغَتْ رُوحَهُ التَّرَاقِي

(Fâyid, 2007, s. 102)

Sözlük Anlamı: Canı köprücük kemiğine ulaştı.

Deyimsel Anlamı: Ölüm vakti yaklaştı, ölmek üzere.

بلغ sözcüğü, *ulaşmak*, *iletmek* ve *ulaşmasını sağlamak* gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 8, s. 420). تراقي sözcüğü ise *köprücük kemiği* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 10, s. 32). Bu deyim kişinin, ölüm vaktinin yaklaşmasını anlatır. Kur'an-ı Kerim'de “كَأَلَّا إِذَا بَلَغَتِ النَّرَاقِي” (hayır ne zaman ki o can köprücüklere dayanır) şeklinde geçmektedir (Kur'an-ı Kerim, Kıyamet Suresi, Ayet 26). Bu kullanımın Kur'an'da bulunması eski bir kullanıma sahip olduğunu göstermektedir. Canın köprücük kemiğine ulaşması, ölüme az kaldığını ve ruhun bedenden ayrılmak üzere olduğunu anlatmaktadır.

عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ

(Fâyid, 2007, s. 330)

Sözlük Anlamı: Mezarın, çukurun kıyısında.

Deyimsel Anlamı: Ölüm kıyısında, ölmek üzere.

شفا sözcüğü, *uç*, *eşik* ve *kıyı* gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 14, s. 436). حفرة sözcüğü ise *çukur*, *mezar* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 14, s. 353). Bu deyimde mezarın kıyısında, eşiğinde olma durumu anlatılmak istenmektedir. Mezarın kıyısında olmak, mezara girmeye az kaldığına, yani ölümün yaklaşmakta olduğuna delalet

eder. Fakat burada daha çok helak olmaya yaklaşıldığı anlatılmaktadır; anlamsal açıdan daha olumsuz bir boyuta sahiptir. Hayırlı olmayan kimseler için kullanımı yaygındır. Kur'an-ı Kerim'de “وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُم مِّنْهَا” (İçinde ateş dolu bir çukurun tam kenarındaydınız, sizi kurtardı oradan) ayetinde bu ifade geçmektedir (Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân Suresi, Ayet 103). Bu ifadenin Kur'an'da geçmesi eski bir kullanıma sahip olduğunu göstermektedir.

11

فِي النَّزَعِ الْآخِرِ

(ed-Dâvud, 2003, s. 415)

Sözlük Anlamı: Son can çekişme(sin)de.

Deyimsel Anlamı: Ölüm vakti yaklaştı, ölmek üzere.

نزع sözcüğü, *can çekişme*, *çekip çıkarma* ve *koparma* gibi farklı anlamlara gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 8, s. 350). Aslında ölüm anı anlamına da gelmektedir. Zaten ölüm anı derken can çekişme kastedilir. Buradaki can çekişme anlamı, النزع sözcüğünün asıl anlamı olan *bir şeyi kuvvetlice çekip çıkartmadaki koparma* manasından gelmektedir. Bu sözcükten sonra الآخر sözcüğünün kullanılması, dilbilimcilere göre bir hatadır. Çünkü ilk kez gerçekleştirilen bir can çekişme olmadığı gibi son kez bir can çekişme de olamaz. İnsanoğlu hayatında yalnızca tek bir kez can çekişir ve bu bundan sonra da son nefesini vererek bu dünyaya gözlerini yumar. Fakat insan hayatında gerçekleşen zorluklar, insanoğlunun yaşamını sürdürürken can çekişme mücadeleleri olarak düşünülmüş, ölümler son kez can çekişiyor diyerek yaşamının ve zorluklarının da sona ereceği anlatılmak istenmiştir (ed-Dâvud, 2003, s. 415).

(ed-Dâvud, 2003, s. 158)

Sözlük Anlamı: Günleri sayılı.

Deyimsel Anlamı: Ölüm vakti yaklaştı, ölmek üzere.

معدود sözcüğü, *sayılı*, *hesaplanmış* anlamlarına gelmektedir. Bunun yanı sıra *birkaç*, *bir miktarda* ve *az sayıda* anlamlarına da sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 3, s. 281). Bu deyim de *az sayıda günü kaldı* anlamında kullanılmaktadır. Bu deyim aslında iki farklı kullanıma sahiptir. Bunlardan ilkinde, kişinin günlerinin sayılı olduğu, ağır, umutsuz bir hastalığa yakalandığı, bu sebeple de ölmek üzere olduğu anlaşılmaktadır. İkinci anlamında ise bir yerde kalmak için sadece birkaç gününün bulunduğu, çok yakında ayrılmak üzere olduğu manasına gelmektedir. Fakat biz, *ölümü yaklaştı* anlamına gelen yönüyle ilgilendiğimiz için, deyimi bu anlamıyla yorumlayacağız. Kişinin bir hastalık sebebiyle ölmek üzere olduğu ve günlerinin az olduğunu bilmek, sadece uzmanlar ve hekimler tarafından tespit edilebilecek bir konudur. Bu yüzden genellikle kanser, kaza gibi hayati tehlikeye sahip hastalıklarda, insanın ömrünün ne kadar kaldığı tahmini olarak hesaplanabilir. Şüphesiz ölümün vaktini ve saatini Allah'tan başka bilen veya tespit edebilecek olan yoktur. Fakat günümüz teknolojisi ve bilimin ilerlemesiyle birlikte, hastalık tedavilerinde ve öngörülerinde epeyce yol kat edilmiştir. Hastalık sebebiyle geriye kalan günlerin sayısının tahmin edilebiliyor olması, bu deyimın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. *Günü sayılı olmak* deyimi, ölümün yaklaştığını ve insanın yaşayacağı günlerin artık sınırlı olduğunu anlatmaktadır.

مُحِقَ الشَّخْصِ

(Umar, 2008, s. 2070)

Sözlük Anlamı: Kişi silindi, yok edildi.

Deyimsel Anlamı: Ölüm vakti yaklaştı, ölmek üzere.

محق sözcüğü, *silmek, yok etmek ve öldürmek* anlamlarına gelmektedir. Burada محق sözcüğünden sonra الشخص sözcüğünün kullanılması, *kişinin yok olması, öldürülmesi* anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 3, s. 306). Çünkü محق sözcüğü, deyimde meçhul mazi fiil olarak kullanılmıştır. Bu deyimde kişinin silinmesinin, yok olmasının yaklaştığı, ölümün her an o kişiye uğrayabileceği anlatılmak istenmektedir.

دَنَا أَجْلُ فُلَانٍ

(Fâyid, 2007, s. 207)

Sözlük Anlamı: Falanca kişinin eceli geldi.

Deyimsel Anlamı: Ölüm vakti yaklaştı, ölmek üzere.

دنا sözcüğü, *yaklaşmak, yakın olmak ve zamanı gelmek* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 1, s. 78). أجل sözcüğü ise *mühlet, belirlenmiş an ve ölüm vakti* anlamlarına sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 11, s. 12). İnsanın mühletinin gelmesi, hayatının sonuna yaklaştığı ve son nefesini vereceği anlamına gelmektedir. Ölümü beklenen veya çeşitli sebeplerden dolayı sayılı günü kalmış olan kişiler için bu deyim kullanılmaktadır.

شَبَّحُ الْمَوْتِ

(Akdağ, 1999, s. 249)

Sözlük Anlamı: Ölümün hayaletleri.

Deyimsel Anlamı: Ölümün, yıkımın habercisi, ölümün ilk belirtileri.

شَبَّحُ sözcüğü, Arapçada *hayalet*, *kabus* ve *tehlikeli bir şeyin habercisi* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 2, s. 494). Hayaletler, gerçekte var olmadığı halde, görüldüğü veya duyulduğu sanılan varlıklardır. Bu deyimde ölümün hayaletlerinden ziyade, ölümün verdiği haber ve belirtiler kast edilmektedir. Tıpkı görüldüğü, duyulduğu veya herhangi bir şeyden haber verdiği düşünülen hayaletler gibi, ölümün de gelmeden önce haber ve belirti verdiği anlatılmak istenmiştir.

غُصَصُ الْمَوْتِ

(Akdağ, 1999, s. 305)

Sözlük Anlamı: Ölümün sıkıntıları.

Deyimsel Anlamı: Ölümün eziyeti, cefası.

غُصَصُ kelimesi, غصة sözcüğünün çoğuludur. غصة kelimesi, *boğazda takılan lokma*, *sıkıntı* ve *cefa* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 5, s. 230). Boğazda takılan lokma, insanın nefes borusunu tıkar, kişiyi sıkıntılı bir duruma düşürür; insanı nefes alamaz hale getirirse, ölüm de sıkıntılı anlar yaşattıktan sonra meydana gelebilir. Bu deyimde boğaza takılan lokmanın getirdiği eziyetler ile ölümün insana yaşattığı eziyetler arasında ilişki kurulmuştur. Şüphesiz ki ölüm herkese sıkıntılı bir durum yaşatmayabilir. Aniden veya uykuda meydana gelen ölümler mevcuttur. Bu tür vakalarda kişi acı hissetmeden canını teslim etmektedir; ama bazen de hastalık veya kaza gibi durumlarda, hemen son nefesini

veremez ve bir takım sıkıntılarla karşı karşıya kalır. Bu sıkıntılı, eziyetli anları betimleyip ölümün yaklaştığını ifade etmek için bu deyim kullanılabilir.

17

رَجُلٌ فِي الدُّنْيَا وَرَجُلٌ فِي الْآخِرَةِ

(Fâyid, 2007, s. 222)

Sözlük Anlamı: Bir ayağı dünyada bir ayağı ahirette.

Deyimsel Anlamı: Bir ayağı çukurda olmak.

رجل sözcüğü, ayak anlamına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 11, s. 271). Kişinin bir ayağının dünyada diğer ayağının ahirette olması mecazi bir anlama sahiptir zira gerçekte böyle bir durum mümkün değildir. Bu deyim, kişinin yaşamla ölüm arasında olduğunu dile getirmektedir. Artık ölüm vaktinin yaklaştığına ve kişinin iki durum arasında olduğuna işaret ederek ölüme az kaldığını ima eder. Türkçedeki bir ayağı çukurda olmak deyimiyile benzerdir. Arapçada dünya ve ahiret arasında kurulan ilişki, Türkçede mezar ve yaşam arasında kurulmuştur. Bu deyimde İnsanın dünya ve ahiret hayatı arasında olduğunun dile getirilmesi İslam'daki ahiret inancının olmasından kaynaklanmaktadır.

5.4. Ölümle İlgili Deyimleşmiş Dualar

Dualar, bir durum karşısında kişinin hayırlı ve güzel bir sözle karşılık verdiği ve iyi, güzel dileklerde bulunduğu kalıplaşmış söz öbekleridir. Bu söz öbeklerinin deyim olup olmadığı konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Duaları deyimler içerisinde bir bölüm olarak görenler olduğu gibi duaların deyimlerden farklı kalıplar olduğu kanısında olanlar da bulunmaktadır. Anlatıma bir etki ve çekicilik kattığı için bu kalıplaşmış söz öbeklerinin deyim özelliklerine sahip olduğu görüşünde olanlar duaları deyimler grubunda ele almışlardır. Bazı duaların kalıplaşmış olmasından ötürü deyim özelliği taşıdığını düşündüğümüzden dolayı özellikle doğum ve ölüm olguları söz konusu olduğunda bunlara yer vermek doğru olacaktır.

Ölüm olgusu, ruhun veya yaşam enerjisinin bedenden ayrılmasıyla, kişinin maddî hayat kaynağını yitirmesi olarak tanımlanabilir. Ölüm ve sonrası hakkındaki algılayış, inanış ve dile getiriş, kültürden kültüre, milletten millete değişim göstermektedir. Mamafih hangi yönden olursa olsun, ölüm kavramı, varlığın bitişini ve canlılar âleminden ayrılışı ifade etmektedir. İnsanoğlu hayatının bir noktada sonlanacağını çok iyi bildiğinden, “ölümü” ve “ölüm ötesini” bilinç kazandığı andan itibaren düşünegelmiştir. Modern bilimin dahi henüz yanıtlayamadığı pek çok gizemi barındıran ölüm hadisesi, insan hayatında ve insan zihninde pek derin bir iz bırakmıştır. Bilim adamlarının tespit edebildiği en eski insan kalıntılarında dahi ölümün ve ölenlerin etrafında şekillenen bir kültürün mevcut olduğu gözlemlenmektedir. Kadim Araplar da bu insanî hadiseye fazlasıyla ilgi göstermiş, bunun sonucunda Arap dili ve edebiyatında ölümle ilgili pek çok olgu şekillenmiştir. İslam öncesi Arap edebiyatında, şairlerin ölümlerin ardından söyledikleri ağıt şiirleri, bilhassa kadınların iştiğal ettiği köklü bir mersiye geleneğini vücuda getirmiştir. Öyle ki söz konusu dönemde, ölünün ardından yas tutan ve ağıt yakan kadınları tanımlamak için *nevvâha*, *ressâ’e*, *hâlîka*, *ressâye* ve *şâkka* gibi pek çok terim ortaya çıkmıştır (Ayyıldız, 2020a, s. 203). Bu ve benzeri pek çok veri, Arapların oldukça erken bir dönemde, ölüm kavramına büyük bir önem atfettiklerini göstermektedir. Arap yazısının en eski örnekleri için, ölüm etrafında şekillenen bir kültüre, yani mezar yazıtlarına bakılmalıdır (Tuzcu, 2001, s. 161). Dolayısıyla kadim Arapların gerek edebiyatlarında gerekse günlük dillerinde, ölümle ilişkili pek çok ifadeye rastlanacağı aşîkârdır. Bu nedenle bahsi geçen süreçte, ölümlerin ardından dua amacıyla söylenmiş olan pek çok ifadenin zamanla deyimleştiği bulgulanmaktadır.

Arap dilinde, ölüm kavramı etrafında şekillendirilmiş pek çok deyim ve atasözü mevcuttur. Bazen ölüm olgusunun kendisi konu olarak işlenmiştir. Bazense ölüm, insanların vefat eden kişilerin ardından dile getirdiği sözlerde, dilek ve dualarda yansıma bulmuştur. Kimi zamansa ölmek eyleminden türetilen muhtelif kelimeler, çeşitli anlamları dile getirmek için kullanılagelmiştir. Bu bağlamda öncelikle deyim tanımı yapmak gerekir. Deyim, “Belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür” şeklinde açıklanmaktadır (Aksan, 1982, s. 37). Bu tanımdan çıkarılabileceği gibi deyimler, içinde şekillendiği toplumun fikir yapısını, edebî ve estetik anlayışını, kısacası toplumun genel telakki ve düşünüş şeklini yansıtmaktadır. Bu nedenle yalnızca deyim ve

atasözlerinden yola çıkıldığında dahi toplumun sosyo-kültürel yapısıyla ilgili önemli çıkarımlara ulaşılabilir.

Deyimler, söylenmek istenen sözün daha etkili ve daha mecazi yollarla dile getirilmesine olanak sağlamaktadır. İnsanlar, yaşamları boyunca ve günlük hayatlarında sayısız deyim kullanmaktadır. Her toplumun, inanç zemininde şekillenen felsefî ve dinî bir ölüm anlayışı vardır. Bu anlayış çeşitli toplumlarda değişkenlik göstermektedir. Deyimler, bir toplumun anlatım gücünü yansıtan ve benzetme, mecaz, eğretilme gibi sanatlara olan eğilimini ortaya koyan en önemli söz varlıklarından biridir (Doğru, 2011, s. 27). İnsanlar, ilk önce ölüm olgusunun tıbbî sonuçlarıyla muhatap olmuşlardır. Çünkü ölümün sebebi, her çağda insanlar tarafından merak konusu olmuştur. Ölümün maddi boyutundan sonra manevi boyutuyla ilgilenilmiştir. İslam ve Hristiyanlık gibi belli dinlerin takipçileri, hayatın sona ermesinden sonra başka bir hayatın başlayacağına inanmaktadırlar. Arap toplumunda, bilhassa İslamiyet sonrasında ve kısmi olarak İslam öncesinde, ruhun ölümsüz olduğuna ve öldükten sonra ahiret hayatının başlayacağına inanılmıştır. Bu inanışlar da kullanılan ifadelerin ve ortaya çıkan deyimlerin yönünü belirlemiştir. Bu bağlamda ölüm hakkında dualar ortaya çıkmıştır ve zamanla bu dualar deyimsel karakter kazanmıştır. Edilen dualarda, rahmetin, merhametin ve ışığın bol olması dilenmekte, ölen kişinin huzur içinde yatması temenni edilmektedir. Keza benzer şekilde Türk toplumunda da İslam öncesi ve İslam sonrası dönemlerde ahiret inancının var olması, hem ölüm hem de ölüm ötesi ile ilgili dileklerin ve duaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yönleriyle, Türk ve Arap deyimleri her ne kadar lafız yönüyle birbirinden farklı olsa da anlamları bakımından benzer mesajlar içermektedir. Böylece ele aldığımız konuyla ilgili olarak her iki dildeki deyimlerin çoğu birbiriyle örtüşmekte ve aynı sosyal, toplumsal ve dinî değerlere vurgu yapıldığı görülmektedir (İpek, 2014, s. 195).

5.4.1. Rahmet İle İlgili Dualar

1

رَحْمَةُ اللَّهِ

(Akreş, 2016, s. 77)

Sözlük Anlamı: Allah rahmet eylesin.

Deyimsel Anlamı: Allah rahmet eylesin.

Arapçada mazi ve muzari fiil kipleri aynı zamanda dua anlamı taşır, bu kullanımda da mazi fiilin dua anlamı taşıdığı görülmektedir. Bu dua vefat eden kişinin ardından ona rahmet edilmesini ve bağışlanmasını dilemek için söylenir. Hz. Muhammed (sav) ölen biri için “Allah sana rahmet eylesin ve seni ecrine kavuştursun.” (يَرْحَمُكَ اللَّهُ وَيُجْرِكَ) şeklinde hayır duası etmiştir (eş-Şâfi‘î, 1424/2004, c. 4, s. 101). Bazen merhum الله رحمة إلی şeklinde de dua edilir (eş-Şinkîti, h.1426, s. 23). Bu kalıp, bir dua anlamı taşır. الله يرحمه duası, bazen de رحمة الله عليه şeklinde de söylenilmektedir. Bu dua, vefat eden kişinin yakınlarına baş sağlığı dilemek için de söylenir. Bu kullanıma verilen cevap ise اِيضاً و يرحم أمواتك şeklindedir (‘Abûd, 2013, s. 74).

2

صَبَّ اللَّهُ عَلَيْهِ شَائِبِبَ الرَّحْمَةِ

(Rosen, 1877, s. 12)

Sözlük Anlamı: Allah üzerine rahmet sağanakları yağdırsın.

Deyimsel Anlamı: Allah onu rahmetiyle kuşatsın.

صَبَّ fiili *dökmek*, *akıtmak* anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 1, s. 518). شَائِبِبَ sözcüğü ise *yağmurun sağanak* ve *şiddetli* halidir (İbn Manzûr, 1990, c. 1, s. 480). Bu dua ile onun

üzerine rahmet damlaları yağsın, Allah onu affıyla kuşatsın denilir. Ölen kişinin ardından edilen bu dua, kişinin affedilmesi ve Allah'ın rahmetinde olması temennisiyle söylenir.

3

قَدَّسَ اللَّهُ سِرَّهُ

(Sami, 1898, s. 11)

Sözlük Anlamı: Allah sırrını kutsal kılsın.

Deyimsel Anlamı: Allah sırrını kutsal kılsın.

قدس sözcüğü *kutsamak* anlamına gelir. Buradaki kullanımı arınma anlamındadır (İbn Manzûr, 1990, c. 6, s. 168). سر sözcüğü ise *sahibinden başkasının bilmediği bilgidir* (İbn Manzûr, 1990, c. 4, s. 359). Bu kelime ile vefat eden kişinin sırrının her türlü ayıptan ve kusurdan arındırılıp Allah ile arasında kalması temenni edilir. Çünkü Allah'ın her şeye hâkim olduğu gibi, insanın kalbinin de her yönüyle Allah'ın bilgisi dâhilinde olması sebebiyle içinde olan tüm gizli hislerinin sadece merhumun ve Allah'ın arasında sır olarak kalması dilenir. Başka bir yoruma göre de سر sözcüğü ile kastedilen anlam, insanın ruhudur. Ruh, daha ziyade tasavvufî akımlarda insanla Allah arasında bir sır olarak görülmüştür. Buradan hareketle vefat eden kişi için Allah'tan ruhsal arınma dilenmiş olmaktadır. Bu deyimsel dua, genellikle vefat eden kişinin bir tasavvuf büyüğü veya dinî bir kanaat önderi olması durumunda başvurulmuş bir dua şekli olmaktadır.

تَعَمَّدَ اللَّهُ بِرَحْمَتِهِ

(Akreş, 2016, s. 77)

Sözlük Anlamı: Allah onu korusun.

Deyimsel Anlamı: Allah ona rahmet edip onu korusun.

تَعَمَّدَ fiili, غَمَدَ kelimesinden türetilmiştir. غمد Arapçada *kın* manasına gelmektedir. تَعَمَّدَ kelimesinin anlamı ise *korumak, kapatmak ve örtmektir* (İbn Manzûr, 1990, c. 3, s. 326). Bu dua da mecazî anlama sahiptir. Tıpkı bir kının, içine konulan kılıcı dört bir taraftan kuşatıp tam bir korumaya aldığı gibi Allah onu rahmetiyle kuşatsın, korusun anlamındadır. Eski bir İslâmî dua olan تَعَمَّدَ اللَّهُ بِرُوحِهِ, birinin vefat ettiği haberi duyulduğunda veya vefat eden birinin olumlu özelliklerinden söz edilirken söylenir. Bu duayla, söz konusu olan merhumun Allah'ın rahmetiyle kuşatılması dlenir.

5.4.2. Cennet İle İlgili Dualar

أَسْكَنَهُ اللَّهُ فَسِيحَ جَنَّاتِهِ

(İşler, 1997, s. 149)

Sözlük Anlamı: Allah geniş cennetlerine yerleştirsın.

Deyimsel Anlamı: Allah geniş cennetlerine yerleştirsın

فسيح kelimesi, *geniş, ferah, büyük* anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 2, s. 543). Kur'ân-ı Kerîm'de cennetin genişliği ile ilgili gökler ile yerin genişliği kadar olması ibaresi insanların anlaması için böyle bir tasvirin yapıldığına, aslında cennetin çok daha geniş

olduğuna delalet eder. Cennetin ne kadar geniş olduğunu ise sadece Allah bilebilir. Cennetin genişliği ve nimetleri insanlar için hep merak konusu olmuştur, ama şüphesiz ki her insan onlara ulaşmak isteyecektir. Vefat eden birinin ardından da onun geniş cennetlere girmesini dilemek, merhum için ferah bir mekân ve bol nimetler dilemektir. Bu yüzden bu rahatlığa kavuşması arzusuyla, merhumun arkasından bu dua edilir.

2

اللَّهُمَّ ادْخُلْهُ الْجَنَّةَ مِنْ غَيْرِ مُنَاقَشَةٍ حِسَابٍ

(Ahmed, 2019, s. 7)

Sözlük Anlamı: Allah’ım ona hesap sormadan cennetine sok.

Deyimsel Anlamı: Allah’ım ona hesap sormadan cennetine sok öncesinde de azap etme.

حساب kelimesi, *hesap, değerlendirme, paha biçme* anlamlarına gelirken terim olarak insanların dünyadaki davranışlarından ve inançlarından ahirette hesaba tabi olmaları anlamına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 1, s. 314). Ahirette hesap sorulacağı zaman, insanların yaptıkları iyi eylemler ve kötü eylemler sorgulanacaktır. Bu sorgu esnasında kötü eylemleri sebebiyle insanlar pişmanlık ve üzüntü duyacak ve bu durum da onların zor anlar yaşamasına sebep olacaktır. Bu nedenle bir kişi vefat ettiğinde *Allah’ım onu sorgusuz sualsiz cennete sok* diye dua edilir çünkü iyi amel sahipleri cennete kötü amel sahipleri ise cehenneme gidecek ve orada azap çekecektir. Vefat eden kişi için de zor durumlarla hiç karşi karşiya kalmadan ve azap çekmeden doğrudan cennete gidebilmesi temennisiyle bu dua edilir.

5.4.3. Kabir ile İlgili Dualar

1

طَيِّبَ اللَّهُ ثَرَاهُ

(Akreş, 2016, s. 77)

Sözlük Anlamı: Allah kabrini pür nur eylesin.

Deyimsel Anlamı: Allah kabrini pür nur eylesin.

ثرى kelimesi *rutubetli toprak* anlamına sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 14, s. 112). ثرى kelimesi burada *merhumun yattığı yer*, yani *kabir* anlamında kullanılmaktadır. Bu dua, merhumun toprağının çok ve yumuşak olması anlamına gelmektedir. Çünkü rutubetli toprak yumuşaktır. Bu nedenle defnedildiği toprak Allah'ın merhametiyle dolu olsun, toprağı bol olsun demektir. Türkçedeki “*mezarında rahat uyu*” tabiriyle benzerdir. Ancak bu dua, çoğunlukla ilim sahibi kimseler için kullanılır. Bu tabire yakın anlamlı طَيِّبَ اللَّهُ رُوحَهُ duası da yaygın şekilde kullanılır. Bu dua da Türkçedeki “*ruhu şad olsun*” kullanımına yakın anlamlıdır.

2

اللَّهُمَّ اجْعَلْ قَبْرَهُ رَوْضَةً مِّنْ رِّيَاضِ الْجَنَّةِ

(Ahmed, 2019, s. 156)

Sözlük Anlamı: Allah'ım kabrini cennet bahçelerinden bir bahçe eyle.

Deyimsel Anlamı: Allah'ım kabrini cennet bahçelerinden bir bahçe eyle.

روضة sözcüğü, *bahçe* ve *huzur veren her türlü yer* anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 7, s. 163). İslam öncesinde ahiret inancı, Araplar arasında yaygın değildir. Ancak diğer

Sâmî kavimlerin etkisiyle, cennet ve cehennem gibi bazı dinî tabirler, erken dönemde İbranice üzerinden Arap diline girmiştir (Ayyıldız, 2020b, s.77). İslam sonrasında ahiret inancı, Araplar arasında mutlak suretle benimsendiği için, dualarda da cennet ve cehennem kavramlarıyla ilgili örnekler yaygınlaşmaya başlamıştır. Öte yandan İran, Endülüs ve Hindistan gibi İslâmî fetihlerle ele geçirilen mıntikalarda, büyük ve güzel bahçeli sarayların bina edilmesi, Müslümanların bahçe kavramına dünyada da önem verdiklerini göstermektedir. Çünkü bahçe oluşumuna verdikleri önem, ilk olarak cennetteki bahçe ve huzur düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Kabir hayatına ilişkin kanaatlerin de gelişmesiyle, Arap zihninde kabir hayatı ve cennet kavramı, insicamlı bir harmoniye kavuşmuştur. Vefat eden kişilerin ardından, onların kabirde geçirdiği müddetin güzel şekilde tamamlanması için, yaşadıkları kabir hayatının cennet bahçelerindeki hayata benzemesi için dua edilmiştir. Burada Hz. Peygamberin *القبر إما روضة من رياض الجنة ، أو حفرة من حفر النار* hadisine dikkat çekilmesi gerekir. Zira bu duanın asıl kaynağı bu hadistir.

3

أَنَارَ اللَّهُ قَبْرَهُ

(Bey, 1858, s. 47)

Sözlük Anlamı: Allah onun kabrini aydınlatsın.

Deyimsel Anlamı: Allah onun kabrini aydınlatsın.

أَنَارَ sözcüğü, *aydınlattmak, ışıklandırmak* anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 12, s. 379). Işığa gerek İslam'da gerekse diğer dinlerde kutsi bir değer atfedilmektedir. Karanlık, özellikle teknolojinin gelişmediği çağlarda, içerisinde pek çok tehlike ve korkulacak unsuru ihtiva ettiği için, ilk insanlar tarafından kötücül bir güç olarak telakki edilmiş ve bundan kurtuluşun yalnızca ışık sayesinde olabileceği fark edilmiştir. Ne var ki ölen kişi tamamen karanlığa gömüldüğü için, onu karanlıktan kurtarabilecek yegâne güç, ilahî ve manevi bir ışıktır. Bu nedenle ışığın ölünün ardından temenni niyetiyle kullanılması, Araplar tarafından da benimsenmiş bir gelenektir.

5.4.4. Vefat Eden Kişinin Ardından Yakınlarına Söylenen Dualar

1

يَسْلَمْ رَأْسُكَ

(el-Meczûb, 2019, s. 43)

Sözlük Anlamı: Başınız sağ olsun.

Deyimsel Anlamı: Başınız sağ olsun.

رأس sözcüğü, *esen olmak*, *salim olmak* anlamına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 12, s. 293. رأس sözcüğü ise *baş* demektir (İbn Manzûr, 1990, c. 6, s. 92). Yani vefat edeni kaybettik, ama siz sağ ve selim olun, Allah sizlere uzun ve sağlıklı ömürler versin demektir. Başın sağ ve selim olması demek, insanın tüm bedeninin sağlam olması demektir. Esasen bu cümlenin aslı, “başınız sağalsın” şeklindedir. Buradaki “baş” kelimesi Anadolu Türkçesinde “yara” anlamına gelmektedir. Sağ olsun da “sağalsın” sözcüğünün dönüşmüş halidir. Bu cümle Türkçeye “başınız sağ olsun” şeklinde geçmiştir (Ergönenç, 2019, s. 513). Türkçede de “başınız sağ olsun” cümlesini vefat eden kişinin yakınlarına teselli vermek ve onların yanında olduğumuzu hissettirmek istediğimiz bir deyim olarak kullanırız.

أَلْهَمَكُمُ اللَّهُ الصَّبْرَ وَ السُّلْوَانَ

(Akreş, 2016, s. 78)

Sözlük Anlamı: Allah sabır versin, Allah bunu unuttursun.

Deyimsel Anlamı: Allah sabır versin, Allah bunu unuttursun.

أَلْهَمَ kelimesi, *ilham vermek* ve *canlandırmak* anlamlarına gelir. Ancak burada vermek anlamında kullanılmıştır (İbn Manzûr, 1990, c. 12, s. 521). السُّلْوَانَ kelimesi ise *unutmak* demektir (İbn Manzûr, 1990, c.14, s. 395). Bu dua, tam olarak *Allah size sabır ve bunu unutma gücünü ilham etsin* şeklinde anlaşılmaktadır. Vefat eden kişinin yakınlarına baş sağlığı ve sabır dilemek için çoğunlukla bu dua kullanılmaktadır.

الْبَقِيَّةُ فِي حَيَاتِكَ

(Akreş, 2016, s. 78)

Sözlük Anlamı: (Allah) geriye kalanlara hayırlı ömürler versin.

Deyimsel Anlamı: (Allah) geriye kalanlara hayırlı ömürler versin.

الْبَقِيَّةُ kelimesi, *artan, kalan* anlamına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 12, s. 524). Bu dua, vefat eden kişinin yakınlarına söylenen en yaygın tabirdir. Bu kullanımla, Allah'tan merhumun yakınlarına uzun ömürler verilmesi temenni edilir. Bu duanın yerine *العمر كله* veya *العمر لك* şeklindeki dua kalıbı da yaygın olarak kullanılır. Her iki tabir de birbirlerinin yerine kullanılabilir. Bu duaya verilen cevap ise *وحياتك الباقية* veya *وحياتك البقاء في رأسك* şeklindedir.

فَلْيَصْبِرْكُمْ اللَّهُ أَفَلَيْمَنَحْكُمُ اللَّهُ الصَّبْرَ

(el-Meczûb, 2019, s. 43)

Sözlük Anlamı: Allah size sabır versin.

Deyimsel Anlamı: Allah size sabır versin.

Yakını vefat eden kimseleri sabırlı ve metanetli olmaya teşvik eden bir duadır. Ölüm kaçınılmaz olsa da geriye kalanların hayatlarına devam etmeleri ve günlük rutinlerine geri dönmeleri gerekmektedir. Ancak kaybın en şiddetli olduğu dönemde, bilhassa ölümün hemen ardından, insanlar sevdiklerinin hüznlerini paylaşmak ve duydukları esefi kendilerine bildirmek için sabır dilemeyi adet edinmişlerdir.

عَظَّمَ اللَّهُ أَجْرَكَ

(Akreş, 2016, s. 79)

Sözlük Anlamı: Allah sevabınızı arttırsın.

Deyimsel Anlamı: Allah sevabınızı arttırsın.

أَجْرٌ kelimesi, *methetmek*, *yüceltmek* demektir (İbn Manzûr, 1990, c. 12, s. 411). أَجْرٌ sözcüğü ise *sevap*, *karşılık* anlamına gelir (İbn Manzûr, 1990, c. 4, s. 11). Hayatını kaybeden kişinin ailesi için, ayrılığın verdiği hüznün ve gelecekte o kişinin tekrar olmayacağı düşüncesi yeterince yıkıcıdır. Böyle bir durumda da baş sağlığına gelen kişiler, taziye evine ve merhumun yakınlarına dua ve tesellide bulunurlar ki onlara destek olabilsinler. Bu sebeple cenaze sahiplerine, yaptıkları hayırlar için sevaplarının artması temennisinde bulunulur. عَظَّمَ اللَّهُ أَجْرَكَ duasına cevap olarak أَجْرُكُمْ و أَجْرُنَا denir. Bazen de عَظَّمَ اللَّهُ أَجْرَكَ ifadesi kullanılmaktadır.

البَقَاءُ والدَّوَامُ لِلَّهِ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

(Fathi, 2016, s. 71)

Sözlük Anlamı: Sonsuzluk ve süreklilik Allah'ındır biz Allahtan geldik ve ancak ona döneceğiz.

Deyimsel Anlamı: Başınız sağ olsun.

بقاء kelimesi, *ölümsüzlük*, *sonsuzluk* ve *ebedilik* anlamlarına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990, c. 2, s. 547). دوام kelimesi ise *süreklilik*, *sebat* ve *beka* anlamlarına sahiptir (İbn Manzûr, 1990, c. 12, s. 216). Bu deyim iki kısımdan oluşmaktadır. Birincisi, البقاء والدوام لله kısmıdır. Sonsuzluğun ve sürekliliğin Allah'a ait olduğu manasına gelmektedir. Her canlı ölümlüdür ve bir gün muhakkak ki bu hayata gözlerini kapatacaktır. Fakat ezeli ve ebedi sıfatlarına sahip olan Allah baki kalacaktır. Bu deyimde her insanın öleceği, geriye ise yalnızca Allah'ın kalacağı dile getirilir. İkinci kısım olan إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ifadesinde ise *biz Allah'a aitiz ve yine ona döneceğiz* manası mevcuttur. Bu ifade, Araplar ve Müslümanlar tarafından kullanılan en yaygın deyimleşmiş dualardandır.

5.4.5. Taziye İçin Gelenlere Söylenen Dualar

1

شَكَرَ اللَّهُ سَعْيَكَ

(Akreş, 2016, s. 80)

Sözlük Anlamı: Allah gayretini karşılıksız bırakmasın ya da Allah gayretinin karşılığını versin.

Deyimsel Anlamı: Allah gayretini karşılıksız bırakmasın ya da Allah gayretinin karşılığını versin.

شَكَرَ kelimesi, *teşekkür etmek*, *şükretmek* anlamlarına gelmektedir; ancak burada sevap anlamında kullanılmaktadır (İbn Manzûr, 1990, c. 4, s. 427). İyilik yapan kişilere minnettarlığın dile getirilmesi ve teşekkür edilmesi için söylenmektedir. السَّعْيِ kelimesi ise çabalamak ve gayret etmek anlamındadır (İbn Manzûr, 1990, c. 14, s. 385). Hz. Muhammed (sav), Hz. Ali'yi Allah'ın dinini insanlara tebliğ etmek için gönderdiğinde, Selmân el-Fârisî de onu takip eder. Hz. Ali bunun üzerine ona dönerek (شَكَرَ اللَّهُ سَعْيَكَ فَارْجِعْ يَا) demiştir. Yani, “Ey Selmân, yardım etmeye çalıştığın için Allah sana sevap yazsın, geri dön.” demektir. السَّعْيِ kelimesine, Selmân el-Fârisî'den bir örnek verilmesi, bize bu duanın eski bir İslâmî dua kalıbı olduğunu göstermektedir. Ancak günümüzde, taziye gelenlerin başsağlığı dileklerine karşılık söylenir (Akreş, 2016, s. 80).

BÖLÜM 6

SONUÇ

Deyimler, anlatımı daha etkili bir şekilde aktarmak için belirli kavramları, duyguları ve durumları birden fazla kelimeyle, fakat nadir olarak da bir kelimeyle dile getiren dilsel bir üsluptur. Dilde önemli bir yere sahip olan deyimler dilin en yaygın kullanılan kalıplarından biridir. Dil ve kültür arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Bu bağdan en çok etkilenen olguların başında dilsel ifadeler ve deyimler gelmektedir. Gündelik hayatta sıkça kullanılan bu ifadelerin ve deyimlerin alt yapısında birden fazla kültürel öge ve kadim bir tarih mevcuttur. Bu nedenle bir milletin kültürü, inançları, yaşam tarzı ve toplumsal yapısı ortaya koyulmak istendiğinde, deyimleri incelemek bu amacı gerçekleştirme yollarından biridir. Çünkü deyimler, sözlü ve yazılı metinlere hayat vermekle kalmaz, dinleyende veya okuyanda sözden etkilenme ve tat alma duygusu meydana getirir. Deyim veya söz sanatları olmadan meydana getirilen söz, etkileme gücü bulunmayan sıradan bir hal almaktadır. Dilin ayrılmaz bir parçası olarak nitelendirebileceğimiz deyimler, aynı zamanda sözü az ama öz bir şekilde dile getirirken çok şeyin ifade edilmesini de sağlamaktadır. Kültürün açık bir şekilde yansımaları görülen deyimler, toplumdan topluma değişebilmektedir. Aynı kültüre sahip bir toplumdaki bireyler, deyimler sayesinde birbirini çok daha rahat ve doğru anlamaktadır. Çünkü her deyimın sahip olduğu bir mesaj ve kendine özgü bir şifresi bulunmaktadır. Deyimler, sözcük sayısı olarak çok olmasa da aktarmak istediği anlamı çok iyi iletmektedir. Bu yüzden bir milletin deyimlerine hâkim olmak, o milletin kültürel alt yapısını iyi anlamada faydalı olacaktır.

Bu çalışmada Arap dilindeki doğum ve ölüm olguları ile ilgili deyimler belirli başlıklar altında betimsel yöntem ile incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda Arap dilindeki doğum ve ölüm olguları ile ilgili deyimler konusunda bazı sonuçlara ulaşılmıştır;

- 1- Arap toplumu, ölüm olgusu hakkında doğum olgusundan daha fazla deyim üretmiştir. Çünkü ölüm insanoğlunu derinden etkileyen bir hadisedir. Yaşamı sona eren kişinin hayatı boyunca gerçekleştirdiği eylemler sona ermiştir. Böylelikle geride kalanlar merhumu hatırlayarak çeşitli sıfatlarla nitelendirerek ve onun için dua ederek çeşitli temennilerde bulunurlar.
- 2- Deyimlerdeki doğum olgusu ise ölüm olgusuna göre daha az örneğe sahiptir. Doğumu gerçekleşen bireyin saf, temiz bir insan olması ve henüz bir eylemde bulunmaması doğum olgusuyla ilgili deyimlerin daha az olmasının sebeplerinden biri olabileceği düşünülmektedir. Bu yüzden insanın doğumunu dile getirmek için kullanılabilecek sıfatlar ölüme göre daha azdır.
- 3- Kadim bir geçmişe sahip olan Arap dilindeki deyimler din, kültür, gelenek ve görenekler gibi birçok kültürel öğeden etkilenmiştir. Klasik dönemden günümüze kadar meydana gelen teknolojik, siyasî ve toplumsal değişimler deyimler üzerinde oldukça etkili olmuştur.
- 4- İslam dininin Arap dilindeki doğum ve ölüm olgularıyla ilgili deyimler üzerindeki etkisi oldukça fazladır. İslam inancına sahip olan bireyler doğumun ve ölümün bir kader olduğuna inanmaktadır. İnsana bir ruh ve beden bahşeden ve bunları geri alacak olan tek güç bizzat yaratıcının kendisidir. Bu yüzden doğum, ruhun ve bedenin bahşedilmesi sebebiyle bir hediye ve aynı zamanda dünya hayatındaki imtihanın başlangıcı olarak kabul edilir. Ölüm olgusu ise bu dünyaya gelen her canlının mutlak surette ulaşacağı sondur.
- 5- Hayatın her alanına ve tüm düzeylere hitap edebilecek deyimler vardır. Bu sebeple deyimler dil öğretiminin her aşamasında kullanılabilir. Öğrenim gören öğrencilerin dil seviyelerine uygun deyimler seçilerek hem deyimlerde geçen sözcükler hem de dilsel yapılar hafızada daha kalıcı bir şekilde yer almış olur. Özellikle deyimleri kısa da olsa bir cümle içerisinde vermek öğrencinin okuyup anlama ve manayı tahmin etme yeteneğini geliştirmeye yardımcı olur.

- 6- Deyimlerin kültürel alt yapılarına ve kelime anlamlarına değınmek hem dili konuşanların kültürünü anlamayı hem de kelime öğrenimini kolaylaştırmaktadır.

KAYNAKLAR

- ‘Abbûd, M. (2013). *Akzâm cebâbira*. Kahire: Mu’essesetu Hindâvî.
- Ahmed, es-Seyyid Yusuf. (2019). *Hâdî’l-kulûb ilâ likâ’i’l-Mahbûb*. Beyrut: Dâru’l-Kutubil’l-‘İlmiyye.
- Akalın, A. E. (2006). *Ölümün ve ölmenin sosyolojisi üzerine kuramsal bir çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akreş, H. (2016). *Arapça’da alkışlar ve kargışlar*. İstanbul: Rağbet.
- Aksan, D. (1982). *Her Yönüyle Dil* (3. Cilt). Ankara: TDK.
- Aksan, D. (2003). *Her yönüyle dil: Ana çizgileriyle dilbilim*. (2. Baskı). Ankara: TDK.
- Aksan, D. (2015). *Türkçenin sözcük varlığı*. İstanbul: Bilgi.
- Aksoy, B. (2002). *Geçmişten günümüze yazın çevirisi*. Ankara: İmge.
- Aksoy, Ö. A. (1988). Atasözleri, deyimler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*. 10, 131-166.
- Aksoy, Ö. A. (2013). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü* (2. Cilt). İstanbul: İnkılap.
- Almaany. Arapça Sözlük. <https://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr> sayfasından erişilmiştir.
- el-‘Alvânî, Muhammed Câbir Fayyâd. (1993). *el-Emsâl fî’l-hadîsi’n-nebeviyyi’s-şerîf*, Byy.: el-Ma‘hadu’l-‘Âlemî li’l-Fikri’l-İslâmî.
- ‘Alyân, Y. (2015). *et-Ta’bîru’l-‘istilahî fî’l-luğateyni’l-‘Arabiyyeti ve’l-İncilîziyyeti: Dirâse delâliyye tekâbuliyye*. el-Mecelletu’l-Urduniyye fî’l-Luğati’l’Arabiyye ve ‘Adâbihâ, 11(1), 261-299.
- el-‘Askerî, Ebû Hilâl. (1988). *Kitâbu cemhereti’l-emsâl* (1-2. cilt). Beyrut: Dâru’l-Cîl.

- Aynî, B. (2000). *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Ayyıldız, E. (2020a). el-Hansâ' bint 'Amr: Eski Arap şiirinde öncü bir mersiye şairi. *Mütefekkir*, 7(13), 201-224.
- Ayyıldız, E. (2020b). *Klasik Arap şiirinde Emevî dönemine kadar hiciv*. Ankara: Gece.
- Ayyıldız, E. (2020c). Klasik Arap methiyelerinde yaygın şekilde övülen özellikler. Yılmaz Kurt (Ed.), *Filoloji Alanında Teori ve Araştırmalar II* içinde (s. 67-95). Ankara: Gece.
- el-Bağdadî, A. (1977). *el-Fark beyne'l-firâk*. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde.
- el-Bustânî, B. (1987). *Muhîtu'l-muhît*. Dâ'iretu'l-Me'âcim, (thk.). Beyrut: Mektebetu Lubnan.
- Carullah, M. (2000). *Hatun*. Ankara: Kitabiyat.
- Cengiz, A. (2016). Türk mitolojisindeki kozmik aslan figürü ve baki divanındaki yansımaları. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 47-57.
- el-Cennâbî, A. H. C. & Abdullah, F. Y. H. (2020). "İslâm Öncesi Arap Akidesinde Kabir". M. İyidoğan, (çev.). *ASD: Akademik Siyer Dergisi*, 1, 155-173.
- Ali, C. (1422/2001). *el-Mufasssal: Tarihu'l-Arab kable'l-İslâm*. Bağdat: Dâru's-Sâkî.
- Cicero, M. T. (2004). *Ölüme övgü*. (C. Aksoy, Çev.). İstanbul: Sel.
- Çobanlı C, (2001). *Salt A. Dharma Asikopedisi*, İstanbul: Dharma yayınları.
- ed-Dâvud, M. (2003). *Mu'cemu't-ta'bîrî'l-istilâhî fî'l-'Arabîyyeti'l-mu'âsira*. Kahire: Dâru'l-Ğarîb.
- Demir, S. (2007). *Kur'ân Öncesinde ve Kur'ân'da Kadının Annelik Konumu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğru, E. (2004). *Modern Arapçadaki deyimlerin dilbilimsel açıdan incelenmesi ve yabancı dil öğretimindeki yeri*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Doğru, E. (2011). *Dilin derin devleti deyimler*. Ankara: Fecr.

- Ebû 'Avvâne, Yakûb b. İshâk. (1998). *Musned*. (1-5. Cilt). Eymen b. Ârif, (thk.). Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Ebu'd-Dehb, E. T. (1968). *el-Mu'cemu'l-İslâmî*. Kahire: Dâru's-Şurûk.
- Eğri, G. & Konak, A. (2011). Doğum sonu dönem ile ilgili geleneksel inanç ve uygulamalara Dünya'dan ve Türkiye'den örnekler. *Journal of World of Turks*, 3(1), 143-54.
- Ergönenç, D. (2019). *Türkiye Türkçesinde kullanılan baş sağlığı kalıp sözleri*. XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri, Samsun.
- Fahreddin, T. (2009). *Mu'cemu Mucemma'u'l-Bahreyn*. Bahreyn: Mu'essetu'l-İlm li'l-Matbû'ât.
- el-Fârisî, Mustafa. (1999). *Munevver Samâdih fî beyti's-şiir*. Tunus: eş-Şeriketu't-Tunisiyye li'n-Neşr.
- Fathi, S. (2016). *Arapçada günlük konuşma kalıpları*. İstanbul: Akdem.
- Fâйд, V. (2007). *Mû'cemu't-Te'âbîrî'l-Istîlâhiyye fî'l-'Arabîyyeti'l-mu'âsira*. Kahire: Câmi'atu'l-Kâhira.
- Feridun Bey. (1858). *Mecmua-i munşeat-i Feridun Bey* (2. cilt) . İstanbul: Takvîmhâne-i Âmire.
- Fethu'l-Alîm, A. (2010). *Kitâbu'r-rakrâk*. Hartum: Şeriketu Matâbi'u's-Sûdân li'l-'Umletu'l-Mahdûde
- el-Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Hatîbuddehşe Ahmed b. Muhammed b. Ali. (1987). *el-Misbâhu'l-Munîr*. Hıdır Cevâd, (Ed.). Beyrut: Mektebetu Lubnan.
- Göka, E. (2010). *Ölme: Ölümün ve geride kalanların psikolojisi*. (2. Baskı). İstanbul: Timaş.
- Göker, O. (2001). *Uygulamalı Türkçe bilgileri I*, Ankara: MEB.
- Gümüştam, G. (2012). Deyim bilimi ışığında deyim kavramı. *International Journal of Social Science*, 5(7), 357-364.

- Güneş, S. (2009). Yabancı Dil Öğretiminde Deyim Öğretimi: Yöntemler, Teknikler ve Uygulamalar, *Dilbilim*, 2(22), 59-78.
- Hatipoğlu, V. (1972). *Türkçenin sözdizimi*. Ankara: TDK.
- Hökelekli, H. (1992). Ölümle ilgili tutumların dini davranışla ilişkisi üzerine bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Derneği*, 4, 57-98.
- İbn Manzûr, (1990). Ebu'l Fazl Cemâluddin Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî. *Lisânu'l'Arab*. Beyrut: Dâru's-Sâdir
- İpek, M. S. (2014). Türk atasözleri ve deyimleri ile eş anlamları Arap meselleri. *Ekev Akademi Dergisi*, 18(60), s187-195.
- İşler, E. (1997). *Türkçede anlam kaymasına uğrayan Arapça kelime ve kelime grupları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Kavuncubaşı, Ş. & Kısa, A. (2002). *Sağlık kurumları yönetimi*. Nuray Uzkesici, (Ed.). Byy.: Anadolu Üniversitesi.
- Koç, C. T. (2018). Necîb Mahfûz'un Midak Sokağı romanındaki atasözlerinin çeviride eşdeğerlik açısından değerlendirilmesi. *Nüşa*, 18(46), 123-142.
- Koç, C. T. & Demirkazık, E. (2019). Özlü sözlerin Arapça öğretiminde kullanılabilirliği: Hadâiku'l-Hikme örneği. *Nüşa*, 19(48), 1-26.
- Koç, M. (2002). Ölüm psikolojisi II. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 9, 337-362
- Koçak, A. (2012). Hayatın ölümden sonra uçuşa tebdili. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 2(1), 61-95.
- Komisyon, (h. 1427). *el-Mevsû'atu'l-fikhiyyetu'l-kuveytiyye*. Kuveyt: Vizâretu'l-evkâf ve'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyye.
- Komisyon. (2000). *Örnekleriyle Türkçe sözlük*. İstanbul: MEB.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK.
- el-Kudâ'î, Ebû 'Abdi'l-lah Muhammed. (1407/1986). *Musnedu's-Şihâb* (2. Cilt), Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle.

- Kur'an-ı Kerim (2018). (5. Baskı). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Lahlali, E. M. (2019). *Arabic media dictionary*. Londra: Routledge.
- el-Meczûb, M. Â. (2019). *Kitâbu cumel ve 'ibârât câhize fî'l-Luğati't-Turkiyye*. Byy.: el-Muhendis Muhammed 'Âmir el-Meczûb.
- el-Meyhenî, Muhammed b. Abdülhâlik. (1962). *Destûr-i Debîrî*. Adnan Sadık Erzi, (nşr.). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Oral, M. (2017). Kur'ân'a Göre Dua ve Dua'nın Âdâbı: Fâtiha Sûresi Örneği, *Harran Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, 38, 161-186.
- Osmanzâde Tâib, A. (1854). *Hadîkatu'l-vuzerâ'*. İstanbul: Cerîde-i Havâdis.
- Pala, İ. (2008). *İki dirhem bir çekirdek*. İstanbul: Kapı.
- Peykerli, G. (2003). Ölümcül hastalıklara psikososyal yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 62-65.
- Redhouse, J. W. (1879). *Turkish poetry*. Londra: Harrison and Sons.
- Rosen, Le B. V. (1877). *Les manuscrits arabes de l'Institut des langues orientales*. Saint-Petersburg: Eggers & Comp.
- Portero, A. P. (2005). *Propuesta metodológica para enseñar las expresiones idiomáticas*. Madrid: Universidad Antonio de Nebrija.
- Sami, M. (1898). *Esmâr-ı esrâr*. İstanbul: Cemal Efendi.
- Subaşı, D. A. (2011). Araplarda sözlükçülük çalışmaları ve el-Mu'cemu'l-'Arabiyyu'l-Esâsî adlı sözlüğün eleştirisi. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, 237-250.
- Suçin, M. H. (2013). *Öteki dilde var olmak Arapça eşdeğerlik*. Ankara: Say.
- Esad, Ş. G. (2004). *Fikretü'l-mevti inde felâsifeti'l-İslâm İbn Sina enmûzec*. Yüksek Lisans Tezi, Bağdat: Bağdat Üniversitesi, Bağdat.
- es-Suyûtî, Abdurrahman Celâlüddin. (1986). *el-Muzhir fî 'ulûmi'l-luğa ve envâ'ihâ*. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye.

- eş-Şâfi'î, Muhammed Ali b. Muhammed es-Sadîkî. (1424/2004). *el-Futûhâtü'r-Rabbâniyye* (4. cilt). Abdu'l-Mun'im Halil İbrahim, (Haz.). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- eş-Şehrânî, Sa'd Ali. (h. 1423). *Firkatu'l-ahbâş: Neş'etuhâ, 'akâ'iduhâ, âsâruhâ*. Mekke: Dâru'l-Âlemi'l-Fevâ'id.
- eş-Şinkîti, M. E. (h.1426). *Rihletu'l-hacc ilâ Beyti'l-lâhi'l-Harâm*. Cidde: Mecma'u'l-Fikhi'l-İslâmî.
- eş-Şirbînî, Muhammed b. Ahmed. (1285). *es-Sirâcul-munîr fî'l-i'âne 'alâ ma'rifeti ba'di me'ânî kelâmi Rabbinâ'l-Hakîmi'l-Habîr*. (1-4. cilt). Bulak: Matba'atu Bulak.
- et-Taberî, Abdülkerim b. Abdussamed. (h.1412). *et-Telhîs fî'l-Kırâ'âtî's-Semân*. 'Âkil Musa, (thk.). Cidde: el-Cemâ'atu'l-Hayriyye li-Tahfîzi'l-Kur'ânî'l-Kerîm.
- Tanhan, F. (2007). *Ölüm kaygısıyla baş etme eğitiminin ölüm kaygısı ve psikolojik iyi olma düzeyine etkisi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Toprak, M. F. (2014). *Endülüs şiirinde mersiye*. Ankara: Grafiker.
- Tuzcu, K. (2001). *Arap yazısının ortaya çıkışı (I)*. *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 158-165.
- Tülbentçi, F. F. (1977). *Türk atasözleri ve deyimleri*. İstanbul: İnkılâp ve Aka.
- Türk Dil Kurumu. (1949). *Dilbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Türkçe Sözlük* (1998). (Cilt 1-2). Ankara: TDK.
- Türkeri, M. (2012). *Hayatın anlamı ve ölümsüzlük*. Ankara: Lotus.
- Umar, A. M. (2008). *Mu'cemu'l-luğati'l-'Arabiyye el-mu'âsıra*. Kahire: 'Âlemu'l-Kutub
- Uzun, T. & Şimşek, S. (2006). *Deyimler kalıp ifadeler atasözleri sözlüğü*. İstanbul: Yay-Dağ.
- Yazıcı, N. (2003). *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça atasözleri ve deyimler sözlüğü*. İstanbul: Rağbet.

Yıldız, M. & Kurun, A. İ. (2020). Cahiliye şiirlerinden Kur'an metnine 'şehit' teriminin içerdği anlamlar. *Eskiyeni*, 40, 243–258.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..